

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM VE SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TARİH ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE
MESLEKÎ VE TEKNİK EĞİTİM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. HİLMİ BAYRAKTAR

HAZIRLAYAN
EBUBEKİR ÇINAR

KONYA 2007

ÖZET

XIX. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE

MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM

Osmanlı Devletinde meslekî-teknik eğitim, XVIII. yüzyıla kadar yaygın eğitim şeklinde, Ahi Teşkilatlarında yapılmaktaydı. Bu teşkilatlarda meslekî-teknik eğitim, usta-çırak ilişkisi içerisinde küçük atölyelerde verilmekteydi. Ancak bu tarzda verilen eğitimle elde edilen üretimin, aynı yüzyılda Sanayi İnkılâbını gerçekleştirmiş olan Avrupa devletleri ile rekabet etmesi söz konusu olamazdı. Çünkü Avrupa devletleri, atölyelerde elle yapılan üretimi terk ederek makinelerle seri üretime geçmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda Avrupa'da başlamış olan Sanayi İnkılâbının meydana getirdiği teknolojik gelişmelerin farkına varması ancak XIX. yüzyıl başlarında olmuştur. Avrupa devletleri XVIII. yüzyıl boyunca sanayilerini her alanda geliştirmişler, XIX. yüzyıla daha güçlü bir şekilde girmişlerdir. Avrupa devletlerinin sanayi alanında hızla gelişmesinin sebepleri araştırıldığında ise, meslekî-teknik eğitime verdikleri önem ortaya çıkmaktadır.

Geçte olsa bu durumun farkına varan Osmanlı Devleti, meslekî-teknik eğitim alanında hızla Avrupa'yı örnek almaya başlamıştır. XIX. yüzyılda, özellikle Tanzimat'tan sonra meslekî-teknik eğitimin hemen hemen her alanında okullar açılmıştır. Okullardan daha kısa zamanda teknik eleman mezun etmek amacıyla Avrupa'dan öğretmenler, ders programları ve kitaplar getirtilmiştir.

Osmanlı Devletinde XIX. yüzyıl boyunca açılmakta olan meslekî-teknik eğitim kurumları başlangıçta askeri ihtiyaçların giderilmesini amaçlamaktadır. Bu nedenle ilk açılan kurumlar askeri mühendishaneler ve ıslahhanelerdir. Daha sonra sivil alanda meslekî-teknik eğitim veren ziraat, sanayi, kondüktör, şimendifer, kadastro, orman, maden, baytar, mimar ve çırak Mektepleri hızla açılmaya başlamıştır.

Hazırlayan

Ebubekir ÇİNAR

SUMMARY

VOCATIONAL AND TECHNICAL EDUCATION IN THE OTTOMAN EMPIRE (XIX. CENTURY)

Professional technique education used to be given until the 18th century by Ahi Organizations in the Ottoman state that education was performed in the way of craftsman and apprentice in the small workh shops, but the productions which were made based on having such a primitive education that wasn't a matter of course to compete with European countries because of those countries had already left the hand made productions in the work shops and started to produce the necessary products as seriesly thanks to technological machines.

In the early years of the 19th century the Ottoman state just realized the technological developments as a result of industrial revolution which had already begun in Europe in the 18th century. The European countries developed their industries in every field during the 18th century and entered the 19th century much more powerful then ever Searching thoroughly of the rapid development of those countries reveals how they pay importance to the professional technique education.

Although the Ottoman was late enough to realize of that situation, it took those countries as model. After the political reforms had been made in the Ottoman state in the 19th century, a lot of number of professional technique schools, including almost every field of techniques, were opened and thus, many teachers, technique programmes and books were brought in to the state to have authorized technique staff members in a short time.

At the beginning, the Ottoman state aimed to meet the military necessities by means of those schools that opened during the 19th century. For this reason the first instituons were the military and the reformatory schools. Following up to these schools a lot of technique institutions which serve for the civilian area, were opened soon such as agriculture, industry, railway, land survey, forestry, mining, veterinary surgeon, architect.

Prepared by

EBUBEKİR ÇINAR

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
İÇİNDEKİLER	IV
TABLOLAR	VI
EKLER.....	VI
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR	IX
KONU.....	X
AMAÇ	XI
ÖNEM	XII
SINIRLILIKLAR.....	XIII
KAYNAKLAR	XIII
GİRİŞ	1
I. EĞİTİM VE TEKNİK	5
I.I. EĞİTİM	5
I.II. TEKNİK	7

I. BÖLÜM

AHİ TEŞKİLATI

1.1. AHİ TEŞKİLATININ ORTAYA ÇIKIŞI	10
1.2. AHİ TEŞKİLATINDA MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM	12
1.2.1. Yamaklık Devresi:.....	13
1.2.2. Çıraklık Devresi:	14
1.2.3. Kalfalık Devresi:.....	14
1.2.4. Ustalık (Üstadlık) Devresi:.....	15
1.3. AHİ TEŞKİLATLARININ YERİNİ LONCA TEŞKİLATLARINA TERKETMESİ.....	17

II. BÖLÜM

ÖRGÜN EĞİTİM KURUMU BAĞLAMINDA İLK MESLEKİ TEKNİK EĞİTİM KURUMLARI

2.1. MÜHENDİSHANE-İ BAHRÎ-İ HÜMAYUN	20
2.2. MÜHENDİSHANE-İ BERRÎ-İ HÜMAYUN.....	22

III. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN I. MEŞRUTİYET'E KADAR TEKNİK EĞİTİM KURUMLARI

3.1. AMELİ ZİRAAT OKULU -1847	30
3.2. ZEYTİNBURNU SANAYİ MEKTEBİ - 1848.....	32
3.3. ISLAHHANELER.....	34
3.4. TELGRAF MEKTEBİ -1860.....	38
3.5. KIZ ISLAHHANESİ (1867-1872)	41
3.6. SANAYİ MEKTEBİ -1868.....	43
3.7. KIZ SANAYİ MEKTEBİ -1869	57
3.8. ORMAN MEKTEBİ (1870) VE MAADİN MEKTEBİ (1874).....	58

IV. BÖLÜM

MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE TEKNİK EĞİTİM KURUMLARI

4.1. KIZ SANAYİ MEKTEBİ	61
4.2. FENN-İ RESİM VE MİMARİ MEKTEBİ -1876.....	68
4.3. SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİ 1882.....	70
4.4. HENDESE-İ MÜLKİYE MEKTEBİ -1884.....	77
4.5. HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ ÂLİSİ -1883	83
4.6. KIZ SANAYİ MEKTEBİ -1885	85
4.7. NÜMÜNE BAĞI VE AŞI AMELİYAT MEKTEBİ -1887	87
4.8. AMELİ ZİRAAT MEKTEBİ -1887.....	90
4.9. MÜLKİYE BAYTAR MEKTEBİ – 1889.....	91
4.10. AŞI MEMURLARI MEKTEBİ -1892	96
4.11. ŞİMENDİFERCİLİK MEKTEBİ - 1914	97
4.12. ÇIRAKLIK MEKTEBİ -1894.....	101
4.13. KONDÜKTÖR MEKTEBİ -1911	105
4.14. KADASTRO MEMURLARI MEKTEBİ- 1911	106
4.15. KADINLARIN TEKNİK EĞİTİMDE YERİ	106
SONUÇ.....	111
BİBLİYOGRAFYA	115
EKLER.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.

KADINLARIN TEKNİK EĞİTİMDE YERİ

TABLolar LİSTESİ

Tablo – 1: Mekteb-i Sanayi’de Okutulan Derslerin İsimleri 1897	49
Tablo – 2: Mekteb-i Sanayi’de 1313/1897 senesinde eğitim gören öğrencilerin milleti ve miktarı	50
Tablo – 3: Mekteb-i Sanayi’nin tarih-i tesisinden 1313/1897 senesi nihayetine değin mevcut talebesinin miktarı	51
Tablo – 4: Mekteb-i Sanayi Talebesinin 1313/1897 Senesi İçinde Ürettikleri Eşyadan Satılanların Çeşidi ve Miktarı	52
Tablo 5: Sanayi Mektebi’nin 1905 yılında İdari Kadrosu	52
Tablo 6: Sanayi Mektebi’nin 1905 yılında Sıhhiye Heyeti.....	53
Tablo 7: Sanayi Mektebi’nin 1905 yılında öğretmen kadrosu	53
Tablo 8: Sanayi Mektebi’nin 1905 yılında öğretmen kadrosu	54
Tablo 9: Sınıfı İptidai ve Rüştiyeden Mürekkep ve Yedi Sınıftan İbaret Kız Sanayi Mektepleri Programı (Sınıflar ve Haftalık Ders Adedi)	65
Tablo 10: Sanayi-i Nefise Mektebinin açılmasında ve gelişmesinde emeği geçen memurlar	72
Tablo 11: Sanayi-i Nefise Mektebinin Ders Programı.....	73
Tablo 12: Sanayi-i Nefise Mektebinden 1317 (1901) yılında mezun olan öğrenciler .	75
Tablo 13: Sanayi-i Nefise Mektebinden 1318 (1902) yılında mezun olan öğrenciler .	76
Tablo 14: Mülkiye Baytar Mekteb-i Alîsi’nde 1313/1897 senesinde mevcut talebenin milleti ve miktarı	95
Tablo 15: Çırak Mektebinde verilen nazari derslerin programı	103

EKLER LİSTESİ

Ek-1: Sanayi Mektebi Nizamnamesi**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Ek-2: Sanayi Mektebine Başvuru Dilekçesi **Hata!** **Yer** **işareti tanımlanmamış.**

Ek-3: Sanayi Mektebine Nakil Dilekçesi **Hata!** **Yer** **işareti tanımlanmamış.**

Ek-4: Sanayi Mektebinin Programının Gönderildiğine Dair Dilekçe ... **Hata!** **Yer işareti tanımlanmamış.**

Ek-5: Öksüzler İçin Açılması Planlanan Sanayi Mektebinin Planı **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

ÖNSÖZ

Tarihin en eski devirlerinden itibaren insanlar yaygın eğitim yoluyla uzun sürede kazanılan davranış değişikliklerinin daha kısa süre de sağlanabilmesi için örgün eğitim faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Fertlerini örgün eğitim yoluyla kısa sürede nitelikli ve üretken hale getiren toplumlar, geleceklerine daha güvenle bakar hale gelmişlerdir.

Reformlarla eğitim alanında çok büyük mesafeler alan Avrupa devletleri, açtığı örgün meslekî teknik eğitim kurumlarıyla da sanayi inkılâbı'na öncülük etmiştir. Ne var ki; Osmanlı Devleti bu dönemde henüz örgün meslekî-teknik eğitim kurumlarını oluşturamamış ve sanayi inkılâbını geriden izlemek zorunda kalmıştır. Osmanlı meslekî-teknik eğitim kurumlarının araştırılması, Avrupa'daki gelişmelerin yakalanamamasının nedenlerini de ortaya çıkarması açısından önem arz edecektir.

Bu çalışmada, Avrupa'nın sanayileşmesinde bu denli önemli olan meslekî-teknik eğitim kurumlarının Osmanlı Devleti'ndeki gelişim süreci ele alınmıştır. Araştırma dört bölümde incelenmiştir. Birinci bölümde; XIX. yüzyıldan önceki yaygın meslekî eğitim kurumu olan Ahi teşkilatı incelenmiştir. İkinci bölümde; örgün eğitim bağlamında açılan mühendishanelere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde; Tanzimat'tan, I. Meşrutiyet'e kadar açılmış olan meslekî-teknik okullar incelenmiştir. Dördüncü bölümde; I. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte açılan meslekî-teknik eğitim veren kurumlar incelenmiştir.

Çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet İpçioğlu'na ve danışman hocam, Yrd. Doç. Dr. Hilmi Bayraktar'a teşekkür ederim.

Ebubekir ÇINAR

Konya 2007

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı geçen eser

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

ev. : Çeviren

DH: Dahiliye Nezareti

D.İ.E. : Devlet İstatistik Enstitüsü

Haz. : Hazırlayan

İTO: İstanbul Ticaret Odası

İD: Dahiliye İdari Kısım

M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı.

MKT: Sadaret Mektubi Kalemi

s. : Sayfa

v.d: Ve diğerleri

KONU

Eğitim bireyde istendik yönde davranış değişikliği meydana getirmek demektir. Bireylerin eğitimi, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bireyin içinde yaşadığı toplumun kalkınmasında önemli rol oynamıştır. Fertlerini eğitim yoluyla geleceğe hazırlamayan devletler çağdaşı olan devletlerden geri kalmışlardır. Dolayısıyla toplumsal kalkınmayı amaç edinen devletler eğitim faaliyetlerini her zaman önemsemişlerdir.

Günümüzde eğitim faaliyetleri dünya devletlerinin birinci gündem maddesi olarak yerini korumaktadır. Eğitime daha fazla kaynak aktarma yoluyla, fertlerini eğitmiş olan devletler, günümüzde dünya siyasetinde, ekonomisinde, kültüründe söz sahibi olmuşlardır. Bu durum ise en çok eğitim alanında geri kalmış ülkeleri etkilemektedir. Eğitim faaliyetlerinin yetersizliği nedeniyle üretici ve söz sahibi olmaktan uzak olan bu devletler, diğer devletlerde gelişen teknolojiyi, para ve çeşitli konularda ödün vererek kullanabilmektedirler. Bu bağlamda geri kalmış devletler, dünya devletlerini siyasi, ekonomik ve kültürel konularda etkileyen gelişmeler karşısında söz söylemek yerine, söylenenleri dinleyici ve uygulayıcı durumuna düşmektedirler.

Bu araştırmada eğitimin ayrılmaz parçası olan meslekî-teknik eğitim üzerinde durulmuştur. “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Meslekî ve Teknik Eğitim Faaliyetleri” isimli araştırmada Osmanlı Devleti’nin bu yüzyılda açmış olduğu meslekî ve teknik eğitim veren okullar ele alınmıştır. XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti ile Avrupa Devletlerinin meslekî ve teknik eğitim faaliyetleri konusunda karşılaştırılması konunun aydınlanması açısından önem arz etmektedir. Bilindiği gibi Avrupa Devletleri, XIX. yüzyıla girerken her alanda olduğu gibi eğitim alanında da oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştı. Avrupa devletleri, Sanayi İnkılbı ile gelişen endüstrilerinin ihtiyaç duyduğu yetişmiş teknik eleman açığını meslekî ve teknik eğitim okulları ile kapatmaya başlamıştır. Oysa Osmanlı devleti bu alanda da çağdaşı olan devletlerden bir hayli geri kalmıştı. Bu geri kalmışlık genel olarak eğitim kurumlarının her çeşidinde gözlenmekteydi. Özellikle Avrupa devletlerinin sanayide ve endüstride kalkınma amacıyla açmış oldukları meslekî ve teknik eğitim veren okullar, Osmanlı Devleti’nde yoktu. Osmanlı Devletinde meslekî ve teknik eğitim, okulların dışında küçük atölyelerde usta-çırak ilişkisi içerisinde

verilmekteydi. Bu durumun Osmanlı Devleti'nin meslekî-teknik eğitimine, sanayisinin ve endüstrisinin gelişmesine hiçbir katkı sağlamadığı ortadaydı.

Araştırmanın konusu, bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın her alanda olduğu gibi meslekî ve teknik eğitim veren okullarda da üstün olduğunu kabul eden Osmanlı devlet adamları, XIX. yüzyılda meslekî ve teknik eğitim veren okullar açmaya başlamışlardır. Araştırmada XIX. yüzyılda meslekî ve teknik eğitim veren okulların hangi amaç için ve hangi koşullarda açıldığı konu edinilmiştir. Araştırma konusuna, sık sık kullanılacak olan eğitim ve teknik kavramları ile Kuruluş Döneminde yaygın meslekî ve teknik eğitim kurumu olan Ahi Teşkilatı eklenmiştir. Bu bağlamda, Ahi Teşkilat'ında verilen meslekî-teknik eğitimin aşamaları ve eğitim programı üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın ana konusu olan XIX. yüzyılda açılan meslekî ve teknik okullara gelince, yukarıda belirtildiği üzere bu okulların hangi amaç için hangi koşullarda açıldığı araştırılmıştır. XIX. yüzyılda meslekî ve teknik eğitim veren bu okulların nizamnameleri, okul binaları, müfredat programları, okullarda ders veren öğretmenler ve okullardaki öğrenci sayıları üzerinde durulmuştur. Bu okullardan mezun olmuş öğrencilerin istihdamı araştırma dâhilindedir. Ayrıca büyük emekler verilerek açılan okulların Osmanlı Devletine sağladığı yararlar ile bu okulların Türkiye Cumhuriyeti'ndeki meslekî eğitime etkisi konumuz dâhilindedir.

AMAÇ

Bu araştırmanın genel amacı, XIX. yüzyılda Osmanlı Devletinde kurulmaya başlanan meslekî ve teknik eğitim veren okulların kuruluş nedenlerini, işleyiş sistemini, ders programlarını, öğretmen ve öğrenci profilini ortaya çıkarmaktır. Yapılan araştırmada bu genel amaca uygun olarak aşağıdaki sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

1. Eğitim ve teknik eğitim ne demektir?
2. Osmanlı Devletinde kuruluş döneminden itibaren meslekî-teknik eğitim nasıl verilmekteydi?
3. Avrupa devletlerinin kalkınmasında meslekî-teknik eğitimin rolü nelerdir?

4. Osmanlı Devletinde meslekî-teknik eğitim de modernleşme ne zaman ve niçin başlamıştır?

5. Meslekî ve teknik eğitimde modernleşmede devlet adamlarının rolü var mıdır?

6. Meslekî ve teknik eğitimde Avrupa devletleri niçin örnek alınmıştır?

7. Meslekî ve teknik eğitimde modernleşmede karşılaşılan sorunlar nelerdir?

8. XIX. yüzyılda açılmaya başlanan meslekî-teknik okullarda öğrenci, idareci ve öğretmenlerin seçimi nasıl yapılmaktaydı?

9. Bu okullarda müfredat programları, öğretim yöntemleri ve değerlendirmeler nasıl yapılmaktaydı?

10. Bu okullardan beklenen başarı sağlanmış mıdır?

ÖNEM

Bu araştırmada meslekî ve teknik eğitim alanında, yaşadığı çağa ayak uyduramamış bir devletin, bu konuda çağı yakalama adına verdiği mücadele incelenmiştir. Çağı yakalama adına verilen bu büyük mücadelenin her yönü ile açığa çıkarılması, günümüz Türkiye'si için önem arz etmektedir. Çünkü günümüzde birçok alanda “Meslekî ve Teknik Eğitimi Geliştirme Projeleri” hazırlanmaktadır. Bu projelerin başarıya ulaşması için, geçmişten çıkartılacak birçok dersler vardır.

Osmanlı Devletinde XIX. yüzyılda, meslekî ve teknik eğitim veren okulların açılış amacının, işleyiş tarzının bilinmesi günümüzde üzerinde çalışılan projelere ön fikir vermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla bu araştırmadan aşağıdaki faydaların sağlanması beklenmiştir.

1. Sanayide ve endüstride gelişmek için meslekî ve teknik eğitim faaliyetleri yerinde ve zamanında yapılması sağlanacaktır.

2. Meslekî ve teknik eğitimin, sürekli ve değişken olduğu bilinecektir.

3. Meslekî ve teknik eğitim faaliyetlerinin başarılı olması için öğrenci, öğretmen ve idarecilerde bu konuda istek ve kabiliyet aranacaktır.

4. Meslekî ve teknik eğitimde devlet, her aşamada destek ve denetim sağlanacaktır.

5. Meslek edinmenin insanı mutluluğa ve refaha kavuşturan bir etken olduğu düşüncesi topluma kazandırılacaktır.

SINIRLILIKLAR

Zaman Sınırlılığı: Araştırma konumuzun kapsadığı zaman dilimi, XIX. yüzyıl olarak belirlenmiştir. Ancak XIX. yüzyıl öncesinde, Osmanlı Devletinde meslekî ve teknik eğitim faaliyetlerinin hangi durumda olduğunu anlamak açısından Ahi Teşkilatına da yer verilmiştir.

Alan Sınırlılığı: Araştırma konumuzun kapsadığı coğrafi alan ise bugünkü Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları olarak belirlenmiştir.

Konu Sınırlılığı: Araştırmada Islahhaneler, Sanayi Mektepleri, Çırak, Ziraat, Telgraf, Kadastro, Şimendifercilik, Baytar, Orman, Maden, Mimar Mektepleri üzerinde durulmuştur. Hukuk, Tıp ve Öğretmen Okulları konu dışında tutulmuştur.

Cinsiyet Sınırlılığı: Araştırmada, kız ve erkek öğrenciler için açılan okullar bir arada incelenmiştir. Ayrıca açılan bu okullarda yatılı ve yatısız okul ayırımı yapılmamıştır.

KAYNAKLAR

Her çalışmada olduğu gibi araştırmayla ilgili kaynaklar önem arz etmektedir. Kaynakların araştırılması ile ilgili çalışmalara, XIX. yüzyılda açılan meslekî ve teknik eğitim kurumlarının, Nizamnamelerinin tespit edilmesiyle başlanmıştır. Nizamnamelerin tespit edilmesinde Başbakanlık Osmanlı Arşivinden yararlanılmıştır. Osmanlı Devleti'nin eğitim faaliyetlerinin yer aldığı Maarif Salnameleri incelenmiştir. Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'nde kabul edilen kanun, nizamname ve bir çok mevzuat'ın bir araya getirildiği Düstûr incelenmiştir.

Türk Eğitim Tarihi'nin araştırılmasında ve yazılmasında çok büyük emeği geçen Osman Nuri Ergin'in " Türkiye Maarif Tarihi" isimli beş ciltlik eserinden büyük oranda yararlanılmıştır. Yahya Akyüz'ün "Türk Eğitim Tarihi", Hasan Ali Koçer'in "Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773 -1923)", Taceddin Kayaoğlu'nun hazırladığı, Mahmut Cevat İbnü's Şeyh Nafi'nin, "Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i ve İcraatı, XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi" isimli eserler incelenmiştir. Cevat Alkan, Hıfzı Doğan ve İlhan Sezgin'in hazırlamış olduğu "Meslekî ve Teknik Eğitim Prensipleri" ve Hıfzı Doğan'ın müstakil olarak

hazırlamış olduğu “Ülkemizde Endüstrileşme ve Teknik Eğitim” isimli eserlerden yararlanılmıştır.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla girerken birçok konuda olduğu gibi meslekî ve teknik eğitim faaliyetleri konusunda da Avrupa'dan geri kalmıştı. Osmanlı Devletinde bu yüzyılda usta-çırak ilişkisi ile sürdürülen meslekî-teknik eğitim, Avrupa devletlerinde örgün meslekî ve teknik eğitim kurumları vasıtasıyla sürdürülmekteydi. Avrupa'nın meslekî-teknik eğitim faaliyetlerinde üstün durumda olması sanayisini ve endüstrisini önemli ölçüde geliştirmekteydi. XIX. yüzyılda Avrupa da gelişen sanayi kollarını; savaş sanayisi, deniz sanayisi, maden sanayisi, orman ve kereste sanayisi, haberleşme ve ulaştırma sanayisi olarak sırlamak mümkündür.

Burada dikkati çeken bir husus ise Avrupa sanayisinin gelişmesi için gereken hammadde ve pazar kaynağının en çok Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde bulunmasıdır. Durumu çok iyi şekilde gözlemleyen Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan hammadde ve iç pazarı ele geçirmek için “Şark Meselesi” adı altında saldırıya geçmişlerdir. Cephelerde Avrupa ordularının teknolojik silahlarla savaşması ise Osmanlı ordusunun kendine olan güvenini sarsmış ve acı mağlubiyetlerin alınmasına neden olmuştur. Savaş meydanlarında alınan mağlubiyetler toprak kayıplarını beraberinde getirmektedir. Toprak kaybedilmesi ise Osmanlı Devletinin vergi kaybı demektir, ayrıca savaşlarda alınan mağlubiyetlerin olumsuz tesiri Osmanlı toplumu üzerinde de hissedilmektedir. Toprak kayıpları nedeniyle kaybedilen vergiler halkın üzerine yüklenmiştir. Asırlardır tarım ve hayvancılıkla uğraşan Türk milleti köyünü, hayvanını, tarlasını bırakıp şehirlere göç etmiştir.

XIX. yüzyılda Avrupa devletleri ile yapılan savaşlarda alınan mağlubiyetlere ve Osmanlı toplumunun maddi ve manevi olarak düştüğü kötü duruma son vermek amacıyla yapılan bütün çalışmalar bir hedefi göstermekteydi: Batı Medeniyeti. Dolayısıyla Batı medeniyetinin üstünlüğü birçok konuda çekilen sıkıntılardan sonra olmuştur denilebilir. Osmanlı Devleti'nin Batı medeniyetinin üstünlüğünü kabul etmesi, Batıdaki gelişmeleri takip etmesine neden olmuştur. Böylece Batıda meydana gelen eğitim, teknoloji, sanayi, ticaret, kültür, sanat faaliyetleri yakından takip edilmeye başlanmıştır. Özellikle, Avrupa'nın sivil ve askeri sanayide kalkınmasında meslekî-teknik eğitim faaliyetlerinin öncü rolü

olduğunu gören Osmanlı devlet adamları meslekî eğitim konusunda Avrupa tarzını benimsemişlerdir.

Meslekî-teknik eğitimde Avrupa tarzı modernleşme sürecinde Osmanlı Devletinde birçok mimar, mühendis, baytar ve teknisyenler yetişmiştir. Bu yetişen kadronun Cumhuriyet Türkiyesine devredilmiş olması ise XIX. yüzyıldaki meslekî-teknik eğitimin önemini artırmaktadır. Nitekim günümüz Cumhuriyet Türkiyesinin meslekî-teknik eğitim kurumlarındaki sağlamlığın ve eksikliğin bilinmesi için, XIX. yüzyılda Osmanlı Devletindeki meslekî-teknik eğitim kurumlarının tarihinin araştırılması lazımdır. “ XIX. yüzyıl bütün Osmanlı camiasının en hareketli, en sancılı, yorucu uzun bir asırdır; geleceği hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar bu asrın tarihini oluşturur.”¹

İlber Ortaylı “ İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı” isimli eserinde Osmanlı Devleti’nin XIX. yüzyıldaki mücadelesini şu şekilde değerlendirmektedir: “ Bir toplumun kurumlarıyla, gelenekleriyle, devlet adamlarıyla kaçınılmaz bir yazgıya doğru ilerlediği, karanlığın ve gafletin yanında fazilet ve aydınlığın ortaya çıktığı, çöküşle ilerleyişin boğuştuğu, Osmanlı tarihinin en uzun asırdır.”²

Osmanlı Devleti’nin kurumsal ve toplumsal olarak yaşadığı bu değişimi tetikleyen sebeplerin başında ise Avrupa devletlerinde görülen gelişmelerdir. XVIII. yüzyılda Sanayi İnkılâbını gerçekleştiren Avrupa devletleri, XIX. yüzyıla sanayi ve endüstri alanında bir hayli mesafe kat etmiş olarak girmişlerdir. Oysa Osmanlı Devleti, XIX. yüzyıla, Avrupa da ki gelişmelerden uzak bir şekilde girmiştir. Osmanlı Devleti’nin Avrupa da ki gelişmeleri fark etmesi daha çok savaş meydanlarından gelen mağlubiyet haberleri sayesinde olmuştur. Gelişmiş savaş teknolojisi ile donatılmış olan Avrupa orduları, XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Devletiyle yapmış oldukları savaşlardan galibiyetler elde ederek çıkmışlardır. Osmanlı Devleti’nin çağdışı kalmış savaş teknolojisi, mağlubiyetlerin temel nedenleri arasındadır.

Yukarıda belirtildiği gibi Devlet bu yüzyılda, bütün kurumlarıyla “en hareketli, en sancılı, yorucu dönemini” yaşamıştır. Bütün bu fiiliyatlar, daha çok Osmanlı toplumunun bir eksikliği sonucu meydana gelmektedir. Bu eksikliği de

¹ İsmail Doğan, **Bizde Kadın**, MEB Yayınları, İstanbul 2003, s.1.

² İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 31.

yaşanılan çağdan geri kalmak olarak belirtebiliriz. Son dönem Osmanlı devlet adamları ve aydınları durumun farkına vardıklarında siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, askeri yozlaşma had safhaya ulaşmış durumdaydı. Durum, bu vaziyette olunca devlet adamları çözüm arayışlarına başlamışlardır.

Bu amaçla içeride ve dışarıda karşılaşılan olumsuzluklar konusunda çalışmalar yapılmış, gerekli önlemler, eldeki mevcut imkânlarla alınmaya çalışılmıştır.

Her şeyden önce gerekli önlemlerin alınması için sorunun bilinmesi şarttır. Sorun ise, Devlet'in, bütün kurumlarıyla Avrupa'dan geride kalmasıdır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletlerinden geri kaldığını anlaması, yukarıda belirtildiği gibi savaşlarda aldığı acı mağlubiyetlerle ortaya çıkmıştır. XIX. yüzyılda meydana gelen harplerde, Devlet neredeyse galibiyet yüzü görmemeye başlamıştır. Yapılan harplerde alınan mağlubiyetler, sadece harpte bulunan Osmanlı askerinin canına ve malına sebep olmamaktadır. Askeri sonuçlar, cephe gerisinde yaşayan toplumu da derinden etkilemektedir. Teknolojik silahlarla donatılan Avrupa ordularının karşısında savaşmak istemeyen Osmanlı askerlerinin fırsat buldukça cepheden kaçmaları³, ülkedeki genel asayişsizliği körüklemektedir. Bu asayişsizlik ortamında şehirlere yapılan göçlerle köyler boşalmakta, tarımsal ve hayvansal üretim faaliyetleri aksamakta, şehirlerde işsizlik had safhalara varmaktadır. Sanayi ve ticaret faaliyetleri ile uğraşanlar, üretim ve satış konusunda belirsizlik ortamına boyun eğmektedir.

Bu yüzyılda en önemli gelişme yukarıda belirtildiği gibi sorunun bilinmesi ve çözülmeye çalışılmasıdır. Bu amaçla yüzyılın başlarından itibaren Batı tarzında fabrikalar, askeri ve sivil teknik okullar açılmaya başlanmıştır. Özellikle açılan teknik okullara büyük önem verilmiş, devlet bu okulları her şartta desteklemiştir. Bu okulların Batı tarzında, modern okullar olmasına özen gösterilmiştir.

Ancak, Osmanlı Devletinde batı tarzında modernleşmenin başlangıcı XIX. yüzyıl öncesine kadar gittiği görülmektedir. Çünkü eğitim ve modernleşme durağan değildir. Sürekli gelişen ve değişen bir olgudur. Eğitim sistemindeki değişimler ve gelişmeler belirli bir döneme içerisinde değerlendirilemez. Osmanlı Devleti'ne eğitimin modernleşmesi ve eğitimin bir politika haline getirilmesi XVIII. Yüzyıldan

³ Hafız Hakkı Paşa, **Bozgun**, Tercüman Yayınları (1001 Temel Eser 6), s. 60.

itibaren başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlıda eğitim politikası iki dönemde incelenmektedir. Birinci dönem XVIII. Yüzyıldan önceki eğitim politikası, ikinci dönem ise XVIII. Yüzyıldan sonraki eğitim politikasıdır. XVIII. Yüzyıldan önceki eğitim politikası Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren izlenen özgün eğitim politikasıdır. Bu eğitim politikasına “Geleneksel Eğitim Politikası” denmektedir. XVIII. Yüzyıldan sonraki eğitim politikasında ise Batıya ayak uydurma öngörülmüştür. Dolayısıyla izlenen bu eğitim politikasına “Batı Tesirinde Osmanlı Eğitim Politikası” denmektedir. “Geleneksel Eğitim Politikası” daha çok dini karakterdedir. Bu eğitim sisteminde İslam dininin etkisi görülmektedir. Dini nitelikli eğitim sisteminde Avrupa kültürü ve medeniyetine kısmen kapalı ve sınırlı bir tutum görülmektedir. Bu tutum ve davranışlar da daha çok toplumda ön plana çıkmış din görevlilerinin rolü oldukça önemlidir. Osmanlı Devleti Batı tarzında eğitim politikası uygulamasına öncelikle askeri alanlarda yer vermiştir. Çünkü devlet XVIII. Yüzyıl başlarından itibaren Avrupa orduları karşısında tutunamayacak kadar zayıflamış olduğunu anlamıştı. Osmanlı ordusu hemen hemen her girdiği savaşta mağlubiyetler alıyor ve bu mağlubiyetler sonucunda Avrupa savaş tekniğinin yokluğunu derinden hissediyordu. Böylece XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı eğitim politikası, Batı tarzında bir değişime uğradı. Eğitimin planlanmasında ve uygulanmasında Batı kaynak olarak alındı. Değişim, öncelikle askeri okulların açılması ile gerçekleşmiştir. Askeri eğitim kurumlarının ardından bir yüzyıl sonra sivil eğitim kurumları da devletin birçok yerinde açılmaya başlanmıştır. Açılan sivil ve askeri eğitim kurumlar devletin, Batı kültürü ve medeniyeti ile tanışmasına öncülük etmiştir⁴.

Osmanlı Devletinde XIX. Yüzyılın ilk yarısında Tanzimat'ın ilan edilmesi, Batı tarzında açılan okulların niteliğini ve niceliğini olumlu yönde etkilemiştir. Tanzimat Fermanı sonrası eğitim sistemi köklü kurumsallaşmalar ile gelişmeye devam etmiştir. Siviller için açılan meslekî ve teknik eğitim kurumları daha çok Tanzimat dönemine rastlamaktadır.

Tanzimat Döneminde meslekî-teknik eğitimde başlayan yenileşme çabaları “eğitim” ve “teknik” kavramlarının bir arada kullanılmasını sıklaştırmıştır. Daha önceleri kullanılan “sanat, zanaat” kavramlar kullanılmaya devam etmekle beraber örgün eğitimde, “teknik eğitim” kavramının kullanımı ön plana çıkmıştır. Çünkü

⁴ Hüseyin Gazi Topdemir (Haz.), **Türk Düşünce Tarihi**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001, s. 165.

XIX. yüzyılda sanat ve zanaat faaliyetleri durağan bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Teknik ise üretimin pratikleşmesi ve sürekli gelişmesi olarak anlam kazanmıştır. Bu bakımdan “teknik eğitim” kavramı, XIX. yüzyıldaki üretim faaliyetlerinin şeklini daha açık ifade etmektedir⁵.

I. EĞİTİM VE TEKNİK

I.I. EĞİTİM

Eğitim faaliyetleri, milletlerin kalkınmasında her zaman öncelikli konu olarak gündeme gelmiştir. Fertlerini eğitim yoluyla çağa hazırlayan devletler, çağı yakalamakla kalmayıp, yaşanılan çağa yön vermişlerdir. Dolayısıyla, günümüzde eğitim konusuyla ilgilenen birçok araştırmacı eğitim’in tanımı ve çeşitliliği üzerinde fikirler öne sürmüşlerdir.

Eğitim’in Latince de ki karşılığı “education” olarak bilinmektedir. Kelime yapı olarak “ Educare” ve “ Educere” kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. “ Educare” beslemek olarak ifade edilirken; “ Educere” bir şeyden almak, bir yöne doğru ilerlemek olarak ifade edilmiştir. Bu ifadelerden tek kelimeyle, olgunlaştırmak şeklinde anlam çıkmaktadır⁶.

Mümtaz Turhan eğitimi, bir topluma ait olan yaşam tarzının nesilden nesile aktarılması ile geçen süreç olarak tanımlamaktadır. Böyle bir süreçte genç kuşaklar yetiştiği toplumun gelenek ve göreneklerini öğrenmektedir. Hilmi Ziya Ülken’e göre eğitim bir toplum görevidir. Toplumlar değer yargılarını sistemli bir şekilde gelecek kuşağa aktararak görevini yapmaktadır. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ise öncelikle eğitim kavramının Türkçeleşmiş bir kelime olduğunu belirtir. Fındıkoğlu, eğitimi tabiatın insanoğluna verdiklerinin olgunlaştırılması olarak tanımlar. Bu olgunlaşma insan fikirlerinin tecrübe ve aklın ışığında yol alması ile gerçekleşmektedir⁷.

Musa Güresel “Okul Yönetimi” isimli eserinde eğitimi “bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca, eğitimin belirli bir programa tabi şekilde yapılması gerektiğini ileri sürer. Dolayısıyla eğitim sürecinde hiçbir zaman

⁵ Bekir Sıtkı Oransay, **İlimde, İdeolojide ve Sosyal Dirimde Teknik ve Endüstri**, Ayyıldız Yayınevi, Ankara 1965, s. 30.

⁶ Server Tanilli, **Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?**, Amaç Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul 1989, s.11.

⁷ Nevin Güngör, **Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 55.

rastlantılara yer verilmemektedir⁸. Baltacıoğlu, eğitim kavramını Şu Şekilde ifade etmektedir: “ Ferdin tabiî ve ictimaî bir muhite tetabuku için tabiyat ve cemiyetin bu ferde bilmukabele ferdin bu tabiyat ve cemiyet üzerine yaptığı tesir ve akisler neticesinde hasıl olan itiyatların hayet-i mecmuasıdır.” Bu ifade ile, ferdin yaşadığı çevrenin fert üzerinde etkili olduğunu belirtir⁹.

Platon, eğitimi bedene ve ruha verilen olgunluk olarak açıklamaktadır. O’na göre bedene ve ruha verilmek istenen olgunluk jimnastik ve musiki ile meydana gelmektedir¹⁰. Eflatun, eğitime “ iyi terbiye vücuda ve ruha müstatit olduğu mükemmelliği veren Őeydir” demektedir. J.J. Rousseau ise “ Eğitim tabiata göre adam yetiştirmektir” ifadesini kullanmaktadır¹¹.

Kant eğitimi, “insan tabiatındaki bütün kabiliyetlerin iŐlenmesi” olarak tanımlamaktadır. Kant’a göre insan kabiliyetlerinin amacı, insanın olması gereken yaşam Şartlarına ulaŐtırılmasıdır. Bu da ancak eğitim yolu ile olmaktadır. Lock ise eğitime sorumluluk yükleyerek, eğitimin görevinin insanı ilgilendiği alan konusunda yetiştirmek olduğunu belirtir¹². Durkheim, eğitimi, “sosyal hayat bakımından yetişmiş nesillerin henüz bu hayata ulaŐmamıŐ acemiler üzerindeki etkileri” olarak kabul etmektedir¹³.

Bununla beraber eğitim faaliyetleri, insan yaŐamının belirli dönemleri ile sınırlı olmadığı bilinmelidir. Çünkü eğitim faaliyetlerinin amacı, insanı yaşamı boyunca geliŐtirmektir. Ancak Őunu da belirtmek gerekir ki insanlar küçük yaŐlardan itibaren eğitildiklerinde yaŐamlarında daha başarılı olmaktadır¹⁴. Görüldüğü üzere eğitim kavramı üzerinde çeşitli fikirler öne sürülmüŐtür. Bu fikirler kimi zaman birbiri ile uyuŐmakta, kimi zaman ise birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Bütün fikirlerde ise insanın, ancak eğitim yoluyla olgunlaŐabileceđi görüşleri ortak payda olarak öne çıkmaktadır.

⁸ Musa Gürsel, **Okul Yönetimi**, Çizgi Kitabevi, Konya 1997, s. 1.

⁹ Necmettin Tozlu, **İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma**, MEB. Yayınları, İstanbul 1989, s. 68.

¹⁰ Güngör, **a.g.e.**, s. 54.

¹¹ Tozlu, **a.g.e.**, s. 67.

¹² Güngör, **a.g.e.**, s. 54.

¹³ Tozlu, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁴ Cemil Kıvanç, “Öğretmenlik Mesleği ve öğretmen Yetiştirme Politikası”, **Milli Eğitim**, Sayı 72, Nisan-Mayıs-Haziran, Ankara 1987, s. 3.

I.II. TEKNİK

Eğitimin insanoğlunun yaşamında önemli bir yeri vardır. Yukarıda yapılan eğitim kavramının tanımlarında, eğitimin amacının insana fayda sağlamak olduğu görülmektedir. Bu nedenle eğitim, tabiattaki nesnelere tanıtımına ve kullanımına yardımcı olur. İnsan eğitimin çeşitli yöntemleri ile bu nesnelere bulur, tanıır ve faydalanır. Araştırmada konu edinilen “teknik eğitim” de eğitim kavramının “fayda sağlama” amacına yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla “teknik eğitim” eğitimin bir nesnesidir.

Teknik kelimesi Latince “tehni” olarak ifade edilmekte ve sanat anlamı taşımaktadır. Teknik kelimesi dilimize Arapçadan geçmiştir. Bugün kullandığımız bu kelime sanat, zanaat, zenaat olarak adlandırılmaktadır. Teknik, zanaat’ın işlevselliğinin azaltılması pratiğe daha çabuk dökülmesi ile ortaya çıkmıştır. Yine de zanaat denildiğinde eski çağda söylendiği gibi teknik ve sanat akla gelmektedir¹⁵. “Teknik matematiğin ve müsbet ilimlerin, insan ihtiyaçlarına cevap vermek üzere tabiata tatbiki demektir.” İnsan eğitim sayesinde tabiat kuvvetlerini tanıır, teknik sayesinde ise tabiatın içinde barındırdığı kuvvetleri kendisine faydalı hale getirir. Eğitimde doğruyu aramak ve bulmak insana nasıl mutluluk veriyorsa, teknik bu mutluluğu kalıcı ve faydalı hale getirmektedir. “ Teknik bir manada, insanın tabiata galip gelmesi demektir”¹⁶.

Teknik günümüzde ilmi ve düşünsel anlamıyla değerlendirildiğinde tabiatta bulunan bütün bilgilerin, güçlerin, nesnelere tespit edilip belli bir disipline sokulması olarak adlandırılabilir. Bu disipline sokulma çalışmalarında tabiattaki nesnelere ruh verilerek anlam kazandırılır¹⁷. Teknik, insanların ihtiyaçlarının göz önüne alınmasıyla, tabiatta ortaya çıkartılan yeniliktir. Teknik buluşlar ve metotlar, insanın yaşaması için şart değildir. Ancak teknik buluşlar ve metotlar, insanların yaşamını kolaylaştırması açısından önemlidir. Dolayısıyla teknik; insanların yaşamsal olmayan ihtiyaçlarını karşılamak için sürekli gelişen ve yenilenen bir olgudur¹⁸. Teknik, insanın tabiat kuvvetlerinden faydalanmasını sağladığı gibi

¹⁵ Bekir Sıtkı Oransay, **İlimde, İdeolojide ve Sosyal Dirimde Teknik ve Endüstri**, Ayyıldız Yayınevi, Ankara 1965, s. 30.

¹⁶ Orhan Okay, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi**, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 51.

¹⁷ Oransay, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁸ Macit Gökberk, **Teknik Üzerine Düşünceler**, Antalya Üniversitesi 22- 27 Kasım 1954’ten ayrı basım, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1957, s. 5-7.

günlük hayatımıza giren makine, elet ve edevatlar insanın yaşayışını kolaylaştırır¹⁹. İnsan yaşayışını kolaylaştıran bu alet ve edevatların teminin de eğitim teknolojisi gereklidir. Eğitim teknolojisi, teknik davranış değiştirme sürecinde gerekli olan personel, araç, gereç, süreç, program, yöntem gibi unsurların ortaya çıkartılmasına yardımcı olur²⁰.

Tabiattaki madde ve güç tekniğin araçları olarak kabul edilir. Yine bu araçlara insanın tabiattan elde ettiği tabiat bilimleri, matematik ve mekanik dâhildir. Teknik, tabiattaki araçlar sayesinde çeşitli buluşlarla ortaya çıkmaktadır. Ekonomik nedenler tekniği endüstriyel boyutlara taşımıştır. Bütün bu süreçler ise insanlığın ihtiyaçlarının karşılanmasını amaç edinir. İnsanlığın özgürlük ideali, ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır. Bu ideal ve ihtiyaçların karşılanması, proje, alet, edevat, makine, çeşitli donanımlar, çeşitli çalışma şekilleri iş ve güç sayesinde olmaktadır. Teknik projelerin ortaya çıkarılmasında ise aşağıdaki basamaklar takip edilmelidir:²¹

1- Teknik Buluşlar: Teknik buluşlar insanların ihtiyaçlarından doğmuştur. İnsanların teknik alanda hedefleri ve yine teknik alanda karşılaştıkları sorunları, teknik buluşları ortaya çıkarmıştır. Teknik buluşlar hedeflere ulaşmayı ve yaşamda karşılaşılan sorunların çözülmesini kolaylaştırır.

2- Konstrüksiyon: İnsan ideallerinin ortaya çıkardığı teknik buluşlar Konstrüksiyon sayesinde dış görünüm kazanmaktadır. Bu amaçla çeşitli projeler ortaya konulur. Bu projelerin hazırlanmasındaki amaç ise insanın meydana getirdiği tekniğin gelişerek yaşamasıdır.

3- Ekonomik Gereklilerin Gözetilmesi: Ekonomik gerekliliklerin gözetilmesi tekniğin içeriği olarak kabul edilmemektedir. Ekonomik gereklilik tekniği dışarıdan etkilemektedir.

4- Endüstriyel Uygulama: Endüstriyel uygulama tekniğin son basamağıdır. Bu basamakla teknik, endüstriyel boyutta uygulama alanı bulur. Tekniğin basamakları tümüyle iç içedir ve bu basamaklar her zaman içi içe düşünülmelidir²².

¹⁹ Okay, a.g.e., s. 400.

²⁰ Kenan Okan, **Eğitim Teknolojisi (Eğitim Araçlarından Faydalanma)**, Gül Yayınevi, Ankara 1979, s. 2.

²¹ Oransoy, a.g.e., s. 31.

²² Oransay, a.g.e., s. 31.

Eğitim ve teknik kavramları birbirini bütönlöyen kavramlardır. İnsan hayatını, eğitim sayesinde sistemli olarak yaşayabilir. Teknik ise bu yaşanabilirliği pratiğe döker, kolaylaştırır. Eğitim ve teknik kavramlarının bu işbirliğinden dolayı - teknik eğitim faaliyetleri- ortaya çıkmıştır. Teknik eğitim faaliyetleri, toplumun ihtiyaçları, bireyin kabiliyetleri sonucunda ortaya çıkar ve gelişir. Devlet bu durumu göz önüne alarak toplumun ve bireyin beklentilerini karşılamak amacı ile teknik eğitime yön verir, destekler.

Bu bağlamda teknik eğitim kavramının tanımlanması önem arz etmektedir. Teknik eğitim, “ İleri düzeyde matematik ve fen bilgisi ile uygulamalı teknik kabiliyeti gerektiren, bir meslek hiyerarşisinde becerili işçi ile üst düzeyde çalışan personelin arasındaki görev için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkları kazandıran ileri düzeyde bir meslek eğitimidir”²³. Tanımdan da anlaşıldığı gibi teknik eğitim, teknik yeterliliği ön planda tutmaktadır. Teknik eğitim de bireyin yeterliliğinin yanı sıra istekliliği de önem arz etmektedir. Dolayısıyla kabiliyet ve isteklilik ön koşulu ile yapılan teknik eğitimde başarılı teknik elemanlar yetişmektedir.

Bir toplumda teknik eğitimin gelişmesi için öncelikle teknik eğitim kurumlarına önem verilmesi gerekmektedir. Teknik eğitimde koordinasyon, okul ve işyerinde olur. Okul ve işyeri teknik eğitimde kişiye uzmanlık kazandırır.

²³ Hıfzı Doğan, **Ülkemizde Endüstrileşme ve Teknik Eğitim**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları 64, Ankara 1977, s. 41.

I. BÖLÜM

AHI TEŞKİLATI

1.1. AHI TEŞKİLATININ ORTAYA ÇIKIŞI

“Ahi” kelimesi Arapça “kardeş” manasına gelmektedir. Divan-ı Lügat-i Türk’te “Ahi” kelimesinin eli açık, cömert manasında “akı” dan geldiği kaydedilmektedir. Fransız Türkoloğu Jean Deny ile Fuat Köprülü de kelimenin bu Türkçe kökten geldiğini belirtmektedir²⁴.

İçinde yaşadığı toplumun ekonomik ve sosyal yaşamda her türlü ihtiyacını karşılamayı amaç edinen Ahi Teşkilatına ilk defa Abbasi Devletin de rastlanmaktadır. Abbasi halifesi en-Nasr li dinillah bu teşkilatın tüm İslam devletlerine yayılmasında öncülük etmiştir. Ahi Teşkilatının Müslüman Türklere geçişi ilk defa Karahanlılarla olmuştur. Bunda Karahanlıların ilk Müslüman Türk devleti olması etkindir. Ahi Teşkilatının ilk defa Anadolu da görülmeye başlaması ise Anadolu Selçuklu Devleti zamanındadır. Bu süreci Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılması ile Anadolu da kurulan Osmanlı Devleti devam ettirmiştir²⁵.

Ahi Teşkilatı Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde Anadolu da ortaya çıkan birçok sosyal ve siyasal olaylarda etkin rol oynamıştır. Bu teşkilat hakkında birçok araştırma yapılmasına rağmen teşkilatın kuruluşu ve gelişmesi hakkında kesin bilgilere ulaşılamamaktadır. Kaynakların yetersizliği bu teşkilat hakkında çeşitli varsayımları ortaya çıkarmıştır. Bir kısım araştırmacılar bu teşkilatı sunni itikada bağlı Türklerin kurduğu bir esnaf teşkilatı olarak değerlendirmektedir. Bir kısım araştırmacılar da bu teşkilatın batıniler tarafından kurulduğunu ve bağlı oldukları devletlerin merkezi otoritesinin zayıflamasıyla ortaya çıkan sosyal, siyasal olaylara karışan, hemen hemen her teşkilattan insanların bulunduğu, kısmen silahlı çoğu kez devletin lehine göre hareket eden sosyal ve siyasal bir güç olarak değerlendirmektedir²⁶.

Asıl isminin Şeyh Nasırüddin el- Hoyi (1175/1262) olduğu tahmin edilen Ahi Evren, Anadolu da Ahiliğin kurucusu olarak kabul edilmektedir. 1205 yılında Kayseri’ye yerleşen Ahi Evren burada Debbahhane açmıştır. Debbahhanenin

²⁴ Yusuf Ekinci, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, MEB Yayınları, İstanbul 1989, s. 15.

²⁵ Kemal Turan, **Meslekî ve Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Mehmet Rüştü Uzel**, MEB. Yayınları, İstanbul 1992, s. 26.

²⁶ Yüksel, a.g.e., s. 157.

açılışından sonra Şeyh Evhadüddin Kirmani ile birlikte bütün Anadolu'yu dolaşan Ahi Evren, Ahi Teşkilatının Anadolu da yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ahi Evren, şeyh'inin ölümünden sonra Ahi Teşkilatı'nın lideri olmuştur²⁷.

Ahi Evren'in teşkilat lideri olduğu yıllarda Anadolu toprakları savaş sahası haline gelmişti. Bu savaşlar Selçuklular ile beylikler arasında ve bu iki unsurla Moğollar arasında olmaktadır. Ahi Evren bu savaş ortamından kendini uzak tutmuş, Anadolu'nun şehirlerinde ve kasabalarında güvenliği, üretimi ve düzeni sağlamakla meşgul olmuştur²⁸. Bu meşguliyetlerin başında, Anadolu da var olma mücadelesi veren esnaf ve sanatkârları üretime teşvik etmesi ve teşkilatlandırması gelmektedir. Esnafa ve zanatkârlara bu teşkilatlar vasıtasıyla çeşitli konularda bilgiler verilmektedir. Kısaca ticaret yapma koşulları, üreticinin hakkının verilmesi, tüketicinin mağdur duruma düşürülmemesi şeklinde özetlenebilecek bu bilgilendirmeler, toplumda sosyal barışın tesisinde etkili olmuştur. Toplumun içinde bulunduğu siyasi belirsizlik ve ekonomik sıkıntı bu sayede giderilmeye çalışılmıştır²⁹. Birçok belirsizliğin yaşandığı bu dönemde sosyal, siyasal, ekonomik hareketlilik Ahi Teşkilatları sayesinde olmuştur. Böylece Ahi Teşkilatları, toplumun güven duyduğu merkezler haline gelmiştir.

Ahi Teşkilatı'nın güvenlik unsuru olması, bu teşkilatın Anadolu da yaygınlaşmasına hız kazandırmıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla ortaya çıkan bütün beyliklerde Ahi Teşkilatlarının varlıklarını devam ettirmesinin sebebi de burada aranabilir. Bu sırada Moğol baskısının devam etmesi şehirlerdeki asayişsizliği körüklemekteydi. İşte bu bunalım ortamında halk ve ülkenin ileri gelenleri tek kurtuluşu Ahi şeylerinin dergâhına sığınmakta buluyorlardı. Dolayısıyla ülke yönetiminde bulunanlar ile halk, Ahi korumasına girme zorunluluğu duyuyordu³⁰.

Ahi Teşkilatları, savaş alanı haline gelen Anadolu şehirleri dışında köylerde ve sınırlarda da güvenliğin sağlanmasında da rol oynamışlardır. Ahilerin şehirlerde, kasabalarda, köylerde ve sınırlarda etkin rol oynamasının nedeni Moğol istilasının sonuçlarında aranmalıdır. Moğol istilası sonucunda Anadolu da birçok yerleşim yeri harabeye dönmüş ve merkezi otorite kaybolmaya yüz tutmuştur. Otorite boşluğunun

²⁷ Ahmet Tabakoğlu, **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, Ekim 2003, s. 109.

²⁸ İsmet Bozdağ, **Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 15.

²⁹ Zeki Kazıcı-Mehmet Şeker, **İslam-Türk Medeniyeti Tarihi**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982, s. 240.

³⁰ Bozdağ, **a.g.e.**, s. 15.

getirdiği ekonomik, sosyal, kültürel yaraları saracak devlet elinin olmaması, Ahi Teşkilatlarını ön plana çıkarmıştır. Bu görevi toplum yararına çalışan Ahiler üstlenmiştir. Anadolu topraklarında yeni bir siyasi oluşum sağlanana kadar, Ahi Teşkilatlarının bu şekilde şehirlerde ve uçlarda faal durumda olması bu teşkilatın siyasi alana da nüfuz etmesine sebep olmuştur³¹. Nitekim meşhur seyyah İbni Batuta'ya, “Anadolu'nun şefkat diyarı” olduğu hükmünü verdiren ahiler, belli başlı merkezlerde, kendi teşebbüsleriyle tesis ettikleri, bir nevi müstakil ve cumhûrî idare ile, bölgelerindeki cemiyeti inihalden kurtarmışlar ve bu durumlarını Osmanlı Devleti'nin teessüsüne kadar muhafazaya muvaffak olmuşlardı³². İlber Ortaylı'nın “Son İmparatorluk Osmanlı” isimli eserinde Ahilerin siyasi gücü şu şekilde izah edilmektedir: “... Bunlar hakikaten bir dönem şehirleri yönetmişlerdir. Mesela Ankara şehrini Timur istilasından kurtaranlar bunlardır. Timur biliyorsunuz şehrin civarındaydı; ama şehrin içine giremedi...”³³.

Ahiler, XIII. ve XIV. Yüzyılda Anadolu'nun belli başlı şehir ve köylerinde bir takım zaviyeler kurmuştur. Bu zaviyeler de, gelene geçene konaklama barınma hizmeti sunmaktaydı³⁴. Zaviyelerde konaklama ve barınma hizmetleri dışında birçok, siyasal, ekonomik ve askeri faaliyetlerde de bulunulmaktaydı. Bu faaliyetlerin doğal sonucu zaviyeler, ahiler için her türlü eğitimin verildiği kültürel merkezler durumuna gelmiştir³⁵.

1.2. AHİ TEŞKİLATINDA MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM FAALİYETLERİ

Ahi Teşkilatlarında eğitim, günlük yaşam ile içi içeydi. Teşkilatta günlük yaşamda bilinmesi gereken her şey yaparak ve yaşayarak öğrenilmekteydi. Bu eğitim faaliyeti, belli bir zaman ve mekânla sınırlandırılmamakta hayatın son anına kadar devam etmektedir³⁶. “Eğitim bir devlet görevi olarak kabul edilmediği bir dönemde, tarikat yönü de bulunan Ahi Teşkilatlarının amaçlarını gerçekleştirebilmek için mensuplarının eğitimlerini sağlamaları şarttı. Çünkü tarikata girebilmek için az çok

³¹ Tabakoğlu, a.g.e., s. 110.

³² İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat, İstanbul 1989, s. 86-87.

³³ İlber Ortaylı, **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006, s. 99.

³⁴ Yüksel, a.g.b., s. 157.

³⁵ Veysi Erken, **Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik**, Berikan Yayıncılık, Ankara 2002, s. 101.

³⁶ Turan K., a.g.e., s. 27.

eğitim görmek gerekiyordu. Ahi Teşkilatları eğitim faaliyetlerini İslam dininin esaslarına göre düzenlemişlerdi.³⁷”

İslam dininin esaslarına göre hayat tarzı benimsemiş olan Ahi Teşkilatları eğitim konusunda çok hassas davranmışlardır. Usta- Çırak ilişkisi içerisinde başlayan eğitim faaliyetinde, çırak; hem iyi bir sanatkâr hem de vatanını ve milletini seven bir fert olarak yetiştirilmektedir. Türk milleti tarafından ortaya çıkarılmış olan bu esnaf ve sanatkâr teşkilatı Türk-İslam toplumunda meslekî-teknik eğitimin gelişmesine ve yayılmasına öncülük etmiştir³⁸.

Ahi Teşkilatlarında verilen eğitim, yaygın eğitim şeklindeydi. Yukarıda belirtildiği üzere, eğitim vermek veya almak için herhangi bir zaman ve mekân belirlenmemişti. Hayatın her aşamasında eğitim devam etmekteydi. Ahi Teşkilatı olarak meslekî ve teknik eğitimin ilk verildiği yer Debbağhaneler olarak bilinmektedir. Çünkü ilk meslekî örgütlenme debbağlar arasında olmuştur. Daha sonra saraçların, marangozların teşkilata dâhil olması ile meslekî ve teknik eğitimin verildiği yerler çoğalmıştır³⁹.

Debbağhaneler’in öncülük ettiği meslekî ve teknik eğitimde belli başlı devreler bulunmaktaydı. Bu devreleri; yamaklık devresi, çıraklık devresi, kalfalık devresi ve ustalık devresi olarak belirtebiliriz⁴⁰.

1.2.1.Yamaklık Devresi:

Yamaklık eğitimi almak için on yaşından küçük olmak gerekmektedir. Bu gereklilik meslek sahibi olacak kişinin mesleğini daha iyi tanınması ve benimsemesi için düşünülmüştür. Yamaklık yapmak isteyen çocuğun atölyeye devam etmesi esastır. Yamağın atölyeye devamlılığı velisi tarafından taahhüt edilmekteydi⁴¹. Bu aşamada meslek öğrenen çocuklara haftalık veya aylık adı altında herhangi bir ücret ödenmezdi. Yamak, çıraklık belgesi alana kadar karın tokluğuna çalışmaktaydı. Yamaklık evresi iki yıl olarak belirlenmişti⁴².

³⁷ Ekinci, **a.g.e.**, s. 35.

³⁸ Ekinci, **a.g.e.**, s. 96.

³⁹ Turan K., **a.g.e.**, s. 26.

⁴⁰ Tayip Duman, , “Meslekî ve Teknik Eğitimin Gelişimi”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 62.

⁴¹ Neşet Çağatay, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, Konya 1981, s.155.

⁴² Duman, **a.g.e.**, s. 62.

1.2.2. Çıraklık Devresi:

İki yıl herhangi bir ücret almadan ve yamaklığa kesintisiz devam eden öğrenciler çıraklık devresine başlardı. Çıraklıkta meslekî ve teknik eğitimle ilgili bilgilerin en basiti öğretilirdi. Çırak meslekle ilgili araç ve gereçleri bu dönemde tanımaya başlardı⁴³. İşyerinin temizliği, malzeme getirip götürme, işyerinde ve zaviyede öğretilen dersleri öğrenme, temiz giyinme, dürüstlük çırağın görevleri arasındadır. Çırağın günlük yiyeceğini eğitici ustası tarafından karşılanırdı⁴⁴. Çıraklık süresi üç yıl olarak belirlenmişti⁴⁵.

Yamaklıktan çıraklığa geçiş tören yapıldı. Ahi Teşkilatına giriş olarak da kabul edilen bu törende, çırak önce kendisine yol ustası, yol arkadaşı seçerdi⁴⁶. Törende eğitici usta, kalfalar, çırağın velisi, meslek başkanı hazır bulunurdu. Tören sabah namazından sonra yapılmaktaydı. Tören esnasında çırak olacak öğrencinin meslekî ve ahlaki özellikleri anlatılırdı. Meslek dalının başkanı öğrencinin sırtını sıvazlar ve çıraklık döneminde yapması gerekenleri kısaca anlatırdı. Tören sonunda öğrencinin velisi tarafından esnaf vakfına çeşitli hediyeler verilirdi⁴⁷. Bu üç yıl süresince öğrenciye meslek başkanının takdir ettiği ücret ödenirdi. Çırağa takdir edilen ücretin iki haftalığı, eğitici usta tarafından esnaf sandığına verilmekteydi. Bu ücret “ terfi harcı” olarak alınmaktaydı. Öğrenci çıraklık devresinde eğitici ustanın söylediklerini yapmakla yükümlüydü⁴⁸.

1.2.3. Kalfalık Devresi:

Eğitici ustalar tarafından verilen üç yıllık eğitimi başarıyla bitiren öğrenciler kalfalık devresinde eğitim almaya hak kazanırlar. Kalfalar, ustanın olamadığı zamanlar işyerini yönetirdi. Alınmış olan siparişleri zamanında yapmakla yükümlüydü⁴⁹. Kalfaların önemli bir görevi de, emekliye ayrılmış olan yaşlı esnaf üstadları'nın işyerlerini yönetmeleridir. Yeterli sermayesi olup da işyerlerini

⁴³ Erken, **a.g.e.**, s. 106.

⁴⁴ Muhittin Şimşek, **Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması**, Hayat Yayınları, İstanbul 2002, s. 40

⁴⁵ Duman, **a.g.e.**, s. 62.

⁴⁶ Erken, **a.g.e.**, s. 108.

⁴⁷ Çağatay, **a.g.e.**, s. 155.

⁴⁸ Semra Çakır, “**Ahi Teşkilatının Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü**”, (Yayınlanmamış Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü), s. 56-57.

⁴⁹ Refik Soykut, **Orta Yol Ahilik**, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Eğitim Yayınları, Ankara 1971, s. 112.

kapatmak istemeyen emekliler işyerlerine kalfaları tayin ederlerdi⁵⁰. Kalfanın usta olabilmesi için, kalfalık müddetince üç tane çırak yetiştirmesi gerekmektedir⁵¹. Kalfalık süresi üç yıl olarak belirlenmişti⁵².

Çırağın, eğitici ustası tarafından, kalfalık için yeterli görülmesi durumunda, çırak için tören yapılırdı. Kalfalık devresine geçilen törende daha fazla ayrıntı vardır. Bu törende meslek teşkilatının bütün üyeleri hazır bulunurdu. Törene, diğer meslek başkanları da davet edilirdi. Törene katılanlara hizmet ve rehberlik edecek kişi, kalfaların en kıdemlisiydi. Kalfalık devresine geçecek öğrenci bu törende ilk kez meslek üniformasını giyerdi. Törende, öğrencinin eğitici ustası dışında üç usta daha, öğrencinin meslekî ve ahlaki yaşantısının güzelliğine şahitlik yapardı. Şahitlik etme töreninden sonra, öğrenci velisinin de onayı alınır⁵³. Daha sonra Kur'an okuma ve dua törenine geçilirdi. Bu törenden sonra orada bulunan herkes ayağa kalkar, meslek başkanının peştamal (şed) kuşatmasını izlerdi. Öğrenciye peştamal kuşatılırken sanat ve ticaretle ilgili öğütler verilir ve başarılı olması için duada bulunulurdu. Öğrencinin, meslek başkanlarının, ustaların, velilerin ve orada bulunan büyüklerin ellerini öpmesiyle törene son verilirdi⁵⁴.

1.2.4. Ustalık (Üstünlük) Devresi:

Eğitici ustanın yanında üç yıllık kalfalık devresini bitiren kalfalar, törenle ustalık devresine geçerdi. Kalfalıktan ustalığa geçiş oldukça meşakkatliydi. Kalfanın, kalfalık yaptığı süre içerisinde hiç şikâyet konusu olmaması, görevine sadık olması, kendisine emanet edilen çırakları iyi eğitmesi, diğer kalfalarla iyi geçinmesi ve müşterilere karşı güler yüzlü olması gerekmektedir. Usta olacak kişinin işyeri açabilecek sermayeye sahip olması ve işyerini iyi yönetip yönetmeyeceği de önem arz etmekteydi⁵⁵. Usta eğer Ahi meclisine girmek istiyorsa en az üç tane kalfa yetiştirmelidir⁵⁶.

Kalfanın yukarıda ifade edilen özelliklere sahip olması durumunda ustalık töreni hazırlıklarına başlanırdı. Yapılacak tören usta olacak kişiye otuz gün önce

⁵⁰ Çağatay, **a.g.e.**, s. 154-155.

⁵¹ Şimşek, **a.g.e.**, s. 42.

⁵² Çağatay, **a.g.e.**, s. 154-155.

⁵³ Çağatay, **a.g.e.**, s. 155.

⁵⁴ Duman, **a.g.e.**, s. 62-63.

⁵⁵ Duman, **a.g.e.**, s. 63.

⁵⁶ Şimşek, **a.g.e.**, s. 42.

bildirilirdi. Usta adayı bu süre içerisinde işyeri kiralar veya satın alırdı⁵⁷. Usta adayına işyeri temin etme konusunda yardımcı olunurdu, şöyle ki: Ustalık alacak kalfanın daha önce yapmış olduğu eserler tören esnasında davetlilere gösterilirdi. Eserleri beğenen davetliler bunları satın alırlardı. Böylece usta adayı işyeri için sermaye temin etmiş olurdu⁵⁸. Hazırlıkların tamamlanması durumunda tören için davetiyeler çıkarılırdı. Törenin yapılacağı yerleşim yerindeki, ilgili mesleğin ustaları, diğer mesleklerin kâhyaları, müftü, kadı ve diğer din görevlileri törene davet edilirdi. Tören, Kâhya köşkünde Kur'an okunarak ve açılış duası yapılarak başlardı. Toplantıyı yöneten kâhya, usta adayına çeşitli öğütler verdikten sonra sözü kalfa'nın ustasına bırakırdı. Usta kalfasına çeşitli öğütler verdikten sonra helalleşirdi. Konuşma ve helalleşme bittikten sonra kalfanın ustası kalfaya ustalık peştemalini kuşatırdı. Tören büyüklerin elinin öpülmesi ve tebriklerle biterdi⁵⁹.

Yukarıda belirttiğimiz devrelerde ustaların yanlarında yamaklık, çıraklık, kalfalık eğitimi alan öğrencilere karşı sorumlulukları vardır. Velisi tarafından “eti senin kemiği benim” denilerek ustalara teslim edilen öğrencilerin göstereceği başarı aynı zamanda eğitici ustalarında başarısı olarak kabul edilmektedir. Ancak öğrencinin mesleğin getirdiği incelikleri öğrenememesi durumunda ve öğrencinin ahlaki yapısının bozulması durumunda eğitici ustalar sorumluluk altına girmektedirler. Eğitici ustaların bu başarısızlığı meslek üyeleri tarafından hoş karşılanmazdı. Ayrıca bu sanat mensupları alay konusu olurdu. Dolayısıyla eğitici ustaların öğrencilerine meslekî ve ahlaki konularda doğru yolu göstermesi oldukça önemlidir⁶⁰.

Ahi Teşkilatlarının meslekî ve teknik eğitimde uyguladığı sıkı disiplin, teşkilatı sosyal ve ekonomik yaşamda vazgeçilmez duruma getirmiştir. Ahiliği bu kadar önemli hale getiren disiplinin sağlanmasında, çarşı ve dükkânların, bedesten denilen toplu ticarethanelerin bulunduğu yerlerde olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla teşkilat mensuplarına verilen eğitim kolay ve etkili olmaktadır. Esnafların sürekli gözetim altında tutulmaları neticesinde; namaz saatlerinde dükkânlar da çalışma dururdu, dürüst çalışılır, müşteriye saygı gösterilirdi, üretimi

⁵⁷ Çağatay, a.g.e., s. 156.

⁵⁸ Soykut, a.g.e., s. 112.

⁵⁹ Duman, a.g.e., s. 63.

⁶⁰ Sabahattin Güllülü, **Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977, s. 129–130

artırma gayretinde bulunulurdu, esnaflar birbirleri ile iyi geçinirlerdi, çırak ve kalfalar iyi yetişirdi⁶¹.

1.3. AHI TEŞKİLATLARININ YERİNİ LONCA TEŞKİLATLARINA TERKETMESİ

XVI. yüzyılın sonlarında Batıdan gelen sanayi ürünleri Anadolu pazarlarını kaplamıştır. Bu durumun neticesinde Müslüman Türk esnaf hammadde ve pazar sıkıntısı çekmeye başlamıştır. Ekonominin kötüye gitmesinin ortaya çıkardığı denetim sorunu nedeniyle, yerli sermaye sahipleri, ticaret yapma serbestliği kazanan askerler ve çift bozarak şehre gelen köylüler Ahi Teşkilatları dışında esnaf zümresi oluşturmuşlardı. Böylece Ahi Teşkilatlarının karşısında Batıdan gelen sermayedarlarla birlikte dört büyük rakip ortaya çıkmaktaydı⁶². Özellikle sermaye sahipleri, üretim ve emekle kazanmaktan çok, daha kolay kazanma yolunu tercih ediyorlardı. Bu kişiler ellerinde bulundurdukları sıcak parayla hammadde satın olmaktaydılar. Dolayısıyla kısıtlı şartlarda elde edilen hammaddenin sermaye sahiplerinin ellerinde bulunması, Ahi Teşkilatına mensup esnafın, hammaddeyi daha pahalıya alması sonucu ortaya çıkmaktaydı. Bu durum, Ahi Teşkilatlarının çözülmesi demektir. Yine asker ve köylünün esnaflık yapmaya başlaması ile Osmanlı Devletinde üretim, ticaret, zanaat tarzı tamamen değişmekte bu durumdan da en çok Ahi Teşkilatları zarar görmekteydi. Ekonomik bozulma karşısında birçok caydırıcı önlemler alındıysa, bozulma devam etmiş, yeniçeri ve sipahilere 1587 yılında esnaflık hakkı tanınmıştır⁶³.

Ticaret ve esnaflık anlayışındaki bu değişime Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda yapmış olduğu savaşlarda etki etmekteydi. Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa devletleri ile yapmış olduğu savaşların büyük kısmının mağlubiyetle sonuçlanması ve bu yüzyılda yapılan savaşların uzun sürmesi ekonomiyi doğrudan etkilemiştir. Nitekim devlet'in hazinesinin en önemli gelir kaynağı savaşlardan elde edilen ganimet ve vergi geliri idi. Devletin bu gelirlerden mahrum olması, devlet adamlarını yeni arayışlara yönlendirmiştir. Sonuçta esnaf ve

⁶¹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1993'e)**, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul 1994, s. 46.

⁶² Şimşek, **a.g.e.**, s. 47-48

⁶³ Ekinci, **a.g.e.**, s. 54-55.

zanaatkârlara yeni vergi yükümlülüğü getirilmiştir. Vergilendirme ve vergi toplama konusunda kadı ve muhtesiplerin görevlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu görevlendirmeler Ahi Teşkilatlarının üyeleriyle irtibatının kopmasına neden olacağı endişesi ile devleti ve Ahi Teşkilatlarını karşı karşıya getirmiştir⁶⁴. Bu durum karşısında devlet bir takım tedbirler almak zorunda kalmıştır. Ancak dışarıdan Avrupa tüccarlarının faaliyetleri, içeriden ise sermayedar ve esnaflığa el atan askerlerin faaliyetleri alınan tedbirleri etkisiz hale getirmiştir.

Neticede, Ahi Teşkilatlarının çözülmesini önlemek amacıyla alınan tedbirler yeterli hiçbir zaman yeterli olamamış ve teşkilat XVIII. yüzyılda, sermaye sahiplerine, çift bozan köylüye, sanat ve ticaretle uğraşmaya başlayan askere direnememiştir. XVIII. yüzyıldan sonra yerini, Lonca Birliklerine devretmiştir. Lonca kelimesinin İtalyanca olduğu öne sürülmektedir. Hammadde dağıtımının yapıldığı yer anlamında teknik bir kelime olarak kullanılmaktadır⁶⁵. Osmanlı Devletinde Lonca, esnaf zümrelerinin toplandığı, çeşitli ticari konularda kararların alındığı yerler olarak adlandırılmaktadır⁶⁶.

Loncalar, Ahi Teşkilatlarının bir çeşit devamı olarak ortaya çıkan ülkede esnaf ve zanaatkârları teşkilatlandıran aynı zamanda meslekî ve teknik eğitimin verilmeye devam edildiği yerlerdir. Ancak Loncalarda, Ahilerdeki gelenek ve görenekler büyük ölçüde terkedilmiştir. Ahi Teşkilatları kuruluşundan itibaren bağımsız olarak iç hukukunu belirlerken, Loncalar yarı resmi kuruluşlar olarak ortaya çıkmıştır⁶⁷. Ahilerde üzerinde önemle durulan fütüvvet anlayışı Loncalarda terk edilmiş ve bu kardeşlik duygusunun yerini karşılıklı çıkar ilişkisi almıştır. Karşılıklı çıkar ilişkisinin yaşandığı Loncalarda, tüccar, esnaf, zanaatkârların, işçilerin toplanır ticari konularda görüşmeler yaparlardı. Evliya Çelebi'nin bahsettiğine göre İstanbul da XVIII. yüzyılda bu çeşit faaliyet gösteren 1109 Lonca Teşkilatı vardır⁶⁸.

Loncalarda meslekî ve teknik eğitim faaliyetleri Ahilerdeki eğitim ile benzer özellikteydi. Loncalarda çırak alımı ve yetiştirilmesi yine Ahilerde olduğu gibi devam etmiştir. Mesleğe çırak olarak girmeye hazırlanan çocuklar kendilerine

⁶⁴ Gündüz, **a.g.e.**, s. 110-111

⁶⁵ Turan K., **a.g.e.**, s. 30.

⁶⁶ Şimşek, **a.g.e.**, s. 45.

⁶⁷ Aynı yer.

⁶⁸ Turan K., **a.g.e.**, s. 31.

yol atası ile iki yol kardeşi seçer ve mesleğe başlardı. Çırakların eğitimine önem verilir, çıraklar ihmal ettirilmezdi. Çıraklığa, kalfalığa ve ustalığa geçiş yine törenlerle yapılmaktaydı. Loncalardaki iç disiplin, sıkı kurallarla denetlenirdi. Kurallara uymayanların işletme belgeleri iptal edilerek, teşkilat dışına çıkartılırdı⁶⁹.

Lonca Teşkilatları varlığını devletin himayesinde XIX. yüzyılın sonlarına kadar sürdürmüştür. Dünyadaki ticaret sanatındaki hızlı değişimin farkında olamayan Osmanlı esnafı, üretim faaliyetlerini fabrikasyon şekline sokamadığından dolayı sarsılmıştır. Avrupa devletlerinin hammaddeyi, mamül madde haline getirerek Osmanlı pazarına sürmesi bu durumu daha kötü hale sokmuş ve devlet Avrupa mallarına bağımlı hale gelmiştir. Avrupa mallarından alınan düşük gümrük vergileri ülke içerisindeki esnafı daha zor duruma sokmuş ve esnaf bu duruma dayanamayarak iflas etmiştir.

Lonca Teşkilatının iflas nedenleri arasına, Avrupa Devletlerine verilen kapitülasyonları da eklemek gerekir. Yükselme döneminden itibaren Avrupa'ya kısıtlı olarak verilen kapitülasyonlar, son dönemlerde sürekli hale getirilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti, Avrupa malları için açık pazar haline gelmiştir. Bu durumu önlemek amacı ile küçük çapta seri üretimlere geçilmiş olsa da ülke içerisindeki yerli ve yabancı sermaye gurupları, daha fazla kazanma hırsı ile buna engel olmuşlardır.

Kuruluş amacı ülke ekonomisine katkıda bulunmak, ülke içerisindeki sanat ve ticaret erbabını eğitmek, tüketiciyi korumak olan Lonca Teşkilatları, üzerine binen yükleri daha fazla kaldıramayarak çökmüştür. Loncalar resmi olarak 1912 yılında çıkartılan bir kanunla ortadan kaldırılmıştır⁷⁰.

⁶⁹ Turan K., **a.g.e.**, s. 31-32.

⁷⁰ Şimşek, **a.g.e.**, s. 50.

II. BÖLÜM

ÖRGÜN EĞİTİM KURUMU BAĞLAMINDA İLK MESLEKİ TEKNİK EĞİTİM KURUMLARI

2.1. MÜHENDİSHANE-İ BAHRÎ-İ HÜMAYUN

Osmanlı Devletinde meslekî ve teknik eğitim kurumları öncelikle askeri zorunluluktan dolayı açılmıştır. Bu zorunluluk gereği Osmanlı Devletinde açılan ilk meslekî ve teknik eğitim kurumu 1734 yılında açılan Hendesehanedir. Hendesehane aynı zamanda Osmanlı Devletinde ileride açılacak askeri ve sivil mühendislik okullarının temeli olarak kabul edilmektedir⁷¹.

XVIII. yüzyılda Avrupa devletleri mühendisliğin her alanında branşlaşmaya başlamıştır. Bu yüzyılda savaşların denizler üzerinde yoğunlaşması, Avrupa devletlerinin deniz okulları açmasını sağlamıştır⁷². Avrupa da yaşanan bu gelişmeleri Osmanlı Devleti'nin fark etmesi ancak 1770 yılında yaşanan Çeşme olayı ile olmuştur. Rus donanmasının Çeşme Limanındaki Osmanlı donanmasını yakması, Osmanlı donanmasının yeniden inşasını zorunluluk haline getirmiştir. Yeniden inşa edilecek olan donanma için mühendis ve deniz subayı yetiştirmek için bir okul açılması düşünülmüş, neticede 1773 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun açılmıştır⁷³. İstanbul Kasımpaşa da açılan bu okul, Osmanlı Devleti'nin ilk denizcilik okuludur⁷⁴.

Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun'un ilk hocası Cezayirli Seyyid Hasandır. Cezayirli Seyyid Hasan, Avrupa denizciliği ile ilgili birçok kitap okumuş ve denizcilikle ilgili birçok teknik aleti bilen bir kişi olarak tanınmaktaydı. Okul Tersane-i Amirenin Darağacı semtinde 1776 yılında eğitim ve öğretime başlayan okula, bir hoca, bir kalfa ve birde alet muhafızı tayin edilmiştir⁷⁵.

Osmanlılarda Batıya açılan ilk pencere olan bu okula, önceleri, kaynak olacak bir okul bulunmadığı için, okuma ve yazma bilmeyen küçük çocuklar alınıyordu. Programı, günümüzdeki ilk ve kısmen orta öğretim düzeyindedir.

⁷¹ Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004, .s. 37.

⁷² Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, Cilt 2, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1939, s. 265.

⁷³ Başar, **a.g.e.**, s. 37

⁷⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s. 125.

⁷⁵ Ergin, **a.g.e.**, C.2, s. 264.

Çocuklara önce okuma yazma, Arapça, Farsça, Fransızca öğretilir, sonra Matematik ve denizcilik bilgileri verilirdi. Daha sonra kaptan ve subayların 13–16 yaşında olan, Kur'an'ı okumuş, sülüs yazı yazabilen çocukları alınmaya başladı. Süresi 3 yıldır. 1. ve 2. sınıflarda öğrenciler beraberce şu dersleri görürlerdi: İlmihal, Arapça, Hesap, Hendese, Cebir, Resim, 3. sınıfta uzmanlık sınıflarına ayrılırlardı⁷⁶. Öğrenciler üçüncü sınıfta makine ve inşaiye bölümlerine ayrılırlardı. Bu bölümlerde ilgili dersleri okurlardı. Ayrıca öğrencilerin pratik yapmaları amacıyla bir eğitim gemisi inşa edilmişti⁷⁷. Okula ders vermek amacıyla Fransız öğretmenlerde davet edilmiştir. Bu öğretmenlerden Jacques Balthasar le Brun 1793 yılında İstanbul'a gelerek Tersane Mühendishanesi'nin müdürlüğüne geçmiştir. Fransız öğretmen burada Avrupa tekniğine uygun gemi inşa dersleri vermiştir⁷⁸. Türk öğretmenlerle ders vermeye başlayan Fransız öğretmenler bir süre sonra Rusya'nın baskısı üzerine ülkelerine geri dönmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı Devleti bu durum sonucunda İsveç ve Londra'dan öğretmen ve teknisyenler getirmiştir⁷⁹.

Okul, 1821 yılında Kasımpaşa'da çıkan yangından dolayı kullanılamaz hale geldiğinden eğitime bir yıl ara vermiştir. 1822 yılında Parmakkapı yakınındaki Bıçkı Mağazasına taşınmış, ancak bu bina yeterli gelmemiştir. 1830 yılında Heybeliada'daki askeri kışlaya taşınmıştır. Heybeliada'daki okulda bir süre sonra yeterli gelmemiş, bu defa okul Tersanede inşa edilen binaya taşınmıştır. Okuldaki öğretim kadrosu ve talebeler 1838 yılında bu binaya taşınmıştır. Okul, 400 öğrenci kapasiteli, sınıfları ve çalışma odaları ile modern bir eğitim kurumuydu. Osmanlı Devletinde artan denizci ihtiyacının karşılanması amacıyla açılan bu okulda bir süre sonra yeterli gelmemiştir. 1845 yılında Heybeliada da yapımı tamamlanan binaya taşınmıştır. Bu okulda öğrenciler ilköğretim'den yüksek okul seviyesine kadar denizcilik eğitimi almaktaydılar. Heybeliada'daki bu Mühendishane, günümüzde Deniz Harp Okulu olarak hizmet vermeye devam etmektedir⁸⁰.

⁷⁶ Akyüz, a.g.e., s. 125.

⁷⁷ Ergin, a.g.e., C 2, s. 268-269.

⁷⁸ Ekmelettin İhsanoğlu(Editör), **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Feza Gazetecilik Yay., Cilt 1, İstanbul 1999, s. 280-281.

⁷⁹ Duman, a.g.e., s. 62.

⁸⁰ İhsanoğlu, a.g.e., C 1, s. 281.

2.2. MÜHENDİSHANE-İ BERRÎ-İ HÜMAYUN

Okul III. Selim'in "Nizam-ı Cedit" ıslahatlarının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. III. Selim'in tahta çıktığı dönemde başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere, devrin eğitim ve öğretim işlerini yürüten medreseler çağın gerisinde kalmıştı. Bu kurumlar pozitif eğitimi bir kenara itmiş sadece ölüm ve ötesi arayışları içerisine girmişti. Medreseler hurafelerle dolu tartışmalar içerisinde boğulmakta ve anarşiyi körüklemekteydi. Askeri ve sivil eğitim kurumlarındaki bu bozulmanın farkında olan III. Selim ve devrin aydın devlet adamları Batı tarzında yenilik hareketlerini başlatmak amacıyla harekete geçmişlerdir. Hareket'in başlangıç noktası ise askeri teşkilatların düzenlenmesi ve Batı tarzında meslekî ve teknik eğitimin başlatılması olarak belirlenmiştir⁸¹.

III. Selim'in, özelde çağdışı kalmış ordunun yenileştirilmesi, genelde ise ülke içerisindeki çok sesliliğin önlenmesi olarak tanımlanabilecek düşünceleri "Nizam-ı Cedit" olarak adlandırılmıştır. Bir program olarak ortaya çıkan bu düşüncelerin amacı kısaca şu şekilde izah edilebilir: "III. Selim, talim ve terbiyesi kalmamış bir insan yığınınından ibaret olan yeniçeri ordusunun yanında modern bir ordu tesis etmekten maada ulemanın iddialarını ve nüfuzlarını kırmak, fetvalarıyla padişah'ın teşrii hakkını taksim eden şeyhülislamın salâhiyetlerini azaltmak ve nihayet Avrupalıların sanatta ve ilimde yaptıkları keşiflere ortak olarak, onların sınai, zirai, iktisadi müesseselerinden iktibaslar yaparak Osmanlı İmparatorluğu'nu yenileştirmek istemişti"⁸².

Nizam-ı Cedit ıslahatları olarak adlandırılan bu yenileşme döneminin ilk icraatları'ndan olan Mühendishane-i Berri-i Hümayun, III. Selim'in tahta geçişinin 7. yılında 10 Mayıs 1796 yılında İstanbul Hasköy de açılmıştır. Okul, daha önce Sadrazam Halil Hamid Paşa tarafından 1773 yılında Kasımpaşa Tersanesinde açılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'a paralel olarak açılmıştır. Mühendishane-i Bahri-i Hümayunda deniz kuvvetlerine deniz subayı ve mühendis yetiştirilirken, Mühendishane-i Berri-i Hümayunda kara kuvvetlerine topçu, istihdam subayı ve

⁸¹ Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, MEB Yayınları, İstanbul 1991. s. 27-28.

⁸² Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi 1 - 1838'den 1995'e**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979, s. 77.

askeri mühendisleri yetiştirilmekteydi⁸³. Daha sonra Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un genişletilerek inşa edilmesi her iki okulu bir araya getirmiş ve okulların tahsil usulü birleştirilmiştir. 1796 yılında kuruluş nizamnamesi değiştirildi. Mühendishane-i Bahri-i Hümayun öğrencileri kalfaları ile beraber haftada iki gün Mühendishane-i Berri-i Hümayun'a gelip ders okumaları usul ve nizam haline getirildi⁸⁴.

Okulun açılışı nedeniyle yayınlanan fermanla öğrenci sayısı ve eğitim süresi belirlenmiştir. Bu fermana göre okulun öğrenci sayısı 40 olarak belirlenmiştir. Öğretim süresi ise dört yılla sınırlandırılmıştır. Ancak 40 öğrenci dışında okulda ders görmek isteyenlere de eğitim hakkı tanınmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi yeni açılan okulun öğrencileri, deniz mühendishanesi öğrencileri ile birlikte eğitim alacaktı⁸⁵. Okulun açılması ile öğrenci kayıtları başlamış ve ilk kayıt döneminde okula, lağımçı (istihkam) ocağı neferlerinden 50 ve humbaracı (topçu) ocağı neferlerinden 30 nefer olmak üzere toplam 80 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bu öğrencilere bir hoca, beş kalfa ve bir Fransızca öğretmeni ve tercüman tayin edilmiştir⁸⁶. Öğrenciler Salı ve Cuma günleri dışında okulda bulunmaktaydı. Pazartesi ve Perşembe günleri pratik yapmak amacıyla sahraya çıkılmaktaydı. Sahraya çıkılan günlerde öğrenciler “ameliyat-ı fününu meşk ve talim etmekteydi.” Pratik yapmak amacıyla sahraya çıkacaklar, dördüncü sınıf yani son sınıf öğrencileri'nden seçilmekteydi. Son sınıf öğrencileri için aynı zamanda deneyim olan sahra eğitiminde istihkâm, yol, bina, köprü vs. gibi devlete ait binaların inşası ve tamiri yapıldı. Ayrıca eğitim yerlerinin haritaları bu öğrencilerden istenirdi. Böylece Osmanlı Devletinin genel haritasının çıkartılabileceği anlaşılmıştır⁸⁷.

Bu dönemin seçkin bilim adamlarından biri, Sultan III.Selim'in Mühendishane-i Berri Hümayun'a atadığı ilk hocalardan olan Hüseyin Rıfkı(?-1817)'dir. Mühendishane'de baş hocalığa kadar yükselen Hüseyin Rıfkı'nın buradaki derslerin düzenlenmesinde büyük emeği geçmiştir. Arapça ve Farsçanın yanı sıra İngilizce, Fransızca, İtalyanca ve Latince bilmesinin sağladığı avantajla modern Batı biliminin Osmanlı Devletine aktarılmasına öncülük etmiş, birçok bilimsel eseri

⁸³ Koçer, **a.g.e.**, s. 28,

⁸⁴ Koçer, **a.g.e.**, s. 31.

⁸⁵ Duman, **a.g.e.**, s. 66.

⁸⁶ Akyüz, **a.g.e.**, s. 125.

⁸⁷ Akyüz, **a.g.e.**, s. 126.

Türkçeye aktarmıştır. Onun kitapları Mühendishane eğitimine büyük katkıda bulunmuştur⁸⁸.

Bu okuldan mezun olanlar ordunun önemli ocaklarında devlete hizmet etmeye başlamışlardır. Nizam-ı Cedit, topçu, top arabacı, humbaracı, lağımçı ocakları bu seçkin subaylar tarafından geliştirilmiştir. Ocakların daha çağdaş olabilmesi için burada görev yapan subaylara çeşitli seminerler verilmiştir. Okulda Fransız subayları da ders vermekteydi. Fransızca öğrenmek her öğrenci için zorunluydu. Mühendislikle ilgili ders kitapların birçoğu Fransızcaydı⁸⁹.

Devletin oldukça fazla emek harcayarak kurduğu mühendishanelerden beklenen başarının elde edildiği söylenemez. Mühendishanelere kayıt yaptıran öğrencilerin, mahalle mektepleri ile medreselerde iyi eğitim almamış olması bu durumun sebebi olarak gösterilebilir. Çünkü mahalle mekteplerinde verilen eğitim günümüz ilköğretim okullarının ilk üç sınıfında verilen eğitim kadardı. Medreselerde ise durum bundan daha iyi değildi. Medreselerde, pozitif bilimler tamamen kaldırılmış yerine Arapça ve din bilimleri konmuştu. Neticede bu okullardan mezun olan öğrencilerin, yabancı dille Batı teknolojisi öğretilen mühendishanelerde başarılı olması mümkün değildi. Mühendishanelerde seviye bu iken, öğrencilere ancak isabetli top atışı yapabilmek gereken basit aritmetik, geometri ve trigonometri bilgileri öğretilmekteydi⁹⁰.

Her şeye rağmen XVIII. yüzyıl sonlarında açılan bu mühendishaneler XIX. yüzyılda açılacak meslekî ve teknik eğitim kurumları için bir başlangıç olmuştur. Osmanlı Devleti XIX. yüzyıla bu okulların önemini kavramış olarak girmiştir. Devletin yaşam savaşı verdiği bu yüzyılda meslekî ve teknik eğitim kurumlarının açılmasına devam edilmiştir.

⁸⁸ Topdemir, **a.g.e.**, s. 67.

⁸⁹ **Türkiye Tarihi 3** (Editör: Sina Akşin), Cem Yayınları, İstanbul 1997, s. 81.

⁹⁰ Akşin, **a.g.e.**, s. 82.

III. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN İ. MEŞRUTİYET'E KADAR TEKNİK EĞİTİM FAALİYETLERİ (1839–1876)

Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin her bakımdan Avrupa ile yakınlaşma sürecinin hız kazandığı dönemdir. Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın getirdiği olumsuzlukları bertaraf etmek amacıyla birçok yenilik hareketini Tanzimat'la birlikte hayata geçirmiştir. Tanzimat Fermanı veya Gülhane Hattı Hümayunu, 1839'da Mustafa Reşit Paşa'nın etkisiyle, padişah Abdülmecid tarafından ilan edilmiştir. Padişah Abdülmecid, bu fermanla bazı siyasal ve sosyal alanda düzenlemeler yapılacağını ilan etmiştir. Bu fermanın ilan edilmesinden sonra Tanzimat (düzenlemeler) dönemi başlamıştır⁹¹.

Bu yenilik ve düzenleme hareketlerine daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi karşı çıkanlarda mevcuttu. Nitekim yapılmak istenilen yenilikler uzun süreden beri var olan toplumun maddi ve manevi alışkanlıkları ile mücadele içerisinde olmuştur. Bu mücadele ilk olarak fikir alanında ortaya çıkmışsa da daha sonraki zaman diliminde her alanda eski ile yeni arasında devam etmiştir. Öyle ki Avrupa da eğitim almış Osmanlı aydınları arasında bile yenilik karşıtları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yenilik hareketleri yapılırken geleneksel maddi ve manevi yaşantıya dikkat edilmesi zorunluluğu her zaman var olmuştur. Bu geleneksel maddi ve manevi yaşamın temel kaynağı ise İslam dini olarak bilinmekteydi⁹².

Sadrettin Celâl Antel, Tanzimat Fermanı'nı şu şekilde değerlendirmektedir: “Tanzimat, heyeti umumiyesi itibariyle, garp medeniyetine doğru atılmış bir adım, Avrupa ilim ve irfanını memlekete sokmak hususunda yapılmış ciddi bir teşebbüs, hükümet makinesini dinin mutlak esaretinden kurtaracak, vusati ve otokratik bir devlet düzeni yerine az çok Avrupai bir devlet kurmak hususunda bir hamledir.”⁹³

Bu değerlendirmeye rağmen devlet yenilikler yaparken İslam dininin çerçevesi dışına taşmamaya özen göstermiştir. Neticede Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl başlarında, geleneksel yaşamı tamamen dışlamadan Batı tarzında yenilik hareketlerine Tanzimat'la başlamıştır. Batı tarzında yenilikler derken, eğitimi

⁹¹ Akyüz, a.g.e., s. 137.

⁹² İ. Y. Petresyan, XIX. Asır Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform Hareketi: Gelenekler ve Yenilikler, Türk Tarih Kurumu (ayrı basım), Ankara 1994, s. 21–22.

⁹³ Sadrettin Celal Antel, “Tanzimat Maarifi”, **Tanzimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul 1999, s. 445.

ilgilendiren yenilikler de akla gelmektedir. Ancak Tanzimat Fermanı'nın hiçbir maddesinde eğitim ve mektepler hakkında her hangi bir kelimeye rastlanılmamaktadır⁹⁴.

Bu duruma rağmen Tanzimat'la başlayan bu yeni dönemde birçok okul açılmıştır. Okulların açılmasına, Tanzimat Fermanındaki bir madde neden olmadığı gibi, okullara padişahta bir iyilikte bulunmamıştır. Okulların açılmasına, devrin getirdiği doğal sebepler ve zorlamalar sebep olmuştur⁹⁵. Okulların açılmasında devrin aydınları öncülük etmiştir. Avrupa bilim ve tekniğinin farkında olan Osmanlı aydınları, öncelik olarak Tanzimat döneminde yapılan yeniliklerin korunabilmesi ve gelişebilmesi için çeşitli tedbirler alma yoluna gitmişleridir. Bu amaçla her açıdan bilgili bir toplum, aydın ve bunları bir arada tutabilecek kadro ve kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. Mustafa Reşit Paşa ve arkadaşları bilgili toplumun, aydın kadronun yetişmesi için örgün ve yaygın eğitim kurumları açma gereği duymuşlardır. Yeni açılan eğitim kurumlarında toplum eğitilecek ve devlet Avrupa usullerine göre geliştirilecekti. Eğitimde meydana gelecek bu gelişme çağa ayak uydurmanın zorunlu gereği olarak düşünülmektedir. Devlet böylece Avrupa kamuoyunu da kendi lehine çevirebilecektir⁹⁶.

Tanzimat Döneminde eğitimde branşlaşma başlamış ve okulların dereceleri belirlenmeye çalışılmıştır. 1838 yılından itibaren Osmanlı Devletinde sivil eğitim kurumları Sıbyan, Rüştüye, İdadi ve Darülfünun adı ile derecelendirilmiştir. Sıbyan mektepleri ana mektebi, Rüştüye mektepleri ilk mektep, idadi mektepleri orta (lise) mektep ve darülfünun mektepleri ise yüksek mektepler olarak sıralanmıştır. Bu okulların açılış sırasında ise yukarıdaki bir sıralama takip edilememiştir. Ülkede henüz sıbyan veya rüştüye mektepleri yok iken idadiler açılmaya başlanmış hatta idadilerde darülfünun için öğrenci yetiştirilmeden darülfünunlar açılmıştır⁹⁷.

Eğitimdeki bu düzensizliğe yıllar sonra 1869 da Saffet Paşa'nın Maarif Nazırlığı döneminde son verilebilmiştir. Maarif Nazırı Saffet Paşa'nın hazırladığı maarif nizamnamesinde eğitimde derecelendirme ve kurumsallaşma şu şekilde belirtilmiştir: "Köylerde ve mahallelerde Sıbyan, beş yüz evli kasabalarda Rüştüye, bin evli kasabalarda İdadiye ve vilayet merkezlerinde Sultaniye açılacaktır." Bu

⁹⁴ Ergin, a.g.e., C.2, s. 349.

⁹⁵ Ergin, a.g.e., C.2, s. 354.

⁹⁶ Akyüz, a.g.e., s. 139.

⁹⁷ Ergin, a.g.e., C.2, s. 355.

okulların haricinde ve bu okullardan üstün olan Darülfünun da ise çeşitli meslek ve uzmanlık alanlarında öğrenci yetiştirilecektir⁹⁸.

Zorunluluk gereği de olsa Tanzimat'ın eğitim ve öğretime getirdiği değişim, meslek ve ihtisas okullarının öneminin kavranmasına çok büyük etki etmiştir. Dolayısıyla devlet teknik okullar açmak için çeşitli faaliyetlere başlamıştır. Ülkenin önemli şehirlerine teknik eğitim veren okullar açılmıştır. Bu dönemde açılan teknik okullardaki amaç, Batı'nın teknik üstünlüğünün kaynaklarına ulaşmaktır.

Batı Medeniyeti'nin üstünlüğü ise ilk olarak askeri alandaki olumsuz gelişmelerden anlaşılmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyılda yapılan savaşların büyük çoğunluğu kaybedilmiştir. Bu durumun temel nedeni Avrupa ordularının teknik güce ulaşmış olmasıdır. Teknik gücü elinde bulunduran Batı, savaşlar dışında ticari alanda da Osmanlı Devletini bir kısıkaç içine almaktaydı. Osmanlı Devleti öncelikle savaşlarda alınan mağlubiyetlere, ardından toprak kayıplarına son vermek amacı ile Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun ile Mühendishane-i Berrî-i Hümayun okullarını batı tekniğini esas alarak kurmuştu. Ancak bunlar savaşlarda alınan mağlubiyetlere son verememiştir. Tanzimat'la birlikte teknik alanda yenileşmek için kurumsallaşmaya gidilmiş ve teknik okullar kurulması yolunda ciddi adımlar atılmıştır. Bu dönemde açılan okullarda Batı tarzında eğitim ve öğretim verilmekteydi. Bir kısım okullarda Avrupa'dan getirilen hocalar ders vermekteydi. İlk açılan okullar da daha çok zorunluluk gereği askeri teknik eğitim verilmekteydi. Dolayısıyla bu okullar Osmanlı Devletinde teknik eğitimin çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Çünkü ordu eğitimi, bir şekilde teknik dersleri içermektedir. Burada yetişen gençlerle ordunun mühendis, topçu, mimar gibi teknik eleman ihtiyacının giderilmesi düşünülmüştür.

Tanzimat Döneminde açılan askeri teknik okullar, devletin sivil meslekî ve teknik okullar açmasına da öncülük etmiştir. Bu dönemde açılan sivil teknik okulları halkın teknik eğitime karşı ilgisini büyük ölçüde artırmıştır. Eğitim sistemindeki bu yenileşmeler Osmanlı Devleti'nin çağı yakalaması adına olumlu gelişmelere neden olmuştur. Tanzimat hareketi, askeri teknik bilimlerin yanı sıra çağdaş bilimlere de ilgiyi artırmış bu alanda yeni gelişmeler meydana gelmiştir.

⁹⁸ Ergin, a.g.e., C. 2, s. 355.

Bu açıdan bakıldığında Tanzimat Türkiye'sinde “ Çağdaş Bilimlere Yönelme Çabaları ” aşağıdaki çalışmaların yapılmasına zemin hazırlamıştır⁹⁹:

a) Bilimsel eğitim ve öğretim işlerini yürütecek kurumlaşmaya gidilmiş ve eğitim öğretim alanında çağdaş kanunlar, nizamnameler, tüzükler yapılmıştır.

b) Sadece din eğitimi veren medreseler dışında, programlarında dinsel olmayan pozitif bilimlere de yer veren her derecede yeni okullar açılmıştır.

c) Bilimsel çalışmalar yapacak resmi ya da özel kurumlar, dernekler meydana getirilmiştir. Bu kurumlar ve dernekler devlet tarafından desteklenmiştir.

ç) Bilginin ve bilimin yayılmasında hızlı ve etkili olan basın gelişmiş, çeşitli gazete, dergi gibi süreli yayınlar ortaya çıkmıştır.

d) Avrupa dillerini öğrenmenin dine karşı gelmek olmadığı anlaşılmış, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine teknik eğitimle beraber dil eğitimi için öğrenciler gönderilmiştir. Ülkede Avrupa tarzında yabancı dille (özellikle Fransızca) eğitim veren okullar açılmıştır. Bu okullar da eğitim verdirmek için Avrupa'dan yabancı öğretim üyeleri ve uzmanlar davet edilmiştir. Birçok teknik okulda bu öğretmenleri görmek mümkün olmuştur.

Batı tarzında açılan teknik okullar XIX. yüzyılda nüfusunun % 80'i taşrada yaşayan Osmanlı tebaası içinde önem arz etmektedir. Osmanlı Devletinde halk, giyim eşyaları, tarım aletleri, deri işlemeciliği, gemi inşa sanayi gibi teknik üretimi öncelikle kendi ihtiyacını karşılamak için sağlıyordu. Daha sonra ise ticari amaçlı olarak üretim yapılmaktaydı. Taşrada yaşayan nüfus pamuklu, yünlü, ipekli dokumalarını, çift aletlerini, el tezgâhlarını kendisi imal etmekteydi. Şehirlerde ise burada yaşayan nüfus göz alındığında üretim düşük olmaktadır¹⁰⁰.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl'ın başlarına kadar işlenmiş mallar konusunda kendi ihtiyacını karşılayacak kadar teknik bilgiye ve üretime sahipti. Bu durum Osmanlı topraklarında bulunan zanaatların ayakta durmalarını sağlamaktaydı. Ancak bu zanaat dallarında istenilen düzeyde canlılık görülmemekteydi. Yüzyılın başlarından itibaren Batı Avrupa'dan ithal edilen işlenmiş malların rekabeti yerli sanayi dallarını olumsuz şekilde etkilemişti. XIX. yüzyılda Avrupalı sanayiciler ulaşım imkânları bulunan şehirlere mal satmaya başlamışlardı. Bu rekabetten en çok

⁹⁹ Şerafettin Turan, **Türk Kültür Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000, s. 217-218.

¹⁰⁰ Tabakoğlu, **a.g.e.**, s. 222.

İstanbul ve Anadolu'nun denize kıyısı olan bölgeleri etkilenmiştir. Demiryolları ulaşımının sağlandığı bölgeler de bu olumsuz rekabetten kurtulamamıştır. Bu gelişmelere rağmen Anadolu'nun birçok yerinde yerli üretici, yüzyılın getirdiği şartlara ayak uydurarak yaşamlarını devam ettirmiştir¹⁰¹.

Ancak XIX. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa'dan ithal edilen mallar yerli üretimi sarsmıştır. Dışarıdan gelen mallarla rekabet düzeyi çok düşük olan yerli üretim durma noktasına gelmiştir. Buna rağmen yerli üretici dönemin getirdiği şartlar gereği ucuz hammadde, ucuz ücret ve ucuz karla ayakta kalma çabasına devam etmiştir. Gelişen uluslararası ticari rekabet gereği devlet, yerli üreticiyi korumak amacıyla 1860'lı yıllarda çeşitli sanayi dallarına destek vermiştir. Bu amaçla çeşitli üretim dallarına ruhsat ve imtiyazlar vermiştir. Verilen ruhsat ve imtiyazlar sayesinde tarıma dayalı sanayi, değirmen, pres, tuğlacılık ve hafif sanayi dalları gelişerek ayakta kalma başarısını göstermiştir¹⁰².

Devlet desteği ile sağlanan olumlu gelişme uzun süre devam edememiştir. Nitekim devlet sanayi alanında gelişmeyi sürdürebilecek kalifiye eleman yokluğu çekmektedir. Ayrıca bu gelişmeleri devam ettirecek bir kurumsallaşma ve sınıf yoktur. İmalatı sürdürebilecek kurumsallaşmanın ve kalifiye eleman bulunamayışı göz önüne alınarak 1860 yılında "İslah-ı Sanayi Komisyonu" kurulmuştur. Bu komisyonun görevi sanayi eğitimini yaygınlaştırmak, gümrük resmini arttırmak, sergiler açmak ve şirketleşmeyi esnaf içinde sağlamaktır¹⁰³. Ancak bu komisyondan istenilen düzeyde verim alınamamıştır. Nitekim 1864-1866 yılında çalışmalarına başlayan komisyon üyeleri 1868 yılında çalışmalarına ara vermiştir. Komisyon, bir süre sonra iç ve dış olumsuzluklar nedeni ile dağılmıştır¹⁰⁴.

Tanzimat Döneminde yapılan sanayi'i koruma ve yerli üretimi artırma teşebbüsleri farklı alanlarda da görülmektedir. Tanzimat'la birlikte meslekî ve teknik alanda yenileşmeyi sağlamak amacı ile çeşitli meslekî ve teknik okullar açılmıştır.

¹⁰¹ Tabakoğlu, a.g.e., s. 223.

¹⁰² Tabakoğlu, a.g.e., s. 223-224.

¹⁰³ Tabakoğlu, a.g.e., s. 224.

¹⁰⁴ Elçin Z. Aker, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayileşme Sorunları ve Kapitülasyonlar**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999, s. 55-56.

3.1. AMELİ ZİRAAT OKULU -1847

Ekonomisinin % 80'i tarım üretimine dayalı olan Osmanlı Devleti'nde tarım sanayisine özel önem verilmiştir. Bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda amaç ülkedeki zirai üretim tarzını geliştirerek üretimi fazlalaştırmak, mevcut olan ürün çeşidini artırmaktır. Ürün çeşidinin ve üretiminin artırılması ile Osmanlı Devleti'nin tarımsal alanda dış'a bağımlılığının azaltılması amaçlanmıştır. Tanzimat Döneminde ziraat'ın çağa uygun şekilde yapılandırılması için ilk olarak 1838 yılında Ziraat ve Sanayi Meclisi(Meclis-i Umur-ı Nafia) meydana getirilmiştir. 1843 yılında Ziraat Meclisi, yine aynı yıl içerisinde bu meclisin giderlerinin karşılanması için Nafia Hazinesi kurulmuştur. Ziraat Meclisi'nin çalışmaları sonucunda Osmanlı Devletinde zirai eğitimi veren okullar ve bu okullarda eğitim alan öğrenciler için uygulama çiftlikleri kurulmuştur¹⁰⁵.

Ameli Ziraat Mektebi bu çalışmaların ürünü 1847 yılında kurulmuştur. Ancak okul kurulmadan önce Osmanlı ziraatının sorunları üzerinde birçok çalışmalar yapılmıştır. Var olan sorunların ortaya çıkarılmasında Ziraat Meclisi önemli görevler üstlenmiştir. Ziraat Meclisi Osmanlı ziraatının sorunlarını araştırırken geçmiş ile şimdiki durumu karşılaştırmıştır. Karşılaştırma sonucunda, geçmişte ülke kalkınmasında önemli bir yeri olan tarım sanayisine şimdilerde çeşitli hastalıkların musallat olduğu anlaşılmıştır. Geçmişteki zirai zenginliğin tekrar elde edilebilmesi için bu hastalıklarla mücadelenin şart olduğu belirtilmiştir. Tanzimat ileri gelenleri tarafından da fark edilen bu durum, tarımın ve ziraatın geliştirilmesi için yeni çalışmaların yapılmasına öncülük etmiştir¹⁰⁶.

Ziraat Meclisi'nin tavsiyesi üzerine padişah Abdülmecid, 25 Şubat 1845 tarihinde bir emirname çıkartmıştır. Emirnamede Osmanlı toprakları üzerinde ziraatın durumu ile ilgili bir rapor hazırlanması istenmektedir. Nitekim bu amaçla bir komisyon kurulacak ve çalışmalara hemen başlayacaktır. Komisyon üyeleri dönemin önemli mühendislerinden ve tarım uzmanlarından seçilmiştir. Komisyona araştırma yapılacak kazalardan da iki üye dâhil edilecektir. Kısa zamanda oluşturulan komisyon; Osmanlı Devletinde ziraatın, sanayinin ve ticaretin gerilemesinin

¹⁰⁵ Tabakoğlu, a.g.e., s. 219.

¹⁰⁶ M.A. Ubicini, **Türkiye 1850, Tanzimat, Ulema Basın**, (Çeviren: Cemal Karaağaçlı), Cilt 2, Tercüman 1001 Eser Serisi 64, s. 338.

sebeplerini, bu alanlarda meydana gelen gerilemenin durdurulması için yapılması gerekenleri araştırmaya başlamıştır¹⁰⁷.

Meclis-i Ziraat'ın seçtiği komisyonda bulunan Boğdan asıllı Roville okulunun eski öğrencisi M. Ionesco'nun araştırma yapmış olduğu topraklarda (Bulgaristan, Dobruca, Makedonya, Teselya) elde ettiği sonuç, Osmanlı ziraatinin durumunu ortaya çıkarması açısından önemlidir. M.Ionesco, bu raporu Journal de Constantiople'da makale olarak da yayınlanmıştır¹⁰⁸.

M.Ionesco raporunda Osmanlı Devleti'nde ziraatin gerileme nedenlerini şu başlıklar altında açıklamıştır¹⁰⁹.

1. Çiftçilerdeki meslekî ve teknik bilgi yetersizliği.
2. Köyden kente göç nedeniyle bilek gücünün yokluğu.
3. İş hacmini artıracak sermayenin bulunamaması.
4. Ticareti hızlandıracak ve kolaylaştıracak yolların olmaması.

Genelde Meclis-i Ziraat'ın, özelde M.Ionesco'nun hazırladığı rapor doğrultusunda devlet, ziraat'ın sorunlarının çözümü için ıslahatlara başlamıştır. Öncelikle sorunun yoğun olarak yaşandığı yerlere, konusunda uzman olan ziraat müdürleri görevlendirilmiştir¹¹⁰. Uzman ziraat müdürleri gittikleri yerlerde ziraatın modernleşmesi, dolayısıyla üretimin artırılması amacıyla özverili şekilde çalışmışlardır. İşte Osmanlı Devleti'nde bu uygulamaların neticesinde Yedikule'de faaliyette bulunan Bez Dokuma Fabrikasında kullanılan ipliğin hammaddesi olan pamuğun yetiştirilmesi için İstanbul Yeşilköy civarında bulunan Ayamama Çiftliğinde 1847 yılında "Ziraat Talimhanesi" adıyla ilk ziraat okulu açılmıştır¹¹¹.

Ziraat Talimhanesi, Osmanlı Devletinde ziraat alanında açılan ilk meslekî ve teknik eğitim kurumu olması nedeniyle önemlidir¹¹². Okulda ziraat'a dair meslekî ve teknik bilgiler önce teorik sonra pratik olarak verilmekteydi¹¹³. Ziraat

¹⁰⁷ Ubicini, **a.g.e.**, C. 2, s. 338-339.

¹⁰⁸ Aynı yer.

¹⁰⁹ Ubicini, **a.g.e.**, C. 2, s. 340.

¹¹⁰ Ubicini, **a.g.e.**, C. 2, s. 341.

¹¹¹ Topdemir, **a.g.e.**, s. 206.

¹¹² Aynı yer.

¹¹³ Ubicini, **a.g.e.**, C. 2, s. 341.

Talimhanesinde Fransız ve Ermeni öğretmenlerde görevlendirilmiştir¹¹⁴. Bu okula 5 Mart 1847 tarihinde bir de Amerikalı hoca tayin edilmişti¹¹⁵. Ayrıca okulda gayr-i Müslim öğrenciler de öğrenim görmekteydi¹¹⁶. Toplam 46 öğrencisi olan okulun öğrencilerinin 23'ü Müslüman, diğer 23 ise devlet'in çeşitli Hıristiyan milletlerine mensuptur. Bu okulun ders programında bulunan dersler şu şekilde sıralanabilir: Pratik ve Teorik Ziraat, Botanik, Veterinerlik, Yünlü Hayvanların(Merinos Koyunu) Islahı, Aritmetik, Geometri¹¹⁷. Okulun kurulma amacı uygulamalı olarak tarım bilgileri öğretmekti. Bu okulun ömrü 4 yıl sürmüştür¹¹⁸. Avrupa modeli çiftliklerdeki gibi hem teorik hem de pratik bilgiler veren bu mektebin masrafları devlet tarafından karşılanmaktaydı. Devlet diğer taraftan, ülkenin çeşitli noktalarında, Avrupalılar tarafından yönetilen büyük kır işletmeciliklerinin teşkilini teşvik etmiş ve bunlar da köylülere Avrupa usul ve aletlerini tanıtmak için harekete geçmişlerdir¹¹⁹.

Büyük gayret ve ümitlerle açılan okul dört yıl sonra eğitimine son vermiştir. Okulun imkânlarının kısıtlı olmasından yakınan Ziraat Talimhanesi öğrencileri, istekleri üzerine Mekteb-i Tıbbiye'ye devredilmişlerdir¹²⁰.

3.2. ZEYTİNBURNU SANAYİ MEKTEBİ - 1848

Tanzimat Döneminde hız kazanan Batılılaşma hareketi daha çok gayr-i müslimlerin öncülüğünde yapılmaktaydı. Bu durumun nedeni Osmanlı vatandaşı olan gayr-i müslimlerin Batı tekniğine aşina olmalarında aranabilir. Nitekim bu dönemde açılan fabrikalarda öncülüğü Barutçubaşı Dadyan ailesi yapmıştır. İdadi Sanayi Mektebi ismiyle de anılan Zeytinburnu Sanayi Mektebi Dadyan ailesinin teşviki ile açılmıştır¹²¹. Bu mektep batı tekniği esas alınarak kurulmaya başlanan fabrikalara uzman teknik elaman yetiştirmek üzere açılan ilk teknik eğitim kurumu olarak bilinmektedir¹²².

Sanayi Mektebi'nin açılmasında görevlendirilen Barutçubaşı Ohannes Dadyan 4 Şubat 1848 de Avrupa'dan İstanbul'a geldiğinde yanında çoğu Alman

¹¹⁴ Ubıçını, **Türkiye 1850 Tanzimat, Ulema, Basın**, Cilt 1, (Çeviren: Cemal Karaağaçlı), Tercüman 1001 Temel Eser Serisi 63, s. 202

¹¹⁵ Koçer, **a.g.e.**, s. 57.

¹¹⁶ Akyüz, **a.g.e.**, s. 149-150.

¹¹⁷ Ubıçını, **a.g.e.**, C. 1, s. 202.

¹¹⁸ Akyüz, **a.g.e.**, s. 149-150.

¹¹⁹ Ubıçını, **a.g.e.**, C. 2, s. 341.

¹²⁰ Topdemir, **a.g.e.**, s. 206.

¹²¹ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 523.

¹²² İsa Halis, **Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi**, Serhat Kitabevi, Konya 2005, s. 82.

asilli işçilerde getirmişti. Ayrıca İngiliz makinist ve mühendis Mister Tomas İstanbul da hazır bulunuyordu¹²³.

1848 yılında İstanbul'a gelmiş olan İngiliz seyyahı Mak Farlan, bu okulun açılışı ile ilgili izlenimlerini şu şekilde ifade etmektedir: “ Zeytinburnu'nda bir de Sanayi Mektebi vardı. Burada riyaziye, kimya, jeoloji, madeniyyat, resim, nafia mühendisliği, yerli Ermenilere ve genç Türklere mükemmel surette öğretilcekti. Mektebin yapılması bitti. Fakat hakiki surette asla açılmadı. Yalnız İstanbul gazetelerinde medih ve senası kaldı. Toplanmış olan talebe ise aylıkları verilmemeğe başlayınca dağıldılar. Ohannes Dadyan'ın biri oğlu, biri kardeşinin oğlu olan iki cahil genç ermeni hem muallimin heyeti reisi, hem mektep müdürü vazifesini görüyorlar ve bu iş için Padişah'tan bol bol nişanlar ve yüksek aylıklar alıyorlardı. Hâlbuki bu iki ermeni delikanlısının Avrupa'da şöylece üstünkörü bir seyahat etmiş olmalarından başka bir meziyetleri, bir bilgileri yoktu”¹²⁴.

Sadece erkek öğrencilerin kayıt olabildiği bu okula¹²⁵, İngiliz seyyahı Mak Farlan'ın ifade ettiği gibi bir bina bulunmuş, öğrencileri ve eğitim kadrosu tespit edilmiş ancak okul, faaliyete başlamadan kapanmıştır. Okulun kapatılmasına bursların verilememesi ve öğretim kadrosunun kalitesizliği neden olmuştur¹²⁶.

Osmanlı Devleti'nde sivil alanda sanayileşme çabası bu okulun kapanması ile kesintiye uğramamıştır. 1860 yılında İslahhanelerin açılmasına kadar askeri sanayi gelişmeye devam etmiştir. 1848 yılında Tophane Müşir'i olan Ali Saip Paşa Tophane ve Zeytinburnu'nda bulunan İdadi Sanayi Alaylarına ek olarak İdadi Sanayi Okulunu meydana getirmiştir. 1889 yılında yayınlanan bir yönetmelik bu okulları üç devreye ayırmaktadır:¹²⁷

İhtiyat Sınıfları: Birinci devre olarak belirlenen bu dönemde öğrenciler 3 yıl eğitim görmektedir. Okula yeni kayıt olmuş bu öğrencilere ilkokul seviyesine uygun dersler verilmekteydi. Bu devreyi başarı ile bitiren öğrenciler bir üst sınıfa alınırlardı.

¹²³ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 524.

¹²⁴ Aynı yer.

¹²⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s. 150.

¹²⁶ Halis, **a.g.e.**, s. 82.

¹²⁷ Turan K., **a.g.e.**, s. 33.

İdadi Sınıfları: İdadi Sınıflarında öğrenin süresi 5 yıl olarak belirlenmişti. İhtiyat devresini tamamlayan öğrenciler, öğrenim görmek istediği meslek dalında haftada 3 gün teorik dersler görmekteydi. Bu öğrenciler haftanın diğer günleri fabrikalarda pratik yaparak eğitimlerini sürdürmekteydi.

Sanayi Sınıfları: İdadi Sanayi okulunun son devresi olan Sanayi Sınıflarında öğrenim süresi 5 yıldır. Artık okuma yazmayı bilen ve teknik alanda branşını seçmiş olan öğrenciler bu devreyi sadece pratik yaparak geçirirlerdi. Pratik eğitim yine fabrikalarda öğretmen ve usta nezaretinde gerçekleştirilirdi.

İdadi Sanayi Okulunu üç aşamada 13 yılda tamamlayan öğrenciler okuldan uzman teknik eleman olarak mezun olurlardı. Mezun öğrencilerin bir kısmı Osmanlı ordusunun sanayi kollarında bir kısmı da meslekleri ile ilgili fabrikalarda ülke üretimine katkıda bulunurlardı¹²⁸.

3.3. ISLAHHANELER

Osmanlı Devleti'nde Sanayi Mektepleri için atılan ilk adım Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği döneminde görülmektedir. Mithat Paşa, Tuna Valiliği yaptığı sırada Islahhane adı verilen okullar açmıştır. Bu okulların ilki Niş şehrinde 1860 yılında faaliyete başlamıştır. Ardından Sofya ve Rusçuk (1864) şehirlerinde aynı isimle okullar açılmıştır¹²⁹.

Mithat Paşa'nın 1860 yılında açmış olduğu Islahhane, ülke ekonomisine katkı sağlamaktan çok, korunmaya muhtaç olan yetim çocukları kazanma teşebbüsüdür. Bu teşebbüste insani duygulara verilen değer, ön plandadır. Mithat Paşa ilk Islahhane'yi açarken aşağıda ifade ettiği düşünce, Islahhanelerin asıl gayesini ortaya koymaktadır¹³⁰.

“İslam ve Hıristiyan evladından bazı kimsesiz ve öksüz çocuklar, şurada burada sürünüp mahv-ı telef olduklarından, o makule çocukları toplattırıp ve hayrat ve hasenat sahipleri ianesi ile bir mahal yaptırıp, talim ve terbiyelerine bakmak ve sanat öğretmek için hocalar muallimler tayin ve taayyüş ve idareleri için muktazi varidat tedarik ve tahsis kılınmıştır. Etfal ve eytamın bu veçhile infak ve ıslahı ve muhafaza ve terbiyesi hususunda, suri ve manevi müsellemler olan hayır ve menfaat

¹²⁸ Turan K., a.g.e., s. 33.

¹²⁹ Koçer, a.g.e., s. 68.

¹³⁰ Halis, a.g.e., s. 82.

ciheti ile bu madde bittabi herkesin hamiyet ve mürüvvetin celb etmesiyle idaresine muktazi olan varidatın günden güne çoğalıp ve varidat tevessü ettikçe etfalın adedi dahi tekessür edip 100 neferi tecavüz ettiği halde, çünkü bu iş bizim memlekette yeni ve muhdes bir şey olup emsali olmadığı cihetle münasip bir isim bulunup va'z olunmamıştı. Nihayet kuran'dan tefe'ül ile ne hüküm zuhur ederse onunla tesmiyesi bit-tensip ol veçhile tefe'ül olundukta yetimlerin ıslahına müteallik ayet zuhur etmekle teberruken ıslahhane tesmiye kılınmış ve ondan sonra sair mahallerde ve vilayetlerde buna misal olarak yetimlerin terbiyesi için yapılan mahallere dahi bu isim konulmuştur...¹³¹.”

Mithat Paşa'nın bu ifadesine göre İslahhane türünde bir eğitim yeri memlekette ilk defa açılmaktadır. İslahhanelerde yetim ve yardıma muhtaç çocuklar eğitim görmektedir. Yetim ve yardıma muhtaç çocukların İslahhanelere yerleştirilmesindeki asıl amaç ise bu çocukların perişan bir halde yaşadıkları ortamlardan uzaklaştırılmak istenmesidir. Devlet tarafından beslenen, eğitilen ve korunan bu çocuklar için zamanın hayırsever insanlarından yardım talep edilmektedir. Bu yardımın dini bir görev olduğunun altı çizilmektedir. İslahhanelerde eğitilen öğrencilerin barınacakları ve eğitim alacakları bina'nın temin edilmesi, onları eğitecek öğretmenlerin ve idarecilerin maaşlarının verilmesi, yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarının giderilmesi için zengin insanlardan yardım talep edilmektedir.

Mithat Paşa'nın bu düşüncelerle açmış olduğu İslahhanelerde ilk amaç, çocukları meslekî-teknik alanlarda yetiştirmektir. Çocuklara okuma ve yazma öğretmek ikinci amaç olarak düşünülmüştü. Ancak her şeye rağmen buradan mezun olan öğrencilere günlük hayatlarında sorunlarını ifade edebilecek, bu sorunları çözebilecek kadar okuma yazma öğretilmekteydi¹³².

İslahhanelere alınan öğrenciler, daha çok devletin ihtiyaç duyduğu meslek dallarında eğitilmiştir. İslahhanelerde eğitim gören yetim çocuklar burada iş ve meslek sahibi olduktan sonra devletin teknik eleman sıkıntısı çektiği alanlarda istihdam edilmektedir. Özellikle bu dönemde en çok Osmanlı ordusunda teknik eleman sıkıntısı çekilmekteydi¹³³.

¹³¹ Halis, **a.g.e.**, s. 82-83.

¹³² Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 524.

¹³³ Başar, **a.g.e.**, s. 144.

Ordudaki teknik eleman sıkıntısının giderilmesi amacıyla Islahhanelerde ordunun ihtiyaç duyduğu alanlarda teknik elemanlar yetiştirilmekteydi. Bu amaçla başta, Osmanlı ordusunun kumaş ihtiyacının karşılanması için çuhacılık sanatına mahsus bölümler açılmıştır. Mithat Paşa Islahhanelerde açılan kumaş işleme bölümleri ile yetinmemiştir. Önce, Rumeli de bulunan askerlerin kumaş ihtiyacını karşılamak için Rusçuk'ta bir kumaş fabrikası kurmuş sonra 1865 yılında bir Kız Islahhanesi açmıştır. Bu Islahhanede yetişen kız öğrenciler fabrikanın dikiş işlerinde çalıştırılmak amacıyla görevlendirilmişlerdir¹³⁴. Osmanlı Devleti'nde kızların üretimde yer almaya başlaması, devletin teknik eğitimde yeni bir ufuklar kazanmasına yardımcı olmuştur. Islahhaneler ilk önce erkek çocuklar için açılmıştı. Erkek Islahhanelerinde elde edilen başarı kız çocuklar için Islahhaneler kurulmasına zemin hazırlamıştır¹³⁵.

Tuna vilayetine bağlı Niş, Sofya ve Rusçuk'ta açılan Islahhanelerde, Mithat Paşa'nın kurmuş olduğu araba şirketinde çalışacak araba imalat ustaları, vilayetin kendi adına çıkardığı gazetede çalışacak mürettip, mücellit ve litograflar yetiştirilmiştir¹³⁶. Meslekî ve Teknik eğitim alanında ki bu faaliyetler devletin farklı şehirlerinde farklı iş kollarıyla yaygınlaştırılmıştır¹³⁷. 1868/1870 yılları arasında Bosna, İşkodra, Edirne, İzmir, Bursa, Kastamonu, Trabzon, Erzurum, Diyarbakır'da da benzer Islahhaneler açılmıştır¹³⁸. Islahhanelerde öğretilen meslekleri şu şekilde ifade edebiliriz: Araba İmalatı, Litografya, Müretteplik, Mücellitlik, Demircilik, Terzilik, Kunduracılık, Debbağlık, Marangozluk, Dokumacılık¹³⁹.

Mithat Paşa'nın açmış olduğu Islahhanelerde verilen dersler, bu Islahhanelerde görevlendirilen memurlar ve öğrenci sayıları yapılan çalışma için önem arz etmektedir. Tuna Vilayeti'nin en son yayınlanan Salnamesi Rusçuktaki Islahhane hakkında bize bilgi vermektedir. Bu salnamede Rusçuk Islahhanesindeki kadro şu şekilde belirtilmektedir:

Memurlar: Muhasebeci, Zabıta memuru, Kâtip, Sandık Emni, Vekilharç

¹³⁴ Hüseyin Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 52-53.

¹³⁵ Halis, **a.g.e.** s. 84.

¹³⁶ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 52-53.

¹³⁷ Başar, **a.g.e.**, s. 144.

¹³⁸ Akyüz, **a.g.e.**, s. 150.

¹³⁹ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 54.

Muallimler ve Ustalar: Ulûmu Riyaziye, Coğrafya, Arabî ve Yazı Muallimi, Bulgarca Muallimi, Terzi ve Kunduracı Ustaları.

Talebe Sayısı: İslam; 85, Bulgar; 51, Yahudi; 1¹⁴⁰.

Islahhanelerde teknik eğitim dışında okutulan dersler ise şu şekilde sıralanabilir: Elifba, Amme ve Tebareke Cüzleri, gerektiğinde mushafışerif, İlmihal, Ahlak Risalesi, Edebiyat, Yazı, Sülüs hattı ile Rik'a meşikleri, İlmi Hesaptan darp, Kara cümle, tenzil (tarh), taksim gibi bazı erkam ve defter usulü, Bulgarca. Bu Islahhanelerde yukarıda belirttiğimiz dersleri, Müslüman öğrenciler Müslüman öğretmenlerden, Hıristiyan öğrenciler de Hıristiyan öğretmenlerden öğrenmekteydi¹⁴¹.

Islahhanelerde teorik dersler sabahları iki saat olarak verilmekteydi. Teorik dersi gören öğrenciler öğleden sonra kendi alanları ile iş yerlerine giderlerdi. Gazetecilikle veya matbaacılıkla ilgili eğitim gören öğrenciler litografyanın, mürettepliğin, mücellitliğin pratik olarak öğretildiği vilayet matbaasına giderlerdi. Demircilik eğitimi olanlar Demir Atölyesine, biçki-dikiş eğitimi alanlar Terzi Atölyesine giderdi. Diğer öğrencilerde ilgili alanlara pratik yapmak için giderlerdi¹⁴². Pratik eğitim atölyelerde verildiği için buradaki eğitim ilgili meslek dalının ustaları tarafından verilirdi.

Mithat Paşa, 1868 yılında Sultanahmet'te açacağı Sanayi Mektebi için yönetmelik hazırlatırken, Islahhaneler içinde bir yönetmelik hazırlanmasını sağlamıştır¹⁴³. Hazırlanan bu yönetmeliğe göre Islahhanelerin eğitim süresi ilkokuldan sonra beş yıl olarak belirlenmiştir. Atölyelerde verilen eğitim Lonca teşkilatında olduğu gibi usta-çırak ilişkisi içerisinde olmaktadır. Birinci sınıfı bitiren öğrenciye “çırak”, ikinci, üçüncü, dördüncü sınıfı bitiren öğrencilere “kalfa”, beşinci sınıfı bitiren öğrencilere ise “usta” unvanı verilmekteydi. Verilen unvanlar yazılı belge ile tescil edilirdi. Bu okulda meslek ve sanat öğrenen öğrenciler mesleklerine göre gündelik alırlardı¹⁴⁴.

¹⁴⁰ Ergin, a.g.e., C. 2, s. 525.

¹⁴¹ **Düştur**, Cüz-i Sâni, Matbaa-i Amire, İstanbul 1279, s. 279.

¹⁴² Memişoğlu, a.g.e., s. 54-55.

¹⁴³ Turan K., a.g.e., s. 35.

¹⁴⁴ Memişoğlu, a.g.e., s. 55.

Prof. Dr. Nuri Köstüklü, “Kazım Karabekir ve Eğitim” isimli eserinde Karabekir’in bu konu ile ilgili düşüncelerini şöyle açıklamıştır: “ Karabekir, sanat okullarının açılması ve Mithat Paşa’nın başlattığı bu hareketi eğitim tarihimizde olumlu bir gelişme olarak görmektedir. Fakat bu okulların, eski usul ve programlar ile idare olunmasından, daha sonra büsbütün ihmal edilmesinden dolayı bu kurumlardan beklenen faydanın hâsıl olmadığı kanaatindedir. Nitekim O’na göre yetişen sanatkârlar pek sınırlı kaldığı gibi, demirci, tornacı, marangoz, terzi ve kunduracı kalfalarından şurada burada adli tamircilik yapabilecek adi ve ehemmiyetsizlik ustalardan başka bir şey yetişmemiştir”¹⁴⁵ .

Karabekir’e göre, bu köhne ve çürük esaslı müesseseler kapatılmalı, yerlerine asrın ve memleketin ihtiyacına göre tanzim edilmiş, hakiki sanat eğitimi ocakları kurulmalıdır¹⁴⁶ .

Yardıma muhtaç, yetim çocukların korunması ve istihdam edilmesi için açılan bu İslahhaneler ülkede teknik eğitimin başlamasında ve gelişmesinde öncülük etmesi bakımından önemlidir. İslahhanelerin bir süre sonra karşımıza Sanayi Mektepleri olarak çıkacak olması bu İslahhanelerin önemini arttırmaktadır.

3.4. TELGRAF MEKTEBİ -1860

Avrupa da Telgraf aktif olarak 1841’de İngiltere’de kullanılmıştır. İngiltere’yi ise 1844’te Fransa takip etmiştir. Osmanlı Devleti’nde Telgraf ilk defa Kırım Savaşı’nda kullanılmıştır.1854 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkan savaşta İngiltere, Fransa ve İtalya Osmanlı Devleti tarafında yer almıştı. İngiltere bu savaş esnasında İstanbul-Varna, Varna- Kırım-Balıkıova arasında Telgraf haberleşmesini sağlamışlardı. Fransızlar ise Varna-Şümnü-Rusçuk-Bükreş-Avusturya arasında kablo döşeyerek orduları arasında haberleşmişlerdi. Fransızların döşediği bu kablo, Osmanlı Devleti’nin İstanbul-Varna-Kırım-Avrupa arasında haberleşmesini sağlayacak durumdaydı¹⁴⁷ .

Osmanlı Devleti’nde Telgraf kullanımı Kırım Savaşı’yla sınırlı kalmamıştır. Kırım Savaşı’nın bütün hızıyla devam ettiği 1855 yılında Telgraf Anadolu topraklarında da kullanılmaya başlanmıştır. 1855 yılında İstanbul-Edirne ve o

¹⁴⁵ Nuri Köstüklü, **Kazım Karabekir ve Eğitim, Savaş ve Ermeni Terörünün Geride Bıraktığı Bir Dıramın Hikayesi**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2004, s. 116.

¹⁴⁶ Köstüklü, **a.g.e.**, s. 116-117.

¹⁴⁷ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 517-518.

yıllarda ordu merkezi olarak kullanılan Şümnü ile Edirne arasında Telgraf bağlantısı kurulmuştur. Savaşın sonunda Dolaro isminde bir Fransız'la yapılan anlaşma ile Telgraf'ın yaygın olarak kullanılmasına çalışılmıştır¹⁴⁸.

Haberleşmede Telgraf'ın yaygın olarak kullanılması, bazı önemli sorunları da beraberinde getirmişti. Telgraf Fransızca yazılıyordu ve bu işle uğraşanlar genelde yabancıydı. Bu durum devletin istihbaratını olumsuz şekilde etkileyebilirdi. Sorunu çözmek amacıyla önce Telgraf İdaresine yabancı dil bilen Osmanlı gençleri yerleştirilmeye çalışıldı. Babıâli Tercüme Odası kâtiplerinden Fevzi Bey buraya yerleştirilen ilk Türk muhabere memuru olmuştur. Osmanlı Devletinde Telgraf İdaresinin millileştirilmesi faaliyeti Babıâli Tercüme Odası kâtiplerinden ve uzun süre Avrupa da Telgraf işletmelerinde çalışmış olan Mustafa Efendi sayesinde yeni bir aşama kaydetmiştir. Mustafa Efendi'nin gayretli ve özverili çalışması ile Telgraf Alfabeti Türkçeleştirilmiştir¹⁴⁹.

Osmanlı hükümeti'nin Telgraf haberleşmesine olan ilgisi yukarıda yapılanlarla sınırlı kalmamıştır. 1860 yılında bir nizamname yayınlanarak Telgraf Memur Mülâzımı Mektebi açılmıştır¹⁵⁰.

Telgraf Memur Mülâzım Mektebi Soğukçeşme'de açılmıştır. Öğrenim süresi iki yıllıktır¹⁵¹. Burada eğitim göreceğ öğrencilere aylık 250 Kuruş verilirdi. Okulda verilen dersler teorik ve pratik olarak iki bölüme ayrılmıştı. Telgraf Fenni'nin Tarihi, Elektrik Nazariyeleri, Pillerin Yapılışı ve Kullanılışı, Cereyan-ı Elektrik, Mıknatısiyet, Telgraf Aletleri ve Kullanılışı, Postaların Tanzimi ve Şebekeler gibi dersler sabah teorik olarak verilirdi. Öğleden sonra ise; Muhasebe, Telgraf Haberleşmesi, Telgraf İşletmesi ve Kanunları derleri pratik olarak verilirdi. Osmanlı Devleti'nin ilk Telgraf memuru olan Fevzi Bey'in Posta Nazırı olduğu sırada açılmış olan Telgraf Fabrikası, Telgraf Mektebi'nin bir laboratuvar'ı olarak kullanılmış dolayısıyla pratik dersler burada verilmiştir. Bu okulda görevlendirilen öğretmenlerin ve okulda okutulan ders kitaplarının nereden ve nasıl temin edildiği bilinmemektedir¹⁵².

¹⁴⁸ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 518.

¹⁴⁹ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 518-519.

¹⁵⁰ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 519.

¹⁵¹ Halis, **a.g.e.**, s. 86.

¹⁵² Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 519.

Savaşlarda top ve tüfek kadar önemli bir araç olan Telgraf haberleşmesi devletin iç haberleşmesinde de önemli bir yere sahip olmalıdır. Nitekim bu yıllarda birçok yerde bağımsızlık ayaklanmalarının çıktığı bir gerçektir. Bu ayaklanmalar hakkında bilgi almak için Telgraf etkili bir araç olmalıdır.

Telgraf Memur Mülâzımı Mektebi iki dönem mezun verdikten sonra anlaşıl原因 bir nedenle kapatılmıştır. Mektep ancak on bir sene sonra 1871'de tekrar açılmıştır. Bu dönemde açılan mektepte ders programında değişikliğe gidilerek teorik dersler azaltılmış pratik teknik derslere ağırlık verilmiştir. Ayrıca eğitim süresi dört yıla çıkarılmıştır. Bu mektepte eğitim gören öğrencilere sınıflarına göre maaş verilirdi. Mektebin, iyi idare edilemeyişi ve mektepten yeteri kadar faydalanılamaması üzerine, dokuz yıl sonra tekrar kapanmak zorunda kalmıştır¹⁵³.

Osmanlı Devleti'nde Telgraf tekniğinin gelişmesi bu okulun kapatılması ile son bulmamıştır. Nitekim Telgraf Memur Mülâzımı Mektebinde okutulan Telgrafçılık dersleri bazı okulların ders müfredatına alınmıştır. Böylece devlet Telgraf memuruna olan ihtiyacını bu okuldan mezun olanlarla sağlamıştır. Müfredat programına Telgrafçılık dersleri konan ilk okul daha çok zengin müslüman ve Gayr-i Müslim çocuklarının gittiği Galatasaray Mektebi'dir. Ancak burada eğitim gören öğrenciler bu Telgrafçılık dersine gereken ilgiyi göstermemişlerdir. Çünkü bu zengin öğrencilerin hedeflerinde daha yüksek memuriyetler vardı. Telgraf derslerinin müfredat programına konduğu ikinci okul ise bu dönemde yetim ve fakir çocukların eğitimi için açılan Darüşşafaka Lisesidir. Lise'nin programına 1880 yılında elektrik ve Telgrafçılık derslerinin konulması ile burada Telgrafçılık eğitimi başladı. Okulun Telgraf Öğretmenliğine telgraf idaresinde fen memuru olan Fransız Emil Lakuvan, muavinliğine ise Raif Bey atandı. Osmanlı Devleti'nde telgraf tekniğinin modernleşmesi ve ilerlemesi Darüşşafaka Lisesi sayesinde olmuştur. Bu okuldaki telgrafçılıkla ilgili derslere erkânıharbiye ve tıbbiye gibi yüksekokulların asker öğretmenleri de girmektedir. Okulda elektrik ve telgraf dersleri son sınıfta verilmekteydi. Mezun öğrencilere Telgraf Nazırlığında memuriyet verilirdi. Yine okuldan mezun olan bir kısım öğrencilerde istemeleri halinde yurtdışına gönderilirdi. Yurtdışına öğrenci gönderme işi iki yılda bir yapılmaktaydı. Öğrenciler daha çok Paris'te telgraf mühendisi yetiştiren Yüksek Telgraf Mektebi'ne gönderilirdi. Bu amaçla 1883'te Fahri, Mustafa Suat, Şevki ve Salih Zeki ve 1885'te Mehmet Ali,

¹⁵³ Ergin, a.g.e., C. 2, s. 519.

Mustafa Nesimi; 1887’de Mehmet Emin, İhsan ve 1891’de Giritli Hüseyin ile Mazlum Fransa’ya Yüksek Telgraf Mektebi’ne gönderilmiştir. Ancak Paris’te yapılan siyasi bir gösteri sebebiyle burada öğrenim gören bütün öğrenciler yurda çağrılmıştır. Neticede Yüksek Telgraf Mektebi’nde öğrenim gören Darüşşafaka’lı öğrencilerin öğrenimi yarım kalmış bir daha bu nedenden dolayı Paris’e öğrenci gönderilmemiştir¹⁵⁴.

Darüşşafaka mezunu ve yurtdışında eğitim almış telgrafçılar devlet okullarında ve özellikle mezunu oldukları Darüşşafaka Lisesinde çeşitli derslere girerek eğitim hayatının birer ferdi oldular. Ayrıca mezunların bir kısmı da yüksek memuriyetler aldılar¹⁵⁵.

1908 yılına gelindiğinde Avrupa’da telli telgraf yerini telsiz telgrafa ve telefona bırakmıştı. Dünyada haberleşme tekniğinin hızla ilerlemesi karşısında Osmanlı telgrafçılığı, yeniden yurtdışına açılma gereği duymuştur. 1908 yılında Darüşşafaka mezunlarından Hüsnü Sadık, Abdürrazak, İsmail Hakkı, Ali Ulvi ve farklı bir mektep mezunu olan Baha Tali Telgraf Nezaretince posta telgraf müfettişliği ve başmüdürlük işlerini öğrenmek için Paris’e gönderilmiştir. Bir kaç yıl sonra Abdullatif, Hasan isminde Darüşşafakalılarla, Agop isminde bir öğrenci yapılan sınavı kazanarak telgraf, telsiz telgraf, telefon ve elektrik alanlarında eğitim görmek üzere Fransa’ya gönderilmiştir¹⁵⁶.

Telgraf tekniğinin yine bir müstakil bir okulda öğretilmesi için 1909 yılında Telgraf Mektebi Âlisi açılmıştır. Bu okul I. Dünya Savaşı’nın ve Mondros Ateşkes Antlaşması’nın sonuna kadar eğitimine devam etmiştir¹⁵⁷.

3.5. KIZ ISLAHHANESİ (1867–1872)

Osmanlı Devletinde, kızlara daha çok Mahalle Mekteplerinde eğitim verilmekteydi. Kızların Mahalle Mektepleri dışında eğitim görmeleri pek mümkün değildi¹⁵⁸. Kız çocuklarının daha fazla eğitim görmesi için herhangi bir gereklilik duyulmamaktaydı. Tanzimat öncesi Osmanlı Devletinde, dönemin zengin, itibarlı yöneticilerinin ile ilim adamlarının kızları ailelerinin sağladığı imkânlarla ilim sahibi

¹⁵⁴ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 520-521.

¹⁵⁵ Aynı yer.

¹⁵⁶ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 521–522.

¹⁵⁷ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 522–523.

¹⁵⁸ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 231.

olabiliyorlardı. Bu eğitim sistemi özel dersler niteliğinde olup evlerde ve konaklarda verilmekteydi¹⁵⁹.

Görüldüğü üzere, Tanzimat öncesinde kız çocuklarının eğitilmeleri Mahalle Mektepleri ile sınırlandırılmıştır. Mahalle Mektepleri dışında konaklarda verilen eğitimi de göz önüne aldığımızda, kız çocuklarının eğitim imkânlarından kısıtlı olarak faydalandığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum kızların eğitim alması gereken kurumları nitelik ve nicelik açısından geri plana itmiştir. Mahalle ve konakta verilen farklı eğitim ise eğitimde çifte standardı ortaya çıkartmıştır. Eğitimde ortaya çıkan çifte standart, Türk kadınının eğitim konusunda, ortak amaçlar için hareket etmesine engel olmuştur.

Osmanlı Devletinde Tanzimat'la birlikte, kızların Mahalle Mektepleri haricinde de eğitim görmeleri sağlanmıştır. Bu amaçla kızların ev işlerini ve dikiş işlerini öğrenmeleri için sanat okulları ve Rüştüyeler açılmıştır¹⁶⁰. Rüştüye Mekteplerinin ardından kızların meslek edinmeleri amaç edinen meslekî ve teknik eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Türk kadınının eğitilerek topluma kazandırılmaları, daha fazla üretici hale getirilmesi teknik eleman sıkıntısı çeken devleti bir ölçüde rahatlatmıştır.

Osmanlı Devletinde, kadınların teknik üretimde yer almalarını sağlayan ilk kız mektebi Cevri Kalfa Mektebidir. Bu mektep, kızların sanat öğrenmeleri için 1859 yılında İstanbul da açılmıştır¹⁶¹.

Cevri Kalfa Mektebi'nin ardından kızlar için Islahhaneler açılmaya başlanmıştır. Kızlar için ilk Islahhane, Mithat Paşa tarafından Rusçuktaki ordunun elbise ihtiyacının karşılanması amacıyla 1864 yılında açılmıştır¹⁶².

O zamana kadar hayırsever bazı kimselerin yanına verilerek korunmaya çalışılan yerli ve yabancı, İslam ve Hıristiyan tebaa evladından öksüz veya yetim yahut ebeveyni fakir ve iş yapamaz durumda bulunan muhtaç kız çocukları, bu Islahhanede barındırılmıştır. Bunun yanında kendilerinin eğitim ve terbiyeleri için kadınlar bulunarak bunlara, "Edebiyât-ı insaniye" tahsil ettirilmeleri sağlanmıştır.

¹⁵⁹ Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)*, MEB Yayınları, İstanbul 1997, s. 17.

¹⁶⁰ Berkes, *a.g.e.*, s. 231.

¹⁶¹ Turan K., *a.g.e.*, s. 36.

¹⁶² Halis, *a.g.e.*, s. 84-85.

Kız Islahhanesinde 27 İslam, 21 Bulgar ve 3'te dışarıdan yıllık 500 kuruş ücretle alınmış olan İslam talebe bulunmaktaydı”¹⁶³. Islahhanelere ücretli öğrencilerin alınması hem okulun gelişmesine imkân sağlamış hem de elde edilen gelire farklı sanat bölümleri açılmıştır. Kızlar için açılan Islahhanelerin giderlerini daha çok hayırsever insanlar karşılamıştır¹⁶⁴.

Kızlar için açılan bu Islahhaneler İmparatorluğun bütün bölgelerinde yaygınlaşmamıştır. Islahhaneler başta İstanbul olmak üzere bir iki şehirde açılabilmiştir. Yine de kızlar için açılmış olan Islahhaneler, kadınların meslekî ve teknik hayatta rol almalarında öncülük etmiştir. Bu gelişme Tanzimat'ın bir başarısı olarak kabul edilmektedir¹⁶⁵.

3.6. SANAYİ MEKTEBİ -1868

Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında açmış olduğu Islahhaneler, Sanayi Mekteplerinin açılmasına öncülük etmiştir. İlk zamanlar korunmaya muhtaç yetim çocukların meslek öğrenmesi için açılan bu okullar, devlette meslek problemini doğurmuştur. Bu durum meslek okullarının önemini ortaya çıkarmıştır¹⁶⁶.

Tuna Valiliğinden, İstanbul'da Şûra-yi Devlet Başkanlığına atanan Mithat Paşa, teknik okullarının ülke genelinde yaygınlaştırılması için faaliyetlere başlamıştır. Bu faaliyetlerin başında, 1866 yılında Türk sanayisinin kalkındırılması için İstanbul'da Islah-ı Sanayi Komisyonunu oluşturması gelmektedir¹⁶⁷.

Bu komisyonun Türk sanayisi açısından önemi büyüktür. Tanzimat'tan önce Türk sanayisinin yükünü üzerinde taşıyan Lonca Teşkilatı, Tanzimat'ın ilanı ile beraber bu yükümlülüğünü yerine getiremez duruma gelmişti. Bu durumun en temel sebebi, Tanzimat'ın ticaret ve sanayide serbestlik getirmiş olmasıdır. Lonca Teşkilatının yerini doldurabilecek bir esnaf teşkilatının kurulamaması üzerine Türk sanayisinde ve ticaretinde büyük bir çözüme yaşanmıştır. Bu durum karşısında devlet, esnaf lehine gerekli müdahaleyi yapamamıştır. Ticaret ve sanayi dallarındaki çözüme, ülkeye yabancı malların girişini kolaylaştırmıştır. Yabancıların ortaya çıkardığı rekabete daha fazla dayanamayan yerli esnaf'ın birçoğu ticarethanelerini

¹⁶³ Memişoğlu, a.g.e., s. 53-54.

¹⁶⁴ Koçer, a.g.e., s. 69.

¹⁶⁵ Berkes, a.g.e., s. 231.

¹⁶⁶ Koçer, a.g.e., s. 69.

¹⁶⁷ Aynı yer.

kapatmıştır. Bu gidişata son vermek amacıyla 1864 yılında çalışmalarına başlayan komisyon, ülkede bulunan yerli sermayedarların ortaklık yapmalarını sağlayacaktı. Bu ortaklık sonucu kurulacak şirketlere devlet gerekli desteği sağlayacaktı. Böylece ülke içerisinde dağınık ve amaçsız durumda olan esnaflar yeni bir düzen içerisinde varlıklarını devam ettireceklerdi¹⁶⁸. Ayrıca Islah-ı Sanayi Komisyonunun meslekî- teknik eğitim konusunda da faaliyette bulunması ön görülmekteydi¹⁶⁹.

Ülkede sanayi ve ticaret'i kalkındırmak amacı ile oluşturulan Islah-ı Sanayi Komisyonu aşağıdaki üyelerden oluşmaktaydı:

Ethem Paşa, Derviş Paşa, Halil Paşa, Ağaton Efendi, Serkis kalfa, , Mösyö Riter, Gurdon Majör¹⁷⁰.

Islah-ı Sanayi Komisyonunun en önemli başarısı 1868 yılında Mekteb-i Sanayi Nizamnamesini çıkarmış olmasıdır. Komisyonun çıkardığı nizamnameden sonra başta İstanbul olmak üzere, ülke genelinde teknik okullar açılmaya başlanmıştır. 1868'de İzmir, Bursa, Kastamonu, Bosna, Trabzon, İşkodrada, 1869 da Erzurum'da, 1870'de Diyarbakır'da bu nizamnameye uygun olarak teknik okullar açılmıştır. Teknik eğitim alanındaki gelişmelere kızlar da dâhil edilmiş, Kastamonu ve İşkodra'daki teknik okullarda kızlara mahsus teknik eğitim de verilmeye başlanmıştır¹⁷¹.

Islah-ı Sanayi Komisyonunun hazırladığı Nizamnameye göre Sanayi Mekteplerinin açılış amacı ile nizamnamenin içeriği şu şekilde belirtilmiştir¹⁷²:

“ Mekteb-i Sanayi Memâliki Mahrûsada en ziyade lüzumu olan sanatların ilmiyle ameliyatı öğretilmek için vaz edilmiştir. Usul ve kaidesi dört bâba münkasım olup birinci bâb mektebin ahvâl-i esasiye ve umumiyesi ve ikinci bâb memurlarının vezaif ve harekâtı-ı muktazşyesi ve üçüncü bâb memurin ve talebe ve şâkirdânın mükâfat ve mücazâtı beyanındadır ve iş bu bâb'ların her biri fusûl-i âdiyeye münkasımdır.”

Bu okul, Sultanahmet'te eski Kılıçhane binasında açılmıştır¹⁷³. Kılıçhane binasının mektep öğrencileri için yetersiz kalacağı düşünülerek, Kılıçhanenin

¹⁶⁸ Aker, **a.g.e.**, s. 55-56.

¹⁶⁹ Koçer, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁷⁰ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 527.

¹⁷¹ Koçer, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁷² **Düstur**, Cüz-i Sâni, Matbaa-i Amire, İstanbul 1279, s. 258.

bitişiğindeki kimin elinde olduğu belli olmayan cami, imarethane binaları ve arsaları, üç tane ev kamulaştırılarak mektep binasına dâhil edilmiştir¹⁷⁴.

Sanayi Mektebi binasının eğitime hazır hale getirilmesi ve yapılacak yeni binalar için devlet bir bütçe ayırmıştır. Ayrıca mektebin masraflarının karşılanması amacıyla Unkapanı Köprüsü'nden geçiş ücreti ile Karaköy Hanı'nın kira geliri mektebe tahsis edilmiştir¹⁷⁵.

Sanayi Mektebi'nin açılacağı mekân ile gelir kaynakları belirlendikten sonra bu mektep için 24 Şaban 1285 (1868) tarihinde, 64 maddeden oluşan 18 sayfalık bir nizamname yayınlanmıştır¹⁷⁶.

Madde 2: Nizamnamenin ikinci maddesine göre bu okulda Demircilik, Dökmecilik, Makinecilik, Mimarlık, Marangozluk, Madeni imalat, Ahşap işleri, Terzilik, Kunduracılık, Mücellitlik gibi sanatlar öğretilmektedir. Dersler bu sanat dallarına göre tespit ve icra edilmektedir.

Madde 3: Sanayi Mektebi, iki şubeye bölünmüştür. Birinci şube harici, ikinci şube ise dâhilî olarak belirlenmiştir. Dâhilî şubede eğitim almak isteyen öğrenciler yatılı ve gündüzlü olarak kabul edilmektedir. Bu şubeye 13 yaşından aşağı olmamak üzere en fazla 500 öğrenci kabul edilmektedir. Harici şubede eğitim almak isteyen öğrenciler sadece gündüzlü olarak kabul edilmektedir. Bu şubeye 30 yaşını aşmamış öğrenciler alınmaktadır. Öğrenciler gündüz meslekî eğitim aldıktan sonra kendi evlerine gitmektedir. Harici şubenin toplam öğrenci kapasitesi 200 olarak belirlenmiştir.

Madde 4: Nizamnamenin dördüncü maddesinde okulun idare, eğitim ve hizmet sınıfları konusuna açıklık getirilmiştir. Bu maddeye göre okulun genel işleri için bir müdür atanacaktır. Harici ve Dâhili bölümler için birer müdür, bu müdürlere birer muavin atanması uygun görülmüştür. Okulun eğitim kadrosu için derslerinde uzman; edebiyat, fen ve sanayi öğretmenleri ve fabrika ve atölyelerden ustalar tayin edilmiştir. Okula muhasebe memuru, imalat yoklamacısı, ambar memuru, makine memuru, odacı, bekçi, doktor, aşçı, çamaşırcı gibi memur ve hademe alımı da yapılmıştır.

¹⁷³ Akyüz, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁷⁴ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 530.

¹⁷⁵ Aynı yer.

¹⁷⁶ **BOA**, İD, No. 40618.

Madde 5: Öğrenciler öğrenim gördükleri derslere ve sanatlara göre beş kısma ayrılacaktır. Her kısımdan uygun şartları taşıyan bir öğrenci, seçilen dokuz öğrenciye onbaşılık yapacaktır. Bu göreve getirilen onbaşı, sorumlu olduğu öğrencilerin günlük iş takibini yapacaktır. Şöyle ki; onbaşı olan öğrenci, bir deftere sorumlu olduğu öğrencinin ismini ve hangi meslekle ilgili eğitim aldığını, günlük var-yok yoklamasını, gün içerisinde bir olay yaşayıp yaşamadığını ve o günün yevmiyesini yazacaktır.

Madde 6: Mektebi Sanayi Nizamnamesinin altıncı maddesinde okulun ders programı belirtilmiştir. Ders programı aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Birinci Sınıf Ders Programı: (İlmi Dersler)Türkçe, kıraat ve yazı ve hesaptan âmâl-i Erbaa ve tersimi hutut ve bazı eşkâl-i hendese. (Sanat Dersleri) İşe yarayacak kadar şakirtlik.

İkinci Sınıf Ders Programı: (İlmi Dersler) Türkçe okuyup yazmak, hesap ve sınıfına müteallik fününun tarifatu ve resim ve coğrafya ve hendesenin bazı mebahisi. (Sanat Dersleri) Bazı işleri tarif ile başlı başına görececek derecede kalfalık.

Üçüncü Sınıf Ders Programı: (İlmi Dersler) Türkçe yazmak ve defter tutmak usulü mükemmel resim ve hendese ve fenn-i kimya mukaddematı ve makine fenninden bazı dersler. (Sanat Dersleri) Bulunduğu sanatı tarifsiz icra edecek mertebede kalfalık.

Dördüncü Sınıf Ders Programı: (İlmi Dersler) Düzgün imla ile yazmak usulü üzere defter tutmak eşyay-ı madeniye ve ahşabiyenin havassı tabiyesi ve evsafi ve manivela ve makara ve sathı mail ve kama ve vida gibi alatı basite ve fenn-i makine mukaddematı. (Sanat Dersleri) Bulunduğu sınıfta birinci derecede kalfalık.

Beşinci Sınıf Ders Programı: Meramını ifade edecek derecede düzgün imla ile Türkçe yazmak her nevi hesap ve kimyanın ahkâmını bulunduğu sanatta icra eyleme ve usul-ü mimariye ve makine fennini öğrenmek. (Sanat Dersleri) Bulunduğu sanata müteallik işleri maharet ve mamûlat ile görececek derecede ustalık etmektir.

Madde 7: Mekteb-i Sanayide harici ve dâhili şubelerde öğrenim görecekt öğrenciler stajyer olarak birinci sınıfa kayıt edilmektedir. Öğrenci bulunduğu sınıfta başarılı olduğunu imtihanla ispat ederse bir üst sınıfa alınmaktadır. Beş sene sonunda bütün imtihanlarını başarı ile veren öğrenciler diploma ile mezun olmaktadır.

Madde 8: Dâhili şubeden mezun olan öğrenciler beş yıl süre ile Sanayi Mektebinde usta olarak görev yapmakla yükümlü kılınmıştır.

Okuldan mezuniyet şartları harici şube öğrencileri için farklılık arz etmektedir. Nizamnamenin 27. Maddesine göre harici şube öğrencisi Sanayi Mektebinde gördüğü fen ve sanat derslerini beş seneden önce verebilmektedir. Bu şubedeki öğrenci imtihanlarda başarılı olduğu takdirde mektepten şahadetname olarak erken mezun olabilmektedir. Mektepten beş seneden önce mezun olan harici şube öğrencisi isterse mektepte usta olarak görevlendirilmektedir.

Madde 9: Mektepte öğrenim gören dâhili ve harici öğrencilere sınıflarına göre yevmiye verilmektedir. Mektepteki birinci sınıf öğrencisi 2 Kuruş, ikinci sınıf öğrencisi 100 Para, üçüncü sınıf öğrencisi 3 Kuruş ve dördüncü sınıf öğrencisi 3,5 Kuruş yevmiye almaktadır. Ayrıca öğrenci işleri için görevlendirilen onbaşılar 20'şer para fazladan yevmiye almaktadır. Dâhili öğrencilerin gelirlerinin bir kısmı elbise, yiyecek gibi masraflar için kesintiye uğramaktadır. Kesinti miktarı her öğrenci için sabit olup günlük 60 Para olarak belirlenmiştir. Dâhili şubede öğrenim gören öğrencinin geri kalan parası ikiye bölünmektedir. Bu paranın yarısı öğrenciye aylık olarak verilmekte olup diğer yarısı ise okulun Emniyet Sandığına muhafaza edilmektedir. Emniyet Sandığında muhafaza edilen bu para mezun olan öğrencilere toplu olarak verilmektedir. Mezun olan öğrenci bu parayı işyeri açmak için sermaye olarak kullanabilmektedir. Harici şubede öğrenim gören öğrencilerden yemek parası alınmamaktadır. Ancak bu öğrencilere verilen elbiselerin parası yevmiyelerinden kesilmektedir. Harici şube öğrencisinin yevmiyesinden elbise parası kesildikten sonra geri kalan para, dâhili öğrencilerde olduğu gibi ikiye bölünmektedir. Bu paranın yarısı öğrenciye aylık olarak verilmekte diğer yarısı ise Emniyet Sandığında biriktirilmektedir. Biriken bu para mezun öğrenciye sermaye olarak verilmektedir.

Madde 10: Sanayi Mektebinden mezun olan öğrenci Emniyet Sandığında bekletilen parasını beşinci yılın sonunda faizi ile almaktadır. Mektepten usta olarak ayrılan öğrencinin işyeri açabilmesi için bu paranın önemi büyük olmalıdır.

Madde 11–12–13: Mektebi Sanayi Nizamnamesinde ödül ve ceza konusuna da açıklık getirilmiştir. Mektepte ceza iki şekilde verilmektedir. Cezanın birinci şekli hapis cezasıdır. İkinci şekli ise yevmiye kesme cezasıdır. Ödül olarak da bir çeşit af kâğıdı olarak tanımlayabileceğimiz Tahsin bileti verilmektedir. Teorik ve pratik

derslerde ayrıca mektebe devam konusunda başarılı olan öğrencilere kırmızı veya yeşil Tahsin bileti verilmektedir. Bu biletler mektep öğrencileri tarafından hapis veya yevmiye kesme cezasından kurtulma amacıyla kullanılmaktadır. Mektep öğrencisi çalıştığı atölyede herhangi bir aleti kırar veya kaybederse ayrıca kendisine verilen elbiseyi erken yıpratırsa yevmiye kesme cezasına çarptırılır.

Madde 14: Mektepte dersler sabahleyin erkenden başlamaktadır. Sabah dersi öğle ezanından iki saat önce bitmektedir. Sabah derlerine giren öğrenci daha sonraki zamanlarda atölyelere giderek pratik yaparlar.

Madde 15: Dâhili ve harici şubelerde öğrenim gören öğrenciler bütün idarecilerin emirlerini yerine getirmek zorundadır.

Dâhili şubeye yerli-yabancı, İslam ve Hıristiyan öğrenciler eşit şartlarda alınacaktır. Buna göre dâhili şubeye kayıt yaptırmak isteyen öğrenci 13 yaşından büyük olmamalıdır. Öğrencinin öksüz ve yetim olması gerekmektedir. Anne veya babasından biri olup da fakirlik ve muhtaçlık söz konusu ise öğrenci okula kayıt edilir. Öğrenci mektebi bitirmeden velisi veya bir yakını tarafından okuldan alınamaz. Bu kişiler tarafından öğrencinin yevmiyesi talep edilemez. Eğer ki çocuk anlaşma ile okuldan çıkarılacak olunursa mektepte bulunduğu süre içerisinde kendisine yapılan masrafları ödemek zorundadır¹⁷⁷.

Madde 17: Annesi, babası veya akrabası olduğu halde dâhili şubeye kayıt olmak isteyen öğrenci her sene başında 500 Kuruş'u okul idaresine vermek zorundadır. Paralı okuyan öğrencinin de 13 yaşından büyük olmaması gerekmektedir.¹⁷⁸.

Bu, okul 5 sınıflı ve yatılı idi. Esas öğrenciler dâhili şubeyi, ayrıca gündüzleri belli saatlerde okula kabul olunacak esnaf çırakları için açılan özel sınıflar da harici şubeyi teşkil edeceklerdi. Dâhili kısma alınacaklar, yerli, yabancı, İslam, Hıristiyan ayrımı yapılmaksızın, 13 yaşından yukarı olmamak şartıyla, öksüzlerdi. İlköğretim üstünde kurulduğu görülen 5 sınıflık nazari dersler sabahları yapılıyor, sanat işleri kışın 5, yazın 6 saatten aşağı olmamak üzere atölyelerde bilfiil çalışmak suretiyle öğreniliyordu. Programda yer alan sanat kolları şunlardı: Demircilik, dökmeçilik, makineçilik, mimarlık, marangozluk, terzilik, kunduracılık, mücellitlik.

¹⁷⁷ **Düstur**, Cüz-i Sâni, s. 263.

¹⁷⁸ **Düstur**, Cüz-i Sâni, s. 263–264.

Kuramsal derslerde bu zanaatlar için gerekli bilgilere inhisar ettirilmişti.1.sınıf imtihanını başaranlara “çıraklık”, 2. 3. ve 4.sınıfı tamamlayanlara “kalfalık” ve son sınıfı tamamlayarak diploma alanlara “ustalık” hakkı tanınmış ve böylece okulu bitiren ya da yarıda bırakanlar sınıflandırılmıştı¹⁷⁹.

Dersaadet Sanayi Mektebi veya Mekteb-i Sanayi-i Osmani olarakta adlandırabileceğimiz bu okul Sultan II. Abdülhamit döneminde yeniden yapılandırılmıştır. Çünkü okul uzun yıllar atölye, alet ve edevat eksiklikleri nedeniyle yeteri kadar verimlilikte eğitim veremiyordu. Birinci sınıfa kayıt olan öğrenci sayısı 80–85 iken, bu sayı üçüncü sınıfta 5–10 kişiye düşüyordu. Okuldan ayrılmak isteyen öğrenciler yüksek okul sınavlarına giriyordu. Öğrencilerin büyük bir kısmı sınavlarda başarılı olarak bu okuldan çıkışını alıyordu¹⁸⁰.

Sanayi Mekteplerinde yaşanan bu olumsuzlukları gidermek maksadıyla, okulun idari kadrosu yayınlanan talimatname ile değiştirilmiştir. Bu talimatnameye göre okul illerde valilerin korumasına alınmıştır. Ayrıca okulun genel idaresi bir komisyona, özel idaresi ise okul müdürüne bırakılmıştır¹⁸¹.

Tablo – 1: Mekteb-i Sanayi’de Okutulan Derslerin İsimleri 1897¹⁸²

Kuran-ı Kerim	Hesap
Akaid-i diniye	Hendese
Elifbâ-i Osmanî	Coğrafya-i umûmi ve Coğrafya-i Osmanî
Talim-i Kıraat	Arabî
Kıraat-ı Türkiye	Farisî
Lisan-ı Osmanî	Tarih
Lisan-ı Fransevi	Resim
İmla	

¹⁷⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 150-151.

¹⁸⁰ Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908- 1914)**, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 243.

¹⁸¹ **BOA**, DH-MKT, 946/40, 1. Madde.

¹⁸² Devlet İstatistik Enstitüsü, **Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yılığ 1897**, (Hazırlayan: Tevfik Güran) Tarih İstatistikleri Dizisi, Cilt 5, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1997, s. 104.

Tablo – 2: Mekteb-i Sanayi’de 1313/1897 senesinde eğitim gören öğrencilerin milleti ve miktarı¹⁸³

Nev’-i Sanayi	Yekun	İslam	Rum	Ermeni	Yahudi	Millet-i Saire
Marangoz	39	35	1	2	-	-
Tarz-ı Mimari Arap Marangozî	45	45	-	-	-	-
Demirci	6	6	-	-	-	-
Dökmeci	7	5	2	-	-	-
Tesviyeci	40	30	7	2	-	1
Mürettip ve basmacı	5	5	-	-	-	-
Terzi	12	11	1	-	-	-
Kunduracı	15	15	-	-	-	-
YEKÛN	169	152	11	4	1	1

¹⁸³ Güran, a.g.e., C. 5, s. 104.

Tablo – 3: Mekteb-i Sanayi'nin tarih-i tesisinden 1313/1897 senesi nihayetine değin mevcut talebesinin miktarı¹⁸⁴

Sinîn	Talebenin Miktarı			Sahadetnâme Alanlar			Esbâb-ı saire ile Çıkanlar		
	Yekun	Müslim	Gavri Müslim	Yekun	Müslim	Gavri Müslim	Yekun	Müslim	Gavri Müslim
1284/1868	404	286	118	-	-	-	5	3	2
1285/1869	586	437	149	-	-	-	11	8	3
1286/1870	431	330	101	-	-	-	10	6	4
1287/1871	483	337	146	-	-	-	4	3	1
1288/1872	417	315	102	-	-	-	43	34	9
1289/1873	436	342	94	11	7	4	62	49	13
1290/1874	328	280	48	31	26	5	142	104	38
1291/1875	351	292	59	18	12	6	16	12	4
1292/1876	422	346	76	19	17	2	7	6	1
1293/1877	455	370	85	19	17	2	2	2	-
1294/1878	225	159	66	32	27	5	62	57	5
1295/1879	208	187	21	-	-	-	5	3	2
1296/1880	251	235	16	9	7	2	28	27	1
1297/1881	307	286	21	4	3	1	81	76	5
1298/1882	356	335	21	16	14	2	48	46	2
1299/1883	354	330	24	12	9	3	52	47	5
1300/1884	376	352	24	6	5	1	29	27	2
1301/1885	449	418	31	7	6	1	3	3	-
1302/1886	310	284	26	17	15	2	230	217	13
1303/1887	254	232	22	24	23	1	33	30	3
1304/1888	196	179	17	12	12	-	73	64	9
1305/1889	248	227	21	6	5	1	32	24	8
1306/1890	300	265	35	8	8	-	51	45	6
1307/1891	315	274	41	11	10	1	38	36	2
1308/1892	337	294	43	16	16	-	44	27	17
1309/1893	331	297	34	-	-	-	55	40	15
1310/1894	266	237	29	18	17	1	58	51	7
1311/1895	244	216	28	12	11	1	11	11	-
1312/1896	242	212	30	23	23	-	3	1	2
1313/1897	262	231	31	21	21	-	7	6	1

¹⁸⁴ Güran, a.g.e., C. 5, s. 104.

Tablo – 4: Mekteb-i Sanayi Talebesinin 1313/1897 Senesi İçinde Ürettikleri Eşyadan Satılanların Çeşidi ve Miktarı¹⁸⁵

Eşyanın envaı	Kıymet Guruş	Eşyanın envaı	Kıymet Guruş
Evrak-ı mütenevvia tab'ıyyesi	8586	Raf	2 833
Kundura Bahasından	6832	Harik(yangın) tulumbası	2 700
Sandalye	5230	Sehpa	2 293
Yazıhane	4980	Etajer	1 964
Dolap	4295	Masa	1 541
Kütüphane	2882	Çarçûbe (Çerçeve) ve eşya-i mütenevvia-i saire	7 369
Yekun			51 505

1897 senesi umum mekâtib-i mülkiyede(tüm okullarda) mevcut nakış muallimi adedi 128'dir¹⁸⁶.

Tablo 5: Sanayi Mektebi'nin 1905 yılında İdari Kadrosu¹⁸⁷.

Esami	Memuriyet	Rütbe	Tarihi	Madalya	Osmani	Mecidi
Selim Malhame Paşa	Nazır(Orman ve Maadin ve Ziraat Nazırı)	Vezir	9-Z-315	Altın Liyakat ve Sanayi	Mersah	Mersah
Ali Efendi	Müdür Umumi Vekili	Evveli Sanisi	25-L-318	.	.	.
Ali Bey	Müdür Umumi Muavini	Evveli Sanisi	30-N-320	.	.	.
Mehmet Halit Efendi	Muhasebeci Muavini	Saniye	N-320	4	.	.
Rüstem Bey	Ambar Memuru	Saniye	320	.	.	.
Şakir Bey	Muhasebe Memuru	Rabia	10-C-310	.	.	.

¹⁸⁵ Güran, a.g.e., C. 5, s. 105.

¹⁸⁶ Güran, a.g.e., C. 5, s. 114.

¹⁸⁷ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321, s. 245.

Tablo 6: Sanayi Mektebi'nin 1905 yılında Sıhhiye Heyeti¹⁸⁸

Esami	Memuriyet	Rütbe	Tarihi	Madalya	Osmani	Mecidi
Selim Paşa	Tabip	Ferik
Abdi Efendi	Cerrah	Ferik
Hapik Efendi	Eczacı	Ferik

Tablo 7: Sanayi Mektebi'nin 1905 yılında öğretmen kadrosu¹⁸⁹

Esami	Memuriyet	Rütbe	Tarihi	Madalya	Osmani	Mecidi
Mehmet Nail Efendi	Ders Müdürü ve Kavaid Muallimi	.	4-ze-318	Gümüş Liyakat	.	.
(Nefen)Bey	Lisan-i Osmani ve Kitabet M.	Evveli Sanis	.	.	.	2
Tahsin Bey	Hüsn-ü Hat M.	Evveli Sanis	.	.	3	4
Arif Bey	Kimya M.	Saniye
İsmail Efendi	Hesap M.	Binbaşı
Şakir Efendi	Arabi M.	Binbaşı
Kemal Efendi	Fransızca M.	Rabia
Faik Efendi	Fransızca M.	Rabia
Hayat Efendi	Fransızca M.	Rabia
Ömer Efendi	Kıraat-1 Terkiye(veya Türkiye	Rabia
Hasan Efendi	Kıraat-1 Türkiyye	Rabia

¹⁸⁸ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321, s. 245.

¹⁸⁹ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321, s. 245

Tablo 8: Sanayi Mektebi'nin 1905 yılında öğretmen kadrosu¹⁹⁰

Esami	Memuriyet	Rütbe	Tarihi	Madalya	Osmani	Mecidi
Mösyö (İvanfur)	Fenni Maarif
Mösyö (Lüsak)	Marangoz Ustası
Yusuf Efendi	Arabi Muallimi	Saniye	319	.	.	.
Said Efendi	Arabi Muallimi

Talebe Adedi

Müslüm	Gayrimüslim	Yekün
195	16	211

Taşrada açılan sanayi mekteplerinin programları, mektebin bağlı bulunduğu illerdeki sanayi komisyonları tarafından, çevre şartları göz önüne alınarak yapılmaktaydı. Taşrada yapılan programların Dâhiliye Nezaretine onaylatılması gerekmektedir. Erzurum valisinin, 1905 yılında Dâhiliye Nezaretine Erzurum Mekteb-i Sanayi programının sunulduğuna dair göndermiş olduğu dilekçe bu beyandadır¹⁹¹.

II. Meşrutiyet Döneminde, okulun bağlı olduğu Orman, Maden ve Ziraat Nezareti okulun yönetmeliğini yeniden gözden geçirerek yayınladı. Yönetmelik Kasım 1909 yılında yürürlüğe girmiştir. Yayımlanan yönetmeliğin içeriği şu şekilde sıralanabilir¹⁹²:

- Okul Makinist ve Marangoz yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Okul bütçesini çeşitli yerlerin geliri ve imal ettiği malların satılmasıyla sağlayacaktır. Öğretim parasızdır.

- Öğrenciler okula sınavla alınacaktı. Sınava girecek öğrenciler 16 yaşından küçük rüştiye ve dengi okul mezunu olacaktır. Yapılan bu sınavla en fazla 200 yatılı, 50 gündüzlü öğrenci alınacaktır.

¹⁹⁰ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321, s. 246.

¹⁹¹ BOA, MKT-3,946/40, 379/70

¹⁹² Ergün, a.g.e., s. 243-244.

- Öğrencilerin makine ve marangozluk branşlarından hangisinde öğrenim göreceği kaç saat ders okuyacakları okul müdürü ve idaresi tarafından belirlenecektir.

- Öğrenim süresi 5 yıldır. Bu sürenin 4 yılı nazari ve pratik eğitim, son bir senede sanayi işletmelerinde staj şeklinde yapılacaktır.

- Okul 20’li not sistemi uygulayacaktır. Bu derecelendirme aşağıdaki gibi yapılacaktır:

20	Fevkalade
19-18	Aliyulâlâ
17-16-15	Âla
14-13-12	Karîb-i âlâ
11-10	Vasatî
9-8-7	Karîb-i Vasatî
6-5	Fena
4-3-2-1	Pek Fena

- Okulu bitiren öğrencilerden dörtte üçüne “İcazetname”, geri kalan öğrencilere ise “Tasdikname” verilecektir. Ayrıca okulundan birincilikle mezun olan öğrenciye “Sanayi Madalyası” verilecektir.

- Sanayi Okullarında öğrenim gören öğrencilere branşında staj gördüğü günlerde yevmiye verilecektir¹⁹³. Gündelikler branşlarına göre belirlenmekteydi. Öğrencilerin okuldaki yiyecek ve giyecek masrafları bu gündeliklerden kesilmekteydi. Yapılan yiyecek ve giyecek kesintisinden artan paranın yarısı Emanet Sandığında saklanmaktaydı. Okulunu bitiren öğrencilere sandıkta birikmiş olan para sermaye olarak verilmekteydi. Bu sermayeyi olan öğrenciler yaşadıkları yerlerde eğitim gördüğü olanda işyerleri açmışlardır. Sistemli bir şekilde eğitim veren Sanayi Okulları zamanla gelişme göstermiştir. Sanayi Okulları mezunlarına verilen diploma,

¹⁹³ Ergün, a.g.e., s. 244.

7 yıllık idadi okulu mezunlarının diplomalarına denk sayılmıştır. Ayrıca bu okullarda ders vermesi için, yabancı ülkelerden uzman teknik öğretmenler davet edilmiştir¹⁹⁴.

Sanayi Mektebi 1910 yılında yayınlanan irade ile Orman, Maadin ve Ziraat Nezaretinden irtibatı kesilerek Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanmıştır. Yayınlanan iradede bunun gerekçesi şu şekilde belirtilmektedir¹⁹⁵:

- Orman Maadin ve Ziraat Nezareti, idaresi zor olan çeşitli kurumların sorumluluğunu üstlenmiştir.

- Bu işlerin düzeni ve devamı etmesi için Sanayi Mektebinin idaresi Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanmalıdır.

- Orman Maadin ve Ziraat Nezaretinin sanayi işleri ile uğraşan bir şubesi yoktur. Zaten Sanayi Mektebi hakkındaki işler ve haberleşmeler Ticaret ve Nafia Nezaretince yapılmaktadır.

Bu okula, Dersaadet Mektebi Sanayi-i kanununun yedinci maddesine göre Osmanlı tabiiyetinden olan öğrencilerin alınmasına izin verilmişti. Ancak 1911 yılında çıkarılan irade ile bu okulu ecnebi tebaadan da öğrenci alınmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devletinin birçok okulunda ecnebi öğrencilerin okuyor olması ve Osmanlı tebaasından olan öğrencilerinde ecnebi memleketlerinde öğrenim görmeleri böyle bir kararın verilmesine gerekçe olmuştur¹⁹⁶. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde ecnebilerin açmış olduğu sanayi mekteplerine araç-gereç alınmasında kolaylık sağlanması konusunda da çalışmalar yapılmaktaydı. Küdüs mutasarrıfının 1916 yılında dersaadet'e yazmış olduğu dilekçede, Alyans İsrailit Sanayi Mektebi'ne ithal edilecek araç-gereçlerin gümrük vergisinden muaf tutulması istenmektedir¹⁹⁷.

Osmanlı Devleti'nde sanayinin gelişmesi, Osmanlı toplumunun kalkınması için açılan Sanayi Mekteplerine, Müslüman yetim ve kimsesiz öğrencilerin kabullerinde kolaylık sağlandığı görülmektedir. Sanayi Mekteplerinde öğrenim görmek isteyen bu tür öğrenciler ilgili bakanlığa dilekçe vermeleri durumunda,

¹⁹⁴ Akyüz, a.g.e., s. 150-151.

¹⁹⁵ Reşat Özalp(Derleyen.), **Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857–1923)**, Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1982, s. 79.

¹⁹⁶ Özalp, a.g.e., s. 82.

¹⁹⁷ BOA, İD, 82/II, 1330, B 17.

istedikleri okula kayıt yaptırabilmektedirler¹⁹⁸. Ayrıca çeşitli nedenlerden dolayı okulu bırakan veya kaydını başka sanayi mekteplerine aldirmek isteyen öğrencilere de kolaylık sağlanmaktadır¹⁹⁹.

3.7. KIZ SANAYİ MEKTEBİ -1869

Osmanlı Devletinde Tanzimat'a kadar kız çocuklarına sıbyan mektepleri dışında eğitim imkânı tanınmamıştır. Tanzimat Fermanında da kadınların eğitimi ile ilgili herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak Tanzimat'ın yol açtığı genel serbestlik içerisinde kadınlar eğitim alanında görülmeye başlanmıştır. Tanzimat döneminde yayınlanan birçok özgün ve çeviri mahiyetindeki eserler, kadınların eğitimi üzerinde yoğunlaşmıştır. 1850'li yıllarda Osmanlı kadını tek başına sokağa çıkamazken, müzelere, tiyatrolara, eğlence yerlerine gidemezken, 1869'da yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi bu sosyal fobiyi kökünden kazımıştır. Çünkü Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, kızların eğitimini erkekler gibi yasal zorunluluk olarak kabul ediyordu. Nitekim kızların eğitime kanuni zorunluluk getiren 1869 Nizamnamesi dönemin aydınları için cesaret ve güven kaynağı olmuştur. Aydınlar nizamnameden aldıkları cesaretle; kadınların evlerinde inzivaya çekilmeleri yerine topluma karışmalarını teşvik eden yazılar yazıyorlardı²⁰⁰.

Görüldüğü üzere Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, eğitimi kızlar için zorunlu hale getirmiştir. Dolayısıyla bu tarihten itibaren kız çocuklarının, erkeklerin eğitimi derecesinde, eğitim almaları sağlanmıştır. Daha önce kız çocuklarına sağlanan kısıtlı imkânlar, genişletilerek kızlar için meslekî ve teknik eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Aşağıda da belirtileceği üzere ordunun çeşitli malzeme, alet ve hizmetlerinin karşılanması amacıyla önce Kız Islahhaneleri ardından Kız Sanayi Mektepleri açılmaya başlanmıştır.

Osmanlı Devletinde kadınların meslekî ve teknik eğitime kazandırılması teşebbüsü ilk olarak 1859 yılında görülmektedir. 1859'da İstanbul'da rüştiye niteliğinde açılan Cevri Kalfa Mektebi, kızların meslekî ve teknik eğitim almalarını sağlayan ilk sanayi okulu olarak kabul edilmektedir²⁰¹.

¹⁹⁸ BOA, İD-1332, NO: 6-58, 139/ 15.

¹⁹⁹ BOA, İD, 1332, NO: 6-79, 139/ 15.

²⁰⁰ Doğan, a.g.e., s. 11.

²⁰¹ Akyüz, a.g.e., s. 151.

Bu girişimi, Mithat Paşa'nın ordunun ihtiyacını karşılamak için 1864 de Rusçuk'ta kurdurduğu kumaş fabrikasında çalışmak üzere yetim ve yardıma muhtaç kız çocukları için açtığı İslahhane izlemektedir²⁰². Mithat Paşa bu İslahhane için Avrupa'ya gönderdiği adamlar vasıtasıyla birçok alet ve edevat getirmiştir. Daha sonra yetim ve muhtaç kız çocuklarını bu İslahhaneye yerleştirmiştir²⁰³. Kızların topluma karışması ve üretici duruma gelmelerini amaçlayan İslahhaneleri, 1869 İstanbul Yedikule'de açılan Kız Sanayi Mektebi takip etmiştir²⁰⁴. Bu mektep için Yedikule'deki Baruthane binası yenilenerek tahsis edilmiştir. Okulun açıldığı yıl 50 kadar kız öğrenci bu okula kayıt yaptırmıştır²⁰⁵. 1869 da açılan mektebin ders programı hakkında kesin bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak bu okulda kızlara okuma-yazma öğretilmekte, kızların kişisel ihtiyaçlarını giderebileceği kadar meslekî dersler okutulmaktaydı²⁰⁶.

Bu okula, Der-saadet Mektebi Sanayi-i kanununun yedinci maddesine göre Osmanlı tabiiyetinden olan öğrencilerin alınmasına izin verilmişti. Ancak 1911 yılında çıkarılan irade ile bu okulu ecnebi tebaadan da öğrenci alınmasına karar verilmiştir. Osmanlı Devletinin birçok okulunda ecnebi öğrencilerin okuyor olması ve Osmanlı tebaasından olan öğrencilerinde ecnebi memleketlerinde öğrenim görmeleri böyle bir kararın verilmesine gerekçe olmuştur²⁰⁷. 1912 ve 1913 yıllarındaki istatistiklere göre İstanbul'daki Kız Sanayi Mekteplerinde ecnebi öğrenci bulunmamaktadır. 1915 yılında yayınlanan bu istatistikî bilgilere göre İstanbul'daki Kız Sanayi Mekteplerinde 1912 yılında 599 kız öğrenci vardır. Yine aynı istatistikî bilgilere göre İstanbul'daki Kız Sanayi Mekteplerinde 1911 yılında 463 kız öğrenci bulunmaktadır. 1062 kız öğrencinin tamamı müslümandır²⁰⁸.

3.8. ORMAN MEKTEBİ (1870) VE MAADİN MEKTEBİ (1874)

Osmanlı Devletinin XIX. yüzyılda önemli bir gelir kaynağı olan orman ve madenlerin işletilmesinde gerekli memurlar yetiştirmek için açılmıştır. Bu okulun açılmasında Avrupalıların Osmanlı Devletindeki orman ve madenlerin işletilmesine

²⁰² Turan K., **a.g.e.**, s. 36.

²⁰³ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 572.

²⁰⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s. 151.

²⁰⁵ Şeyh Nafi, **a.g.e.**, s. 104.

²⁰⁶ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 573.

²⁰⁷ Özalp, **a.g.e.**, s. 82.

²⁰⁸ **1330 Senesi İstanbul Beldesi (İstatistik İhsaiyat Mecmuası)**, İT OA, Matbaa-i Arşak Garoyan, İstanbul 1331, s. 143.

talip olmaları da etkili olmuştur. Devlet hem gelir elde etmek hem de Avrupalıların dilinden ve ilminden faydalanmak amacıyla bu konuda girişimde bulunmuştur²⁰⁹.

Tarımsal eğitim kurumları olarak kabul edilen Orman Okullarının başlangıcı 1857 yılında Ticaret Nezareti tarafından İstanbul'da açılan Ormancılık Kursuna kadar gitmektedir. Fransa'dan getirilen iki orman mühendisinin yönetiminde yapılan kursta orman memurları yetiştirilmeye çalışılmıştır²¹⁰.

Bu kurs 1871 yılında rüştiyeler üzerine iki yıllık öğrenim veren bir Orman Okulu haline gelmiştir²¹¹. 1870 yılında yayınlanan nizamnamede okulun Maliye Nezareti bünyesinde faaliyet gösteren Orman İdaresi Müdürlüğüne bağlı olduğu görülmektedir. Bu nizamnamede okulun Orman Memurları yetiştirmek maksadıyla açıldığı belirtilmektedir²¹².

Bu dönemde açılan okulda verilen dersler şu şekilde sıralanabilir: “Evvelâ: Lisânı Türkî, saniyen: Ulûmu riyaziyeden harita ahzına ve mesahai ecsame ait olan ameliyat; salisen ilm-i hikmet-i tabiiye ve kimya fenlerinin mebadisi, rabian: Tarihi tabiinin ormanlara müteferri olan kısmı ; hamisen: Orman fenninden gars ve imarı ve sureti muhafazasıyla eşcarın kat'ı ve nakli kaideleri; sadisen: Alelumum tasarrufi emlake ve bhusus ormanlara dair olan kavanin ve nizamât tedris olunacaktır.”²¹³

Maden Mektebi ise 1872 yılında maden memurları yetiştirmek için açılmıştır. Maden Mektebine kayıt olacak öğrencilerin 18–25 yaşları arasında olması gerekmektedir. Bu okula kayıt olacak öğrencilerin, Osmanlı Devleti topraklarında bulunan maden yataklarının haritasını yapmak, maden damarlarını bulmak ve maden cevherlerinin miktarını ve kalitesini araştırmak görevleri arasındadır²¹⁴.

Maden Mektebi'nde okutulması istenen dersler iki yıla yayılmıştır. “Birinci yılda: Hesap, lûgaritme, cebir, müsellesat, hendese ve irtisam, mesaha, topoğrafya, hikmeti tabiiye, fenni maadin, nizamâtı maadin ve kitabet. İkinci Yılda: Tabakatülârz, topoğrafya ve ameliyatı, kimya, fenni maadin ve izabei maadin, nizamâtı maadin ve kitabet dersleri okunulacaktı.”²¹⁵

²⁰⁹ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 490.

²¹⁰ Topdemir, **a.g.e.**, s. 207.

²¹¹ Kodoman, **a.g.e.**, s. 488.

²¹² **Düştur**, Cüz-i Sani, Marbaa-i Amire, İstanbul 1289, s. 296.

²¹³ **Düştur**, Cüz-i Sani, Marbaa-i Amire, İstanbul 1289, s. 296.

²¹⁴ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 492.

²¹⁵ Aynı yer.

Orman Mektebi 1881 yılında, Maadin Mektebi ile birleştirilmiştir. Orman ve Maadin Mektebi adıyla Maliye Nezaretine bağlanan okul, iki yıllık idadi ve iki yıllık müntehi kısımları olmak üzere dört yıllık öğrenim veriliyordu. İlk iki yıl müşterek okutuluyor, son iki yılda ise Orman ve Maden kollarına ayrılarak branş tahsili veriliyordu²¹⁶.

Orman ve Maadin Mekteplerinin birleştirilmesi ortak bir ders programı hazırlanmasını gerektirmiştir. Bu program şu şekildedir²¹⁷:

Birinci Sene: Kavaidi Osmaniye, Fransızca, Coğrafya, Hesap, Hendese, Resim, Mebadii İlmi Hikmet, Kimya.

İkinci Sene: Münşeati Osmaniye, Fransızca, Tarihi Tabîi, Resim, Hendese, Lûgaritme, Cebir, Müsellesat, Hikmet, Kimya.

Üçüncü Sene: (Orman Kısmı) Müsellesat, Tahtiti Arazi, Resim, ilmi Nebatat, İlmi Ahşap, Münşeati Osmaniye, Fransızca. (Maadin Kısmı) Müsellesat, Tahtiti Arazi, Resim, İlmi Tabakatülarz, Kimya, Münşeati Osmaniye, Fransızca.

Dördüncü Sene: (Orman Kısmı) Fenni Orman, İmalatı Orman, Harita, İmalat Müsveddesi, Münşeati Osmaniye, Fransızca. (Maadin Kısmı) Kimya ve İzabe Maadin, İmalâtı Maadin, Harita, İmalat Müsveddesi, Münşeati Osmaniye, Fransızca.

Okulun ormancılık kısmı 1892 yılında Halkalı Ziraat Mektebi ile birleştirilmiş ve Madencilik kısmı kapatılmıştır. 1909 yılında Orman Mekteb-i Ali'si adıyla tekrar kurulmuştur²¹⁸. Orman Mektebi'nin bir nezaret ve bir müdür taht-ı idaresinde ve öğrenim süresi iki yıl idadi ve iki yıl da branş halinde müntehi sınıftan kurulu dört yıllık halinde birleştirilmesini sağlayan yönetmelik Sadrazam Mehmet Sait Paşa (1838–1914) zamanında düzenlenmiştir²¹⁹.

²¹⁶ Kodoman, **a.g.e.**, s. 488.

²¹⁷ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 494.

²¹⁸ Topdemir, **a.g.e.**, s. 207.

²¹⁹ Koçer, **a.g.e.**, s. 142.

IV. BÖLÜM

MEŞRUTİYETTEN CUMHURİYETE TEKNİK EĞİTİM FAALİYETLERİ

4.1. KIZ SANAYİ MEKTEBİ

I.Meşrutiyet Döneminde Islah-ı Sanayi Komisyonunun hazırladığı nizamname yürürlükteydi²²⁰. Komisyonun çalışmaları doğrultusunda Yedikule Kız Sanayi Mektebi haricinde İstanbul da kızlar için sanayi mektepleri açılmaya devam edilmiştir. 1878 de Üsküdar da, 1879 da İstanbul Aksaray da ve yine aynı yıl Cağaloğlunda Kız Sanayi Mektepleri açılmıştır. Cağaloğlu Kız Sanayi Mektebi yatılı, diğerleri ise yatısızdır²²¹.

Bu okullardan Üsküdar Kız Sanayi Mektebi, Üsküdar İmrahorda Ahmet Vefik Paşa tarafından açılmıştır. Okul, ilk açıldığında Üsküdar Kız Mektebi adını taşımaktaydı ve üç sınıflıydı. Suphi Paşa mektebin ismini 1881 yılında Kız Sanayi Mektebi olarak değiştirmiştir. Okula ilk yıl 20–30 kadar kız öğrenci kayıt yaptırmıştır. Öğrenciler sabahtan öğleye kadar rüştüye mektepleri seviyesinde ders görürdü. Öğrenciler öğleden sonra atölyelere giderlerdi. Burada eğitim sadece sanat üzerine verilmekteydi. Üsküdar Kız Sanayi Mektebinde verilen sanat dersleri şu şekilde sıralanmaktadır: Kasnak, el örgüleri, kanaviçe, makine ile çorap imalatı, dikiş, anavata, dival, sıрма işleri halı dokuma, yün dokuma. Bu okulun idaresi 1911 yılına kadar Maarif Nezaretine bağlı iken bu tarihten sonra İstanbul Vilayeti Maarif Müdürlüğüne devredilmiştir. Okul kurulduğu yıldan itibaren her aşamada devletin desteğini gördüğü için olumlu gelişmeler göstermiştir. Okulda atölyelerde kullanılan makine, iplik, yün, kasnak gibi malzemelerin satın alınmasında devlet öncülük etmiştir. Öğrencilerin bu ilgi karşısında kaliteli işler çıkarması sonucu, dışarıdan siparişler alınmaya başlanmıştır. Üretilen sanat ürünleri çeşitli yerlerde sergilenerek satışa çıkarılmıştır. Satışlardan önemli gelirler elde eden okul kısmen kendi ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelmiştir.

Üsküdar Kız Sanayi Mektebi'nde görülen başarılar, Avrupa sanat mektepleri tarzında bir sanat mektebinin açılmasına sebep olmuştur. Bu amaçla 1912 yılında İstanbul Kız Sanayi Mektebi açılmıştır. Aynı yıl Üsküdar Kız Sanayi

²²⁰ Koçer, a.g.e., s. 159.

²²¹ Ergin, a.g.e., C. 2, s. 573.

Mektebi, İstanbul Kız Sanayi Mektebi ile birleştirilerek kapatılmıştır. Ancak Üsküdar Kız Sanayi Mektebi bir yıl sonra, görülen lüzum üzerine yeniden açılmıştır. Yeniden açılmasına sağlanan mektep İstanbul Kız Sanayi Mektebi gibi Avrupa tarzında yenilenmiştir. Okul yeni programında Belçika usulünü kullanmaktaydı. Yaşanan gelişmeler neticesinde okulda atölye programına Konfeksiyon ve beyaz işler dersleri konmuştur. Okula 1916 yılında Almanya'dan bir müdür tayin edilmiştir. Ancak cihan savaşının getirdiği olumsuz şartlar bu süreci sona erdirmiştir. Üsküdar Kız Sanayi Mektebi bir süre sora bina yetersizliği nedeni ile kapatılmıştır.

Yeni açılan Kız Sanayi Mekteplerinde, Avrupa'daki kız mekteplerinin programı uygulanmaktaydı. Sanayi Okullarında lisan, müzik ve kızlara mahsus elişleri öğretilmekteydi²²². Bu okullarla ilgili olarak Maarif Tarihçesinde şu beyanat dikkati çekmektedir: “ Maarif nezareti celilesinin himayei mahsusası tahtında olmak üzere müahheren Dersaadette Babıali caddesinde 12 numaralı hanede Avrupa usulüne tevfikan küşad olunmuş olan inas mektebine her milletten şakird alınmaktadır. Nezareti müşarünileyha marifetiyle tanzim olunacak ders cetveli mucibince lisan-ı Türkiden başka Fransızca ve istenilen diğer bazı Avrupa lisanları ve coğrafya ve tarih ve hesap ve sair fünuni nafia ve hüsnihat ve musiki ve nisaya mahsus her türlü elişleri talim olunmaktadır. Mekûlat ve meşrubatı mektep hesabına olmak üzere leyli şakirdandan 18 ve bilataam devam edecek şakirdandan 6 Lira ücret alınır. Terbiyei nisa hususunda ehemmiyeti derkar olan böyle bir mektep terakkicûyanı memleket indinde rehini takdir olarak bundan istifadeye müsaraat edileceği meczumdur.”²²³

Kız Sanayi Mektepleri'nin gelişmesi için yapılan bu açıklamalar sonuçsuz kalmıştır. Teşvik ve tanıtım amaçlı yapılan bu açıklama öğrencilerin okula kayıt olmasını sağlayamamıştır. Bu duruma ciddi şekilde sebep olan sorun ise mektebe kayıt olacak öğrencilerden ücret istenmesidir. Neticede okula sadece üç tane kız öğrenci kaydını yaptırmıştır²²⁴.

1882 yılında Mithat Paşa'nın İstanbul'dan uzaklaştırılması ve Islah-ı Sanayi Komisyonunun kaldırılması, Kız Sanayi Mektepleri için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Nitekim Mithat Paşa'nın öncülüğünde kurulan, Islah-ı Sanayi

²²² Ergin, a.g.e., C. 2, s. 573.

²²³ Şeyh Nafi, **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilatı ve İcraatı**, Matbaa-i Amire 1338, s. 193.

²²⁴ Ergin, a.g.e., C. 2, s. 574.

Komisyondun alışmaları ile gelişen Sanayi Okulları önemini kaybetmiştir. 1882 yılından sonra hazırlanan ders programları incelendiğinde okulların eğitim ve ğretim kalitesinde düşüş gözlenmektedir. Öğrencilerin pratik yaptığı atölyeler mültezimlere kiralanarak ticarethaneye dnştrlmştir. Bu atölyelerde çalışan öğrencilere ırac muamelesi yapılmıřtır²²⁵. Maarif Nezareti Kız Sanayi Mekteplerinin geliştirilmesi için 5 Mayıs 1884 tarihinde 23 maddelik bir nizamname hazırlamıştır. Nizamnameye göre okul, dâhili ve harici şubelere ayrılmış; dâhili şubeye 75, harici şubeye ise 125 kız ğrenci alınmasına karar verilmiştir. Bu nizamname dhilinde Kız Sanayi Mekteplerinin bütün idaresi Erkek Sanayi mektepleri müdürlüğüne bağlanmıştır. Bu okul Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Nezareti'nin idaresinde bulunmaktadır²²⁶.

Dâhili şubeye yaşları 8'den aşağı 10'dan yukarı olmayan yetim kızlar kayıt yaptırabilmektedir. Nizamnamede Kız Sanayi Mektebi dâhili ve harici şubesi olan beş sınıflı bir okul olarak belirtilmiştir. Mektebin beş sınıflı ders programı şu řekildedir²²⁷.

Birinci Sınıf: (İlim) Usuli Veçhile Elifba, Kur'anı Kerim.(Sanat) Dikiş, El rmesi.

İkinci Sınıf: (İlim) Akaidi Diniye, Risale-i Ahlak, Yazı. (Sanat), Nakış, Kasnak, Resim.

nc Sınıf: (İlim) Muhtasar Kavaidi Osmaniye, Yazı ve İml, Muhtasar İlmî Hesap. (Sanat) Kaneve, Biçim, Resim.

Dördüncü Sınıf: (İlim) Muhtasar Tarih ve Coğrafya, Malmatı Nafia, Yazı ve İnşa. (Sanat) iek, Biçim ve Dikişin Envai.

Beşinci Sınıf: (İlim) İlmî Tedbiri Menzil, Hıfzısıhhat. (Sanat) Dikiş ve Resim, Biçimin Envai.

Yukarıdaki ders programının dışında öğrencilere szeni, oya, yazma, piyano ve Osmanlı Musikisi dersleri de verilmektedir²²⁸. Mektebin dahili şubesine yetim ve korunmaya muhtaç kız öğrenciler alınmaktaydı. Bu şubede eğitim gören

²²⁵ Koçer, a.g.e., s. 159.

²²⁶ Karakoç Sarkis, **Sicilli Kavanin (1856–1917)**, Cilt 11, Sühulet Matbaası, İstanbul 1935, s. 234.

²²⁷ Sarkis, a.g.e., s. 235.

²²⁸ Ergin, a.g.e., C. 2, s. 574–575.

öğrencilerden hiçbir ücret alınmazdı. Harici şubede eğitim gören fakir öğrencilere iki yılda bir, birer adet yazlık ve kışlık yeldirme verilirdi. Bunun haricinde yılda dört çift çorap ve iki çift ayakkabı verilirdi²²⁹.

Kız Sanayi Mektebinde öğrenciler burslu olarak okumaktaydı. Öğrencilere birinci sınıfta 20, ikinci sınıfta 40, üçüncü sınıfta 60, dördüncü sınıfta 80, beşinci sınıfta 100 Para günlük ücret verilmekteydi. Erkek Sanayi Mekteplerinde olduğu gibi bu paranın tamamı öğrencilere verilmezdi. Öğrencilerin aylığının yarısı aybaşlarında kendilerine verilirdi. Diğer yarısı ise mezuniyet sonrası sermaye olarak kullanmaları için Emniyet Sandığında faizsiz olarak biriktirilirdi. Emniyet Sandığında biriken paralar mezuniyetten sonra öğrencilere verilirdi²³⁰.

1884 yılında hazırlanan bu program tam olarak uygulanamamıştır²³¹. Yukarıda da belirtildiği üzere bu okulların Mithat Paşa ve Islah-ı Sanayi Komisyonu gibi iki koruyucudan mahrum kalması okulların gelişimini olumsuz etkilemiştir. Nitekim 1891 yılında bu okulların ıslah edilmesi için Ebuzziya Tevfik Bey müdür olarak görevlendirilmiştir. Ebuzziya Tevfik Bey okulların 1868–1882 yılları arasındaki kalitesine ulaşması için Avrupa'dan uzmanlar getirmiştir. Bu amaçla Fransa'dan davet edilen Serviyer, sanayi mektebinde Fen Muavini olarak çalışmaya başlamıştır. Serviyer okullar hakkında bir program hazırlamış; hazırlanan programa bir lahiya ekleyen Ebuzziya Tevfik Bey raporunu II. Abdülhamit'e sunmuştur. Hazırlanan program 1894-1907 yılları arasında uygulanmıştır. Bu programın resim derslerinin işlenişi dışında herhangi bir yenilik getirmediği görülmektedir. Okuldaki teknik derslerin çeşidinde bir farklılık görülmediği gibi öğretim kadrosunda da bir değişiklik söz konusu değildir²³².

1316 (1900) yılında Kız Sanayi Mektepleri için yeni bir müfredat programı hazırlanmıştır. 1316 senesi Maarif Salnamesinde Kız Sanayi Mekteplerinden “Sunuf-ı İptidaiye ve Rüşdiyeden Mürekkep ve Yedi Seneden İbaret Kız Sanayi Mektepleri” olarak bahsedilmektedir. Daha önce beş sınıftan ibaret olan Kız Sanayi Mektepleri rüştiye ve iptidai olarak yedi yıla yayılmıştır²³³.

²²⁹ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 575.

²³⁰ Sarkis, **a.g.e.**, C. 11, s. 237.

²³¹ Ergin, **a.g.e.**, C. 2, s. 575.

²³² Koçer, **a.g.e.**, s. 159-161.

²³³ **1316 tarihli Maarif Salnamesi**, Dersaadet 1316, s. 435.

Tablo 9: Sınıfı İptidai ve Rüştiyeden Mürekkep ve Yedi Sınıftan İbarettir Kız Sanayi Mektepleri Programı (Sınıflar ve Haftalık Ders Adedi)²³⁴:

1.SINIF	2.SINIF	3.SINIF	4.SINIF	5.SINIF	6.SINIF	7.SINIF	MEVADD-I TEDRİSİYE
18	-	-	-	-	-	-	Elifba ve Şifahi Malumat
6	4	4	4	2	1	1	Kuran-ı Kerim Maatecvid
-	2	2	2	1	1	1	Ulum-i Diniye
8	6	6	6	2	1	1	Kıraat ve İmla
-	-	-	-	-	1	1	Kitabet
-	-	2	3	2	-	-	Kavaid
-	-	-	-	-	1	2	Arabi
-	-	-	-	-	1	1	Farisi
-	2	1	1	1	1	1	Hüsnihatt
2	2	1	1	1	1	1	Dürusieşya ve Malumatı Nafia
-	-	-	-	2	2	2	İdare-i Beytiye
-	-	-	-	1	1	1	Ahlak
-	-	-	-	-	1	1	Hıfzıssıhha
2	2	2	1	1	1	1	Hesap
-	-	-	-	2	2	2	Coğrafya
-	-	-	-	2	2	1	Tarih
-	-	-	-	1	1	1	Resim ve Hendese
6	12	12	12	12	12	12	El Hüneleri
24	30	30	30	30	30	30	YEKÜN

Kız Sanayi Mektebinde “El Hüneleri” adı altında aşağıda belirtilen meslekî-tekniik eğitim dersleri verilmekteydi. Bu derslerin konuları ise şu şekilde açıklanmaktadır:

BİRİNCİ SINIF HAFTADA 6 SAAT:

Nakış (Haftada 4 Saat): Zincir örgüsünden başlatılarak gâyet sâde örgüler ile işgal olunacak ve ayrı ayrı gösterilmek şartıyla hesap nakşının örmesi ve verevi dahî bu safhada ta‘lim olunacaktır.

²³⁴ 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, s. 435.

Dikiş (Haftada 2 Saat): Bidayetde çocuklara küçük bez parçaları verilerek oyulgama usûlüyle birbirine ilsâk ettirilecek ve daha sonraları yukarıdaki sınıflarda bulunan tâlibâtın dikişlerinin oyulgama ve teyelleri ve düğmeleri bunlara diktirilecektir. Yama dikmek ve tersli yüzü oyulgamak veya basdırmak işlerine dahî bu sınıfta başlattırılacaktır²³⁵.

İKİNCİ SINIF HAFTADA 3 DERS:

Nakış (Haftada 8 Ders): Hiristo teyeli ve envâ'ı, dantelâ, kîse, kuşak, küçük yastık ve iskemle örtüleri bez üzerine marka, filo(file) üzerine envâ'-ı iğne, küçük ve kolay kanava işlemleri (Yukarı sınıftaki tâlibâtın i'mâl eyledikleri kanavâların zeminleri bu sınıf tâlibâtına imlâ(amel) ettirilecektir). Bundan başka mukavva ve kâğıttan hafif ve kolay işlemeli kutu, kart dövizit(kartvizit) tabağı, saat muhafzası, yelpâze, bardak altı, bardak kapağı gibi şeyler de i'mal ettirilecektir.

Dikiş (Haftada 4 Saat): Oyulgama ve teyel ve bastırma işlerinde lâyıkiyla rüsûh hâsıl olduktan sonra kırma ve bozma ve iğne ardı ve antika ayrıca gösterilecektir²³⁶.

ÜÇÜNCÜ SINIF HAFTADA 12 DERS:

Nakış (Haftada 8 Ders): Örgünün envâ-1, filenin envâ'ı, örmenin envâ-1, kanavanın envâ-1, her türlü kabartma yapıp kesmek. Marka, fisto, makine ile fisto dantel. Muşabak işlemesi. Pesend (Pasnot), pul ve tertil işlemek. Sarma. Gömlek vesâire işlemek.

Dikiş (Haftada 4 ders): İç gömleği vesaire çamaşır dikmek. İplik örmeleri (dikişler evvelce muallimler tarafından verilip diktirilecek ve sene nihâyetine kadar çocuklar başlı başlarına çamaşır ve pamuklu zıbın ve kundak takımı dikmeye alıştıdırılacaktır²³⁷.

DÖRDÜNCÜ SINIF HAFTADA 12 DERS:

Nakış (Haftada 8 ders): Sırma gömlek ve sâire işlemek, fistonun envâ'ı, markanın envâ'tı çuka(çuha) üzerine antika, çuka aplikasyonu, anavata'nın envâ'ı, divalin envâ'ı, dantela ve oyanın envâ'ı, sun'î çiçek i'mâli.

²³⁵ 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, s. 447-448.

²³⁶ 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, s. 448-449.

²³⁷ 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, s. 449.

Dikiş (Haftada 4 ders): Süslü ve kırmalı çamaşırlar, kırmalı ve fistolu gecelik entariler, Frenk gömlekleri. Gündelik entari ve hırka dikmek, makine kullanmak. Kaynamış kola ile yaşmak ve sâire kolalamak²³⁸.

BEŞİNCİ SENE HAFTADA 12 DERS:

Nakış (Haftada 6 ders): Oyadan çiçek i‘mâli, odaların tezyîni için sun‘î çiçek i‘mâli, tâlbât sinîn-i sâbıkada nakışı lâyıkıyla öğrenmiş olduklarından mektepçe lüzûm görüldükçe her şey nakış ettirilecektir.

Halı Dokuma (Haftada 2 ders): Yalnız Leylî Kız Sanâyi‘ Mektebine mahsûs olup yün ditmek, taramak, bükmek ve nesc etmek usûlleri ta‘lîm olunacaktır. Nehhârî Kız Sanâyi‘ Mekteplerinde buna mahsûs zamânda nakış gösterilecektir.

Dikiş ve Biçki (Haftada 4 ders): Çamaşır ve gündelik entari biçmek kavâ‘id-i ameliye ve nazariyesi ta‘lim olunacak ve yünlü kumaşlardan kadın elbisesi dikmek öğretilenektir. Soğuk kola ile gömlek ve sâire kolalamak usûlü dahî bu sınıfta ta‘lim olunacaktır²³⁹.

ALTINCI SENE HAFTADA 12 DERS:

Nakış (Haftada 4 ders): Oyadan çiçek i‘mâline devam edilmekle berâber mektepçe lüzûm görülecek bi‘l-cümle eşyâ i‘mâl ettirilecektir.

Halı Dokumak (Haftada 2 ders): Sene-i sâbıka vechile ta‘lîm olunacaktır.

Bez Dokumak (Haftada 2 ders): Usûlüne tevfikân gösterilecektir.

Biçki ve Dikiş (Haftada 4 ders): Modelinden biçmek usûlü. Ölçü almak ka‘idesi, Frenk Gömleği, ceket, eteklik, pelerin, manto, süslü hırka ve sâire biçmek ve prova etmek ve dikmek usûlleri²⁴⁰.

YEDİNCİ SENE HAFTADA 12 DERS:

Nakış (Haftada 4 ders): Mektepçe lüzûmu olan her şey i‘mâl ettirilecektir.

Halı Nesci (Haftada 5 ders): Sinîn-i sabıka gibi gösterilecektir.

Bez Dokumak (Haftada 2 ders): Sinîn-i sâbıka vechile gösterilecektir.

Dikiş (Haftada 2 ders): Mektepçe lüzûmu olan her şey diktirilecektir²⁴¹.

²³⁸ 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, s. 449–450.

²³⁹ 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, s. 450.

²⁴⁰ 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, s. 451.

Bu derslerin dışında öğrencilere makine ile çorap ve fanila örme usûlü öğretilmektedir. Ev eşyalarının yerleştirilmesi, düzeni ve bu eşyaların korunması konusunda bilgiler verilmektedir. İleriki hayatta anne olacak olan bu öğrencilere çocuğa bakma usûlleri de ayrıca öğretilmektedir. Kız Sanayi Mektebinde öğrencilerin aşçılık ve tatlıcılık konusunda da maharet kazanmaları istenmektedir. Nitekim altıncı ve yedinci sınıfta Aşçılık ve Tatlıcılık dersi, ders programında görülmektedir. Buna göre; “Leylî Kız Sanâyi Mektebi altıncı ve yedinci sene tâlibâtına münâvebeten haftada ikişer def‘a alaturka ve alafranga her türlü yemek ve börek ve tatlı tabh etmek ameliyâtıyla reçel, şurup, komposto, çevirme, kurâbiye, pasta, pandispanya ve sâir her nevi‘ şeyler pişirmek ve sofrâ tanzîm eylemek usûlleri başka başka ve lâıyk-ı vechile ta‘lîm ettirilecektir.”²⁴²,

4.2. FENN-İ RESİM VE MİMARİ MEKTEBİ -1876

Osmanlı Devleti’nde sivil alanda mühendis ve mimar yetiştirmek amacıyla açılmıştır. Ancak bu teşebbüste geç kalındığı söylenebilir²⁴³. I. Meşrutiyet Döneminden önce açılan meslekî ve teknik okullarda mimarlık ve Fenn-i resim derslerinin okutulmakta olması bu geri kalınmışlığın sebebi olarak gösterilmektedir. Sadece mimar ve mühendis yetiştiren bir okulun olmaması, 1876 yılında Fenn-i Resim ve Mimari Okulunun açılmasına sebep olmuştur²⁴⁴.

Okul, Topkapı sarayında bulunan eski Şehzadegân Mektebi’nin devamı niteliğindedir. Okulun açılmasında iki Avrupalı uzman öncülük etmiştir. Avrupa’dan gelen bu iki uzmanın Osmanlı Devleti’nden az miktarda ücret istemesi okulun açılmasını kolaylaştırmıştır²⁴⁵.

Birinci Meşrutiyet rejiminin ilk yeniliği olarak ta düşünülen okulun açılışı hakkında bilgileri 29 Eylül 1876 tarihli Şuray-ı Devlet mazbatasında görmekteyiz. Bu mazbataya göre Mühendislik ve Mimarlık bütün sanayi dallarının esasını teşkil etmektedir. Birçok yapının planlanması ve kurulması bu meslek dalında uzmanlaşanların işidir. Daha önce açılan meslekî ve teknik okullarda bu mesleklerle ilgili dersler uzun zamandan beri verilmekteydi. Ancak bu alanda verilen dersler uzmanlık kazanacak boyutta değildi. Mühendislik ve Mimarlık ile ilgili dersler temel

²⁴¹ 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, , s. 451–452.

²⁴² 1316 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1316, s. 452.

²⁴³ Topdemir, a.g.e., s. 203.

²⁴⁴ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 886.

²⁴⁵ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 886.

bilgiler mahiyetindeydi. Bunlara ilave olarak bu derslerin uzman öğretmenler tarafından verilmemesi, okulun açılmasını zaruri kılmıştır²⁴⁶.

1876 yılında açılan Fenn-i Resim ve Mimari Mektebine kurucu müdür olarak mösyö Gilme atanmıştır. Mösyö Gilme, okul binasının temininden, nizamnamesine ve bu okulda ders verecek öğretmenlerin bulunmasına kadar birçok konuda görevlendirilmiştir. Mösyö Gilme'ye bu konularda yardımcı olması amacıyla bir muavin ve iki odacı temin edilmiştir. Okul müdürü, muavini, iki odacının maaşı ve okulun masrafları için 3900 Kuruş para verilmesi kararlaştırılmıştır. Buna ilave olarak okulun alet ve edevat'ının temini için bir defalık, 20.000 Kuruş para çıkarılmıştır. Okula Fenn-i Mimari öğretmeni olarak da mösyö Çingırya atanmıştır. Mösyö Çingırya okulda fahri olarak hizmet etmektedir. Fenn-i Resim ve Mimari Mektebi'nin taşrada da kurulması için Maarif Nezareti tarafından 37.000 Kuruş temin edilmiştir. Ancak taşrada kurulması düşünülen Fenni-i Resim ve Mimari Mekteplerinin açılması ve bu okullara öğretmen temin edilmesi zaman alacağı için bu paranın bir kısmının İstanbul'da açılan okulun ıslahına harcanmasına karar verilmiştir²⁴⁷.

Fenn-i Resim ve Mimari Mektebinde dersler Türkçe olarak okutulmaktaydı. Okula arzu eden herkes kayıt olabilmekteydi. Fenn-i Resim ve Mimari Mektebinde okutulan dersler mekteb-i rüştiye ve idadide kısmen okutulmaktaydı. Dolayısıyla yeni açılan okula rüştiye ve idadi öğrencileri daha çok rağbet göstermişlerdir. Yine de okula kayıt olmak isteyenlere, bu meslek dallarında eğitim görmeye istekli ve kabiliyetli olmaları şartı getirilmiştir. Mektebin üçte ikilik kontenjanı mezun olmuş olan öğrencilere ayrılmıştır. Böylece mezun öğrencilerin mesleklerini ilerletmesi sağlanmıştır²⁴⁸.

Okul hakkında bu bilgilere sahip olunmasına rağmen, bu okulun açılıp açılmadığı, açıldıysa nerede açıldığına ve ne kadar süre eğitim verdiğine dair kesin bilgi yoktur²⁴⁹. Dolayısıyla okulda uygulanan müfredat programı, ders veren öğretmenler hakkında bilgi edinilmesi zorlaşmıştır. Ancak, özel okul olarak 1894

²⁴⁶ Aynı yer.

²⁴⁷ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, ss. 886-887.

²⁴⁸ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 887.

²⁴⁹ Aynı yer.

yılında açılan Fenn-i Mimari Mektebi, adı geçen okul hakkında tahmini bilgi edinmemizi sağlayabilir²⁵⁰.

Agop Boyacıyan'ın Maarif Nezaretine verdiği 1894 tarihli dilekçeye göre bu okul mimar yetiştirmek için açılmıştır. Okula kayıt yaptırmak isteyen öğrenciler yıllık 6 Lira ücret ödemekle mükelleftir²⁵¹. Gündüz eğitim vermek üzere açılan okulun süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Bu okuldaki müfredat programı şu şekilde belirtilmiştir: Türkçe, Fransızca, Hesap, Cebir, Hendese, Müsellesat, Hendese-i Tahliliye, Hesab-ı Tamami ve Tefazuli Makina, Meternet-i Ebniyye, Hendese-i Resmîye, Tatbikat-ı Usu-ü Mimari²⁵², Hikmet, Kimya, Tabakulularz, Resmi Taklidi. Bu okulun da açılıp, açılmadığı ve açıldıysa ne kadar devam ettiği bilinmemektedir²⁵³.

4.3. SANAYİ-İ NEFİSE MEKTEBİ 1882

Osmanlı Devleti'nde Türk'e has sanat dallarının tespit edilmesi ve bu sanatların geliştirilmesi amacıyla açılan ilk okul Sanayi-i Nefise Mektebidir²⁵⁴. Sanayi Nefise Mektebi, Müze Müdürü Osman Hamdi Bey'in öncülüğünde açılmıştır²⁵⁵.

Osman Hamdi Bey tarafından padişaha sunulmak üzere 1881 yılında yazılan tezkerede okulun açılması için gerekçeler sıralanmıştır. Osman Hamdi Bey'in tezkeresini değerlendiren meclis-i mahsus-i vükela, okulun açılmasının gerekliliğiyle ilgili aşağıdaki mazbatayı padişaha sunmuştur²⁵⁶:

“ Malûmı âli buyurulduğu üzere sanayi nefise başlıca esbabı servet ve maariften olup sayei terakkiyat vayeî hazreti padişahîde bu misillû vesaiti nafianın memaliki muharusei şahanede tesis ve terakkisi nezdi hakayık vefdi cenabı tacidaride mültezem bulunmuş ve Fransa da nefise için geçende nezareti mahsusabile teşkil olunmuş ise de sair devletlerde ticaret nezaretlerine merbuten idare ettirilmekte olduğuna ve Müzehane Müdürü saadetlû Hamdi Beyefendi hazretlerinin müessesatı sinaiyece vukuf ve malûmatı bulduğuna binaen muvafıkı emir ve fermanı ilham beyanı cenabı malûkâne buyurulduğu halde Müzeyeye müteallûk idarece kemakân

²⁵⁰ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 839.

²⁵¹ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 840.

²⁵² Koçer, **a.g.e.**, s. 160.

²⁵³ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 840.

²⁵⁴ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 924.

²⁵⁵ Hakkı Dursun Yıldız(Ed.), Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, Cilt 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993, , s .485.

²⁵⁶ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 924-925.

maarif ve sanayi nefiseye taallûk eden muamelâtla Ticaret nezareti behiyelerine merbut olmak üzere Sanayi-i Nefise Müdürlüğünün müşarinüleyhaya ilâvei memuriyet edilmesi ve leffen arz ve takdim kılınan lâyihanın dahi talimat olmak üzere mirîşarünileyhe itası hakkında her ne veçhile emir ve ferman hümayûnı hazreti şehinşahî mütealik ve şeref sudur buyurulur ise icrayı hükmi âlisine iptidar edileceği...”

10 Sefer 1299 19 Kânunuevvel 1297 SAİD

Yukarıdaki mazbatanın padişah II. Abdülhamid tarafından olumlu karşılanması üzerine okulun açılması çalışmalarına başlandı. Dönemin Ticaret Nazırı Raif Paşa'nın da gayret ve teşvikleri ile Hamdi Bey, Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ilk müdürü olarak görevlendirildi. Okul kuruluş aşamasında Ticaret Nezareti bünyesine dahil edilmişti²⁵⁷.

Sanayi-i Nefise Mektebi'nin inşası için, Asarîâtika Müzesi olan Çinili Köşk civarında bir yer tespit edildi. Mektep binası kısa süre içerisinde inşa edilerek Eylül 1882 tarihinde hizmete açılmıştır. Aynı yıl içerisinde mektebe 20 öğrenci kayıt edilmiştir²⁵⁸.

²⁵⁷ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 925.

²⁵⁸ Aynı yer.

Tablo 10: Sanayi-i Nefise Mektebinin açılmasında ve gelişmesinde emeği geçen memurlar²⁵⁹:

Memuriyet	Esami	Rütbe	Tarihi	Madalya	Osmani	Mecidi
Müdür	Hamdi Bey	Bala	8.Ze.30	.	1	1
Riyaziye Muallimi	Hüsnü Fuat Paşa	Miralay	.	.	3	3
Tahrirat Başkalemi	Halil Bey	Evvel-i Sanisi	3.Şa.314	.	4	3
Yağlıboya ve Karakalem Muallimi	Valeri Efendi	Mütemeyyiz	1313	Gümüş İmtiyaz	3	3
Sanayi-i Nefise Muallimi	Vedad Bey	Sanayi
Resmi İbtidai Muallimi	Adil Bey	.	1308	.	.	4
Teşrih Muallimi	Yusuf Rami Bey	Kaymakam	.	Sanayi ve Yunan	4	4
Dahiliye Müdürü ve Heykeltıraş Muallimi	Oskan Efendi	.	.	.	4	4
Fenn-i Mimari Muallimi	Valeri Efendi	.	.	.	2	2
Dahiliye Memuru	Mustafa Asım Efendi	Selase
Resmi İbtidai Muallimi	Varina Efendi	.	.	.	4	4
Fenn-i Hakk	Nesim Efendi	5

²⁵⁹ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321 s. 102.

Güzel sanatların öğretilmesi amacıyla açılan Sanayi-i Nefise Mektebinde 1882 yılına ait ders programı şu şekilde izah edilmiştir: “ ...resim oymacılık Fenn-i Mimari ve Hakkâklık ile fennin sanayi-i usûl-i tatbiki tedris ve talim edilecektir. Tarih-i Sanayi Fenn-i Tezyinat Manâzır Muhtasar Hesap Hendese-i Resmiye usû-i defteri Tarih-i Asâr-ı Atika Teşrih dersleri...²⁶⁰”

Mektep 3 Mart 1883 tarihinde eğitim ve öğretimine başlamıştır. İlk açıldığı sırada Ticaret Nezaretine bağlı olan okul 4 Ocak 1887 tarihinde²⁶¹ Ticaret Mektebi ve Kız Sanayi Mektebiyle beraber Maarif Nezaretine bağlanmıştır²⁶².

1321 (1905) yılına ait Maarif Salnamesinde Sanayi-i Nefise Mektebi'nin ders programı aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.

Tablo 11: Sanayi-i Nefise Mektebinin Ders Programı²⁶³

Cumartesi	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe
Teşrih	Resim İptidai	Karakalem ve Yağlıboya	Sanayi-i Nefise Tarihi	Yağlıboya ve Karakalem
Fenn-i Heykeltıraş	Fenn-i Hak	Fenn-i Mimari	Fenn-i Hak	Resim İptidai
Fenn-i Hak	Fenn-i Heykeltıraş	Resim İptidai	Fenn-i Heykeltıraş	Fenn-i Mimari
Fenn-i Mimari	-	Riyaziye ve Münazara	-	-

Programda görüldüğü üzere haftada beş gün eğitim ve öğretim veren okulda toplam 17 saat ders işlenmektedir. Programda Oymacılık, Mimarlık, Heykeltıraşlık, Resim gibi derslerin verildiği görülmektedir.

1321 (1905) yılına ait Maarif Salnamesinde, mektebin ders programının işlenişi ile ilgili şu açıklamalara da yer verilmiştir: “ Programda menderc derslerin tarihi ve fenn-i tezyinat ve asar-ı atika dersleri mektebin bilcümle şakirdanı için mecburidir. Eltahsil olduğu gibi ressam oymacı ve hakkak olacak şakirdan yalnız teşrih ile münazır derslerini ve mühendis olacaklar dahi teşrih'ten maada derslerin kaffesini tahsile mecburdur. Mektebe dahil olmak ve yahut yalnız okunacak derslere devam etmek isteyenlerin evvelemerde isimlerini kalem-i mahsusunda kayıt ettirmeleri ve on beş'ten yirmi beş yaşına kadar olmaları ve isimlerini kayıt ettirirken

²⁶⁰ Özalp, a.g.e., s. 678.

²⁶¹ Yıldız, a.g.e., C. 12, s. 485.

²⁶² Özalp, a.g.e., s. 40.

²⁶³ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321, s. 100.

hangi hocadan ders almak istediklerini dahi tayin eylemeleri iktiza eder. Şakirdanın asarında bazıları ustabaşılar tarafından intihab edilerek enzarı ammeye vaz' edilir. Her üç ayda bir şakirdan menavebeten yani bir defa asar-ı atikadan ve bir defada tabiattan me'hüz şeyler üzerine imtihan verip bu imtihanları müteakib mükafaten kendilerine ikinci ve üçüncü rütbelere madalyalar verilir. Her Nisanda mektep destkahları şakirdanı ile hariçten imtihana dahil olmak isteyen şakirdan beyninde bir imtihana icra olunur. Ve sanayi-i nefise sergisi icra olunur²⁶⁴.”

Bu programın işleyişi için okulda bir komisyon kurulmuştur. Komisyon üyeleri okulda ders veren ressam, oymacı, hakkak, mimar hocalardan ve sanat alanında uzmanlık vasfına ulaşmış fahri görevlilerden oluşmaktadır. Meclis-i Ali olarak adlandırılan bu oluşum okulun her türlü işlerinden sorumlu tutulmuştur²⁶⁵.

Mektep programında belirtildiği üzere, mektebe isim yazdırarak kayıt olan öğrenciler, ders olmak istedikleri öğretmenleri de kendileri seçmektedirler²⁶⁶. Kayıt yaptırmak isteyen öğrencilerin 15 ile 25 yaş arasında olmaları gerekmektedir. Okulda öğrencilerin pratik ve teorik olarak öğrenecekleri dersler belirlenmiştir. Buna göre Oymacılık (heykel), hakkaklık, tezyinat dersleri atölyelerde pratik olarak; Tarih, Asar-ı Atika, Fenn-i Tezyinat dersleri ise sınıflarda teorik olarak öğretilmektedir²⁶⁷. Resim, oymacılık, hakkaklık, Fenn-i Tezyinat gibi pratik olarak öğrenilen dersler için her atölyede tezgahlar bulunmaktadır. Öğrenciler tezgah başına geçebilmek için Ustabaşılar tarafından sınava tabi tutulurlar. Ustabaşı'nın öğrenci hakkında vereceği olumsuz rapor öğrencinin tezgah'a geçmesine mani olabilmektedir. Tezgah başına geçmeye hak kazanan öğrenciler Ustabaşı gözetiminde çalışmalara başlar. Bu çalışmalar her üç ayda bir Ustabaşılar tarafından bir rapor halinde Meclis-i Ali'ye sunulur. Başarılı olan öğrenciler çeşitli rütbelere ödüllendirilmektedir. Sene sonlarında öğrencilerin yapmış olduğu eserler sergilenmiş ve beğenilen eserler ödüllendirilmiştir²⁶⁸.

Yapılan bu çalışmalar neticesinde 1901 tarihinden itibaren okul çok miktarda mezun vermeye başlamıştır. Mezunlar arasında, ülkenin güzel sanatlar

²⁶⁴ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321, s. 101.

²⁶⁵ Özalp, a.g.e., s. 678.

²⁶⁶ Özalp, a.g.e., s. 679.

²⁶⁷ Yıldız, a.g.e., C. 12, s. 485.

²⁶⁸ Özalp, a.g.e., s. 678-681.

alanında gelişmesini sağlayacak bir çok Heykeltıraş, Ressam, Hakkak ve Mimarlar bulunmaktadır²⁶⁹.

Tablo 12: Sanayi-i Nefise Mektebinden 1317 (1901) yılında mezun olan öğrenciler²⁷⁰

Derecat	Mimar Kısmı	Derecat	Resim	Derecat	Hakkak	Heykeltıraş
Birinci Birinci	Raşit Efendi	Birinci	Hulusi Efendi	Birinci	Mithat Efendi	
İkinci Birinci	Mahran Azaryan Efendi	İkinci	Tevfik Efendi	İkinci	Yako Efendi	
Birinci İkinci	Haranet Efendi	Zikr-i Cemil	İsmail Efendi			
İkinci İkinci	Dimitri Efendi					
İkinci İkinci	Kornelli Efendi					
Zikr-i Cemil	Kostantin Efendi					
Zikr-i Cemil	Yorgi Salemon Efendi					
Zikr-i Cemil	Mehmet Ferit Efendi					
Zikr-i Cemil	Aleksandır Efendi					

²⁶⁹ Yıldız, .a.g.e., C. 12, s. 485.

²⁷⁰ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321, s. 102.

Tablo 13: Sanayi-i Nefise Mektebinden 1318 (1902) yılında mezun olan öğrenciler²⁷¹

Derecat	Mimarlar	Derecat	Hakkak	Derecat	Heykeltıraş
Birinci Birinci	Militiyadis Efendi	İkinci	Haledsanmi Efendi	Birinci	Mesrur Efendi Anret Efendi
İkinci Birinci	Hikmet Efendi	Zikr-i Cemil	Kemal Efendi		
Birinci İkinci	Antoven Haruz Efendi	Zikr-i Cemil	Ziya Efendi		
İkinci İkinci	Antoven Caniti Efendi				
Zikr-i Cemil	Hüseyin Kemal Efendi				
Zikr-i Cemil	Mehmet Salih Efendi				
Zikr-i Cemil	Dimitri Efendi				
Zikr-i Cemil	Yarvenet Sinim Efendi				
Zikr-i Cemil	Nikola Efendi				

Mektebe 1907 yılında Osman Hamdi Bey müdür olarak görevlendirilmiştir. Aynı yıl Oksan Efendi Dâhiliye Müdürü, Mustafa Efendi ise Dâhiliye Müdür Yardımcısı Muavini olarak görev yapmaktadırlar²⁷².

Sanayi-i Nefise Mektebi II. Meşrutiyet Döneminde de varlığını devam ettirmiştir²⁷³. Mektep, 1916 yılında Cağaloğlundaki Lisan Mektebi'nin binasına taşınmıştır. Bu tarihe kadar Sanayi-i Nefise Mektebi Müdüriyetine bağlı olan Müze Müdürlüğü de mektep yönetiminden alınmıştır. Böylece hem okul hem de Müze Müdürlüğü müstakil hale gelmiştir. Aynı yıl, Nâkiş Halil Paşa Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürlüğüne tayin olunmuştur²⁷⁴.

²⁷¹ 1321 tarihli Maarif Salnamesi, Dersaadet 1321, s. 103.

²⁷² 1325 Tarihli Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye (Hazırlayan: Ahmet İhsan), 63. Sene, Dersaadet Matbaası, İstanbul 1325, s. 534.

²⁷³ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 926.

²⁷⁴ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 926.

İttihat ve Terakki hükümeti döneminin²⁷⁵ Maarif Nazırı Şükrü Bey'in gayretleri ile 1914 yılında İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açılmıştır. Böylece kız çocuklarının da güzel sanatlar alanında yetiştirilmesine başlanmıştır. Paris ve Roma'da eğitim görmüş olan Nâkişe Mihri Hanım bu okulda ders veren ilk kadın sanat öğretmenlerimizden biridir²⁷⁶.

Bu okul Cumhuriyet Döneminde yeniden yapılandırılmıştır. Yeniden yapılandırma aşamasında okul binası Fındıklıda bulunan Meb'usan dairesine taşınmıştır. Okulun öğretim kadrosu, ders programı genişletilmiştir²⁷⁷. Sanayi-i Nefise Mektebi, günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi olarak faaliyetlerine devam etmektedir²⁷⁸.

4.4. HENDESE-İ MÜLKİYE MEKTEBİ -1884

Osmanlı Devletinde 1796 yılında askeri mühendis yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berri-i Hümayun açılmıştı. Buradan mezun olan mühendisler hem askeri alanda hizmet etmişler hem de belediyelerin işleriyle meşgul olmuşlardır. Ancak bu durum uzun sürmemiştir. Devletin mühendis ihtiyacı her geçen gün daha da artmıştır. Mühendis sayısı, yoğun işler karşısında yetersiz hale gelmiştir. Ayrıca bu okuldan mezun olan mühendisler gelişen teknoloji karşısında kendilerini yenilemekten uzak kalmışlardır²⁷⁹.

Devlet bu durum karşısında, ihtiyaç duyduğu mühendisleri komşu ülkelerden temin etme yoluna gitmiştir. Dışarıdan mühendis getirme fikrinin, Islahhanelerin kurucusu olan Mithat Paşadan kaynaklandığını görmekteyiz. Mithat Paşa, Tuna Vilayetinde valilik yaptığı sırada önemli geçitlerin, yolların, köprülerin, su yolları'nın tamiri ve bakımı için Macar ve Leh asıllı mühendislerden yararlanmıştır. Mithat Paşa'nın komşu ülkelerden mühendis getirmesi diğer valiler üzerinde de etkili olmuştur. Nitekim Mithat Paşa ile çeşitli çalışmalar yapmış olan Ahmet Eyüp Paşa, Halil Rıfat Paşa ve Sırrı Paşa dışarıdan mühendis getirme yolunu denemişlerdir²⁸⁰.

²⁷⁵ Yıldız, **a.g.e.**, C. 12, s.485.

²⁷⁶ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 926.

²⁷⁷ Yıldız, **a.g.e.**, C. 12, s. 485.

²⁷⁸ Topdemir, **a.g.e.**, s. 203-204.

²⁷⁹ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 948.

²⁸⁰ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 949.

Artan mühendis ihtiyacının bu şekilde karşılanması beraberinde çeşitli sorunları getirmiştir. Sorunun başında dışarıdan gelen Fransız, Alman, Macar ve Leh asıllı mühendislerinin alanlarında yetersiz olmaları gelmektedir. Bu mühendisler ile anlaşmayı sağlamak için Ermeni ve Rum tercümanların işe alınması Nafia Nezareti'nde rahatsızlıklar ortaya çıkarmıştır. Çok miktarda para ve emek harcanarak temin edilen bu memurların beceriksizlikleri; bu kişilerin devlet ve halk aleyhinde çalışma yapmalarına sebep olmuştur²⁸¹.

Yapılan çalışmaların olumsuz sonuçlanması üzerine Sadrazam Said Paşa, mülkiye mühendisi yetiştirilmesi amacıyla okul çalışmalara başlamıştır. Mülkiye mühendisi yetiştirmek için açılacak okulun ismi Mülkiye Mühendis Mektebi olarak belirlenmiştir. Bu okulun öğrenci ihtiyacını karşılayacak liselerin yetersiz olması beraberinde yeni sorunları getirmiştir. Galatasaray ve Darüşşafaka Lisesinden mezun olan öğrenci sayısının az olması ve bu öğrencilerin yeni okula kayıt olmaları konusunda zorlanamaması, sorunu büyütülmüştür²⁸². Daha açık bir ifade ile Mülkiye Mühendis Mektebine sadece Müslüman öğrencilerin kayıt olması istenmekteydi. Oysa yeni açılan okula daha çok Ermeni ve Rum asıllı lise mezunu öğrenciler kayıt olmak istiyorlardı. Neticede Mülkiye Mühendis Mektebi, gayr-i Müslimlerin girmesi yasak askeri okul olan, Mühendishane-i Berri-i Hümayun Mektebi içerisinde faaliyet gösteren Topçu Mektebinde açıldı. Böylece yeni açılan mühendis mektebine Ermeni ve Rum asıllı öğrencilerin girmesi engellenmiş oldu²⁸³.

Osmanlı Devletinde bu tarihe kadar açılan mühendis mekteplerine çoğunlukla gayr-i Müslim öğrenciler ilgi göstermiştir. Bu okullara Türk çocukları gereken ilgiyi gösterememişlerdir. Devlet içerisinde birçok resmi daire, okul, yurt, yol, köprü, fabrika, su yolu yapımı gayr-i müslim mühendislerin denetiminde yapılmıştır. Bu durum yukarıda izah edildiği üzere beraberinde çeşitli sorunlar getirmekteydi. Yani aratan ihtiyaç karşısında yeterli sayıda yerli mühendis sıkıntısı çekilmekteydi. İşte gelişen ve değişen dünya düzeni içerisinde kendi mühendisini yetiştirmek isteyen devlet, gayr-i müslimleri bu okulun dışında tutmak istemiştir. Bu

²⁸¹ Aynı yer.

²⁸² Aynı yer.

²⁸³ Yıldız, a.g.e., C. 12, s. 484.

okulda eğitim, tamamen müslüman öğrenciler tarafından doldurulan sınıflarda, askeri hocalar tarafından, askeri disiplin içerisinde verilmeye başlanmıştır²⁸⁴.

Mühendis yetiştirmek üzere açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin açılış maksat ve amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

“Teşkil olunacak mühendis sınıfları münasebet ve taalluku cihetiyle mer-i idadileri Mühendishane-i Hümayun Nezareti'ne bağlı bulunmak ve hacedanı marifetiyle idare olunmak her vechile enfa olacağından Mühendishane'nin dahili civarında muntazam bir Hendese-i Mülkiye Mektebi yapıldı ve 1302 (1884) senesi muharreminin 26'nci Çarşamba günü resmi küşadı icra edildi. Te'sisat-ı Nafianın ve Umum-u Hendese-i Belediye ile fenn-i mimarinin Memaliki Osmaniye'ce derkar olan ehemmiyeti azimesiyle beraber şimdiye kadar buna hizmet edecek mühendisleri yetiştirmek için mektep olmaması idare-i hafica bir nakısa olduğu halde saye-i mehasin, vaye-i hazreti milkdaride mekteb-i mezkurun teşkili hakkında şayan buyrulan müsaade- seniyeye esasen teşekkür olunur ve hatta bunun Mühendishane-i Askeri idaresi nezaretine tevdi gerek tedrisatça ve gerek şakirdanın hüsn-i terbiyelerince muhasenatı mucip tedabirden olup mektebin tahsisatı dahi Tophane bütçesine konulmuş olduğundan maslahatın esası hakkında müzakereye muhtaç bir şey görülmemiş. Ancak üçüncü maddesi hükmünce Mekteb-i Mülkiye ile Mekteb-i Sultani ve Darüşşefaka'dan bu şahadetname ile çıkanlar imtihanı kabul olunacaklarına nazaran tedrisatta onlara muadil olan müessesat-ı ilmiyeden şahadetname almış bulunanların dahi imtihansız ve mekatib-i rüşdiye ve askeriye ve mülkiye ve müadil mekteplerden çıkanların imtihansız kabul edilmeleri munasip olacağından madde-i mezküre o yolda tashih olunmuş ve 5 inci maddesi de tedrisi gösterilen fünün cetvel şekline konulmuştur²⁸⁵”.

Hendese-i Mülkiye Mektebi ilk açıldığında beş sınıf üzerinden eğitim vermekteydi. 1890 yılında yayınlanan padişah emri ile okulun süresi yedi yıla çıkarılmıştır²⁸⁶. Bu yedi yılın 4 yılı yüksek 3 yılı ise idadi sınıflarına ayrılmıştır. Okulun bünyesinde bütün meslek okulları ile eğitim kurumlarında olduğu gibi idadi sınıfları da bulunmaktaydı²⁸⁷. Okulda öğrenim gören öğrenci sayısı 105 olarak belirlenmiştir. Yayınlanan emirde okulun ders programının yedi yıla göre

²⁸⁴ Topdemir, a.g.e., s. 203.

²⁸⁵ Koçer, a.g.e., s. 138.

²⁸⁶ Özalp, a.g.e., s. 48.

²⁸⁷ Koçer, a.g.e., s. 138.

düzenlenmesi istenmektedir. Bu okulda öğrenim gören öğrencilere maaşta verilmekteydi. Maaş miktarı öğrencilerin bulunduğu sınıfa göre değişmekteydi. Okulda eğitim alan öğrencilerin maaşı şu şekilde tespit edilmiştir: Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf öğrencilerine önceki gibi otuzar, dördüncü sınıf öğrencilerine kırk beşer, beşinci sınıfa altmışar, altıncı sınıfa yetmişer, yedinci sınıf öğrencilerine ise doksanar kuruş olarak verilecekti. Okulun ilk sınıfına kayıt olacak öğrencinin yaşı 15'ten az 20'den fazla olmayacaktı. İdadi sınıfında bulunan öğrenci ilk üç senede iki defa imtihanı veremez ise velilerine teslim edilmesi kararlaştırılmıştı. Dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerinden iki defa imtihanı veremeyenler Kondüktörlük Diploması ile Nafia Nezaretine gönderilecekti. Bundan sonra okul da eğitimini tamamlayan öğrenciler Mühendis unvan'ı alacaklardı. Ayrıca bu öğrencilere kolağası rütbesi verilecekti²⁸⁸.

Hendese-i Mülkiye Mektebi yapılan çalışmalar sonucu 1888 yılında ilk mezunlarını vermiştir. Aynı yıl okuldan Türk mühendis olarak mezun olan öğrenci sayısı 13'tür²⁸⁹. Okulu bitiren mühendislerin bir kısmı, Mühendishanede öğretmen olarak görevlendirilmiştir. Diğer mühendisler ise vilayetlere başmühendis, demiryolu komiserliklerine ve Nafia Bakanlığına fen memuru olarak atanmışlardır. Bir süre sonra Hendese-i Mülkiye Mektebinden mezun olan mühendislerin sayısının yeterli görülmesi üzerine bu okulun idadi sınıfları kaldırılmıştır. Okulda sadece yüksek eğitim verilmeye başlanmıştır²⁹⁰. Mühendishanedeki idadi sınıflarının kaldırılmasına, devlet'in yeterli sayıda idadi okulları açması da etkili olmuştur²⁹¹.

Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde eğitim ve öğretiminde 1908 yılına kadar yukarıdaki şekilde devam edilmiştir. Okul aynı yıl Topçu Okulu binasından ayrılmıştır. 1909 yılında okulun askeri idareden tamamen ayrılarak bağımsız ve sivil bir yüksek okul duruma geldiğini görmekteyiz²⁹². Askeri idare altında eğitim hayatına başlayan okul bu süre içerisinde önemli başarılar imza atmıştır. Bu başarının nedenleri arasında okulda uygulanan askeri disiplini gösterebiliriz. Askeri

²⁸⁸ Özalp, **a.g.e.**, s. 48.

²⁸⁹ Ergin, **a.g.e.**, s. 953.

²⁹⁰ Koçer, **a.g.e.**, s. 138.

²⁹¹ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 953.

²⁹² Yıldız, **a.g.e.**, C. 12, ss. 484–485.

disiplinle işleyen okulda öğrenci ve öğretmen ilişkisi ise sıkı bir samimiyetle örülmüştür²⁹³.

Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin ilk Türk Öğretmenleri şunlardır:

Riyaziyat: Aaram Margusyan Efendi, Erkan-ı Harp Ali Rıza Bey, Erkan-ı Harp Etem Paşa, Cemal Paşa, Hamdi Paşa, Mühendis Tayyar Bey, Mühendis Bahattin Bey, Mühendis Tahsin Bey.

Tersimiye ve Tatbikatı: Tevfik Bey, Sırrı Paşa Zade Yusuf Razi Bey.

Taksim-i Arazi: Şevki Paşa, Mühendis Tahsin Bey.

Fizik: Salih Zeki Bey.

Kimya: İhsan Bey, Mühendis Mahmut Şükrü Bey.

Yol ve Demir: Bahattin Bey, Mühendis Mustafa Bey.

Jeoloji: Müze Müdürü Halil Bey, Muavin Mühendis Mahmut Şükrü Bey²⁹⁴.

İlk açıldığında Tophane Nezaretine bağlı olan okul 1908 yılında Mühendis Mektebi adıyla Nafia Nezaretine bağlanmıştır. Bu yıldan sonra okul için yeniden bir program hazırlanmıştır. Yenilenen program gereği okulda verilen eğitimin Kasım ayında başlattırılmasına karar verilmiştir. Okuldaki eğitimci sayısında yeniden düzenlemeye gidilmiş ve mevcut eğitimci sayısına eklemeler yapılmıştır. Buna göre mektebe bir ders nazırı, yedi öğretmen ve dört öğrenci bakıcısı alınmıştır²⁹⁵.

Okulun bağlı bulunduğu bakanlığın değişmesi ile okul için yeniden bir bütçe hazırlanmıştır. Yeni bütçede bazı öğretmenlerin maaşında artırma yapılmıştır. Mektebe ait maaşlar için tophane bütçesinde ayrılmış olan miktarın yıl sonuna kadar yetmeyeceğine karar verilerek 1325 eğitim yılı başlangıcına kadar eğitimin bildirilen programın dışına çıkmaması için mektebe ayrılan bütçe aylık 20.500 kuruştan dört ay için 82.000 kuruşun artırılması gereği duyulmuştur. Bu durumun Maliye ve Tophane Nezaretine bildirilmesine karar verildi ancak Mühendis Mektebinin Tophane Nezaretinden ayrılıp Nafia Nezaretine bağlanmasından dolayı istenilen 82.000 kuruşun Tophane Nezareti tarafından ödenmesi uygun görülmemiştir²⁹⁶.

²⁹³ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 956.

²⁹⁴ Aynı yer.

²⁹⁵ Özalp, **a.g.e.**, s. 62.

²⁹⁶ Aynı yer.

1914 yılında çıkarılan bir kanunla Mühendis Mektebinden mezun olanların ne şekilde istihdam edilecekleri belirlenmiştir. Bu kanuna göre yedek sınıflar hariç eğitim süresi beş sene olan yatılı mühendis mektebinden mühendis diploması olarak mezun olanlar, her sınıftaki masraflarına karşılık ikişer yıldan on yıl süreyle Nafia Nezaretinin uygun gördüğü yerlere tayin edilmiştir. Bunlardan seçilerek veya dışarıdan sınavla Avrupa'ya yollananlar da oradaki eğitim sürelerinin her yılı için ikişer yıldan on yıl, aynı bakanlığın hizmetine tayin olunmuşlardır. Mühendishaneden mezun olup ta devlet adına hizmet etmeyenler eğitim hizmetlerinden faydalanma karşılığı olarak devlete yıllık 4.000 Kuruş eğitim masrafı ödemekle yükümlü tutulmuşlardır. Ayrıca Mühendis Mektebi adına Avrupa da burslu olarak eğitim alan öğrenciler de mezuniyet sonrası, kendilerine yapılan masrafı devlete ödemekle yükümlü tutulmuşlardır²⁹⁷.

Hükümet mühendis mektebinden veya hükümet tarafından Avrupa mekteplerinden mezun olanlar devlete mühendis yardımcısı olarak tayin edilmiştir. Mühendis mektebinden mezun olup Avrupa'ya gönderilen öğrencilere döndükleri zaman kanunen hak ettikleri görevleri verilmiştir²⁹⁸.

1922 yılında Gümüşsuyu kışlasında bir binaya taşınan mektep, Cumhuriyetin ilanından sonra da Yüksek Mühendis Mektebi adını almıştır²⁹⁹. Bu okul İstanbul Teknik Üniversitesinin temelini teşkil etmiştir³⁰⁰.

Hendese-i Mülkiye sınıflarının ders programı da şöyledir: Akaid-i diniyye; mükemmel hesap; hesab-ı tafazulî(diferansiyel hesap); cebr-i adî, alâ ve logaritma; hendese-i musattaha eşkâli ve tatbikatı(geometrisi); hendese-i resmiye eşkâli ve tatbikatı(analitik geometri); topoğrafya ve ameliyâtı; mihanik-i adedî (sayısal mekanik); mihanik-i riyazî (makine matematiği); müellesât-ı müsteviye (trigonometri); buhar makineleri ve lokomotifler; fenn-i mimarî ve usul-ü keşf-i mebanî-i âliyye-i mevcûdenin resm-i musattah ve maktâ ve menâzırı (yüksek binaların keşif ve resimlerinin çizimi); orman resimleri; harita tersîmi (çizimi); köprüler ve projeleri; malzeme-i inşaiyye ve inşaatın kavâid-i umûmiyesi, muvazenet-i tersîmiyye ve eşkâli (grafik); inşaat-ı âliyye ve projeleri; turû-u âdiyye ve turûk ameliyyâtı (yol yapımı); mebhas-i miyah-ı zerîyye ve tevzîi miyah ve

²⁹⁷ Özalp, a.g.e., s. 107.

²⁹⁸ Özalp, a.g.e., s. 107.

²⁹⁹ Yıldız, a.g.e., C. 12, s. 484-485.

³⁰⁰ Akyüz, a.g.e., s. 207.

projeleri (sulama projeleri); seyr-i sefâin-i dahilî (iç sularda gemilerin seyri) ve projeleri; limanlar ve projeleri; demiryollar ameliyâtı ve işletilmesi; tüneller; tarih-i umûmî; coğrafyay-ı Osmânî; kozmografya; hikmet-i tabiiyye (fizik); mukavemet-i ecsâm (cisimlerin mukavemeti); telgaf-ı elektirikî; kimya ve tatbikatı; fotoğrafya ve ameliyâtı; ilm'ül-arz ve'l-maadın (jeoloji); muhtasar hayvanât ve nebeatât; kavâid-i kitâbet (yazışma kuralları); lisan-ı Fransevî (Fransızca); kara kalem ve sulu boya resim³⁰¹.

4.5. HAMİDİYE TİCARET MEKTEBİ ÂLİSİ -1883

Devlet, yalnızca sivil ve askeri memuriyetlere ve din görevliliğine yönelik Müslüman halkın bir kısmının ticarete yönelmesini gerekli görerek bu okulu açmıştır. Bu okulun ilk müdürü Grati Efendidir³⁰². 1880 tarihinde Said Paşa'nın Sadrazamlığı zamanında varlıklı kimselerin verecekleri yardımla, Yeniköy'de büyük bir ticaret okulunun kurulması hususunda Padişah'tan izin istenmiştir. II. Abdülhamit müsaadeyi vermeden önce, okutulacak derslerin müfredatını ve disiplinin ne surette temin olunacağını öğrenmek istemiştir. Nihayet okul 1889 tarihinde Ticaret Nezaretine bağlı olmak üzere, Bab-ı Ali civarında açılmıştır. Okulun açılışında bir amaç, esas olarak, "özel sektör'e müteşebbis idareci ve uzman yetiştirmektir". Üç yıl bu adla eğitime devam eden okul sonraları, Hamidiye Ticaret Mektebi adını almıştır. Bu suretle de Abdülhamit'in himayesi altına giren okul, daha geniş faaliyet göstermeğe başlamıştır. Okulun öğretim yılı, rüştiye üzerine olmak üzere, dört yıldır. Programı Ecole de Hautes Etudes Commerciales'in dersleri olmak üzere hazırlanmıştır³⁰³. Okulun yönetmeliğine göre, teşkilatı idadi ve fenni adıyla iki kısma ayrılmıştır. İdadi kısmında genel bilgiler, fenni kısmında da meslek dersleri ile yabancı dil öğretiliyordu³⁰⁴. Okulda genel kültür dersleri de öğretilmekteydi³⁰⁵.

115 gündüzlü öğrenci ile öğretime devam eden Hamidiye Ticaret Mektebi, Hamidiye adını taşımasına rağmen, 1888 de kapatılmıştır. Kapanış nedeni olarak, devam eden öğrencilerin azlığı, ileride ıslah edildikten sonra daha verimli olarak açılabilmesini sağlamak gayesiyledir³⁰⁶. 1887 yılında Maarif Nezaretine bağlanmış

³⁰¹ Güran, a.g.e., C. 5, s. 96.

³⁰² Akyüz, a.g.e., s. 207.

³⁰³ Koçer, a.g.e., s. 161.

³⁰⁴ Turan, a.g.e., s. 37.

³⁰⁵ Yıldız, a.g.e., C. 12, s. 486.

³⁰⁶ Koçer, a.g.e., s. 161.

olan okul³⁰⁷ 1893 de bu defa 3 yıllık bir yüksek öğretim kurumu olarak Beyazıt'ta tekrar öğretime açıldı³⁰⁸.

Türk tüccarlarına, yabancı tüccarlarla rekabet edebilmelerinde işe yarayacak meslekî bilgiler kazandırmak amacıyla 1893 yılında Maarif Nezareti, yüksek okul seviyesinde bir ticaret okulu açmıştır. Ancak, bu defa yarım gün öğretim yapan okulun programına sadece meslekî dersler konulmuştur. Bazı derslerin öğretiminde Fransızca ile yapılması yoluna gidilmiştir. Öğrencilerin Fransızca bilgilerini takviye etmek amacıyla bir de hazırlık sınıfı açılmıştır.1902 yılında İdadilerin bünyesinde “Ticaret Şubeleri” açılmıştır. Bunların dışında Selanik'te de özel olarak açılan bir “Ticaret Okulu” vardı. İkinci Meşrutiyet devrine kadar, ticaret öğretimi yapan okullar bunlardan ibarettir³⁰⁹.

Hamidiye Ticaret Mektebi Alisi, II. Meşrutiyet Döneminde “ Ticaret Mektebi Alisi ” olarak değiştirdi. Bu dönemde öğretim programlarında da bir takım değişiklikler yapılarak İngilizce ile Almanca dersleri mecburi dersler kategorisinde yer aldı. Daha sonra okulun teşkilatında, 3 yıllık orta dereceli kısmı ile 3 yıllık yüksek dereceli kısmı yer almak suretiyle değişiklik yapıldı. Okulun orta kısmında da teorik derler veriliyordu³¹⁰.

“Hamidiye” sıfatı kaldırıldıktan sonra Ticaret Mekteb-i Alisi adını alan okul da, 1910 ve 1919 yılında düzenlemeler yapılmıştır.1914'te de Ameli Ticaret İnas (Pratik Kız Ticaret) Mektebi açılarak ticaret öğretimi kızlara da verilmek istenmiştir. Bu Ticaret Mektebi Cumhuriyet devrindeki İktisadi ve Ticari İlimler Akademileri'nin esasını teşkil etmiştir³¹¹.

Ticaret-i Hamidî Mektebi ders programı aşağıdaki gibidir:

Fransızca inşa ve kitabet (kompozisyon); coğrafyay-ı sınaî ve ticarî; esab-ı ticarî; usul-ü defterî (muhasebe); Türkçe muhaberât-ı ticariye (ticari yazışma); tarih-i ticaret; ilm-i maadin ve tabakat'ül-arz (jeoloji); hikmet (fizik); kimya; kavanin-i saltanat-ı seniyyenin ticaretle tealluk eden kısımları; ticareti beriyye (kara ticareti) kanunu senedât ve mukavalât-ı müteferria; ticaret-i bahriyye (deniz ticareti) kanunu

³⁰⁷ Yıldız, **a.g.e.**, C. 12, s. 486.

³⁰⁸ Turan, **a.g.e.**, s. 37.

³⁰⁹ Topdemir, **a.g.e.**, s. 205.

³¹⁰ Turan, **a.g.e.**, s. 37-38.

³¹¹ Yıldız, **a.g.e.**, C. 12, s. 486.

senedât ve mukavalât-ı müteferria; borsa; sigorta kumpanyaları; techizât-ı bahriyye (deniz araçları), sanayi ve şimendifer; emtia-i ticariye ithalât ve ihracât; ilm-i server (iktisat); ticaretgah idaresi ameliyâtı (iş idaresi); usul-ü muhasebe ve tetkikat-ı hesabiyye-i ticariyye; hüs-ü hatt-ı Türkî ve Fransevî (Türkçe ve Fransızca güzel yazı)³¹².

4.6. KIZ SANAYİ MEKTEBİ -1885

1869 tarihli Maarif-i Ummiye Nizamnamesinde, Bakanlığın görevleri içine sadece devletin meslekî ve teknik okulların yüksek kısmı dahil edilmişti. Orta dereceli meslek ve sanat okullarına hiç yer verilmemişti. Gerçi çeşitli teknik işler yapan bir takım okullar, Nizamnamenin yayınlanmasından sonra da açılmıştı³¹³. Devrin sözü geçen devlet adamlarından Mithat Paşa, sanat okulları için, Islah-ı Sanayi Komisyonuna bir Nizamname hazırlatmıştır. Bu Nizamnameye göre sanat okulları çalışmalarına devam etmekte ve 1882 yılına kadar yeni kurumlar açmaktadır ki, bunlar Üsküdar, Aksaray, Cağaloğlu'nda olmak üzere Kız Sanayi Okullarıdır³¹⁴. Öğretim süreleri 5 yıl olarak kurulan bu kız sanat okullarının yönetimi için 1884 yılında 23 maddelik bir yönetmelik düzenlendi. Bu yönetmeliğe göre, genel bilgiler (Tarih, Coğrafya, Kur'an, Matematik vb.) yanında atölyelerde biçki-dikiş, el örgüsü, nakış, resim, çiçek vb. uygulamalı bilgiler veriliyordu³¹⁵.

Üsküdar Kız Mektebi, 1885 yılında Kız Sanayi Mektebi haline getirildi ve o zamanki 6 yıllık kız rüştiyelerinin programları uygulandı. Öğrenciler, öğleden önceleri atölyelerde uygulamalı dersler görüyorlardı. Cağaloğlu yatılı Kız Sanayi Mektebi, 1909 da yatılı Kız Sanayi Mektebi Darülmualimat adı ile Çapa'da öğretime başladı³¹⁶.

Leyli ve Nehari Kız Sanayi Mektebinin, yatılı kısmına Madmazel Kalves, gündüzlü kısmına Madmazel Henli 1891 yılında idareci olarak atanmışlardır³¹⁷. Ayrıca Leyli Kız Sanayi Okuluna 1904 yılında yayınlanan irade ile zengin çocuklarının da alınmasına karar verilmiştir. O dönemde zengin olan çocuklar için yatılı mektep bulunmamaktaydı. Bu nedenden ötürü zengin çocuklarının Leyli Kız

³¹² Güran, a.g.e., C. 5, s. 97.

³¹³ Turan, a.g.e., s. 37.

³¹⁴ Koçer, a.g.e., s. 159.

³¹⁵ Turan, a.g.e., s. 36-37.

³¹⁶ Turan, a.g.e., s. 37.

³¹⁷ 1308 Tarihli Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, Matbaa-i Amire, 46. Sene, Dersaadet 1308.

Sanayi Mektebine mektebin genişliğine göre kabul edilmesi istenmektedir. Zengin çocukların bu okulda teknik eğitim görmeleri için mektep kanununda değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliğe göre mektebe kayıt olacak zengin öğrenciler yatılı ve gündüzlü olarak kabul edilebilecektir. Gündüzlü eğitim gören öğrencilerde mektepten yemek yiyebilecektir. Yatılı eğitim göreceğ öğrencilerden aldıkları eğitim karşılığı iki taksitle yılda 15 Lira alınacaktır. Gündüzlü öğrencilerden ise okulda eğitim görme ve yemek yeme karşılığında önce iki taksitle senede 8 Lira alınmasına karar verilmiştir. Daha sonra ise bu miktar yatılı öğrencilerden alınan ücretin yarısına yani 7,5 Liraya indirilmiştir. Böylece eğitim ve yemek ücretlerinin mümkün mertebe düşürülmesi, bu mektepten faydalanmanın azami ölçüde artırılması düşünülmüştür³¹⁸.

Kız Sanayi Mektebinde öğrenim gören öğrenciler için dışarıdan el işleri siparişleri de kabul ediliyordu. Bu siparişlerden elde edilen paralarla öğrencilere yevmiyede verilmekteydi. 1894 yılı başlarında öğrencilerin sipariş üzerine ürettikleri el işlerinden 40.000 Kuruş kâr elde edilmişti. Ancak bir süre sonra siparişlerin durmasından dolayı öğrencilerin yevmiyesinin verilmesi sorun olmuştur. Bu sorunun giderilmesi için elde edilen 40.000 Kuruş Osmanlı Bankasına ve Emniyet Sandığına faizli olarak yatırılmıştır. Buradan elde edilen kazancın yetersiz olduğu görülmüş eldeki paranın memurlara ve Nezaret kâtiplerine borç vermek için 40.000 Kuruş'un elde edilen faizi ile beraber bir sandık oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu karar 1390 yılının Ağustos ayı sonlarından itibaren uygulamaya konulmuştur. Buna göre Rüsümat-vergi- Emaneti kantarcı, kayıkçı odaları ve emekli olanlar bu sandıktan faydalanacaklardır. Bu sandıktan faydalanacaklar şuan aldıkları maaşın miktarını, alacakları borç tutarını, kefilleri ve neden borca ihtiyacı olduklarını baş memurlara ve bakanlığa onaylatacaklardır. Kız Sanayi Mektebinden eğitimini tamamlayıp diploma alan kimsesiz, yetim ve muhtaç olanlarına da bu sandıktan işlerini kurabilmeleri için borç para verilebilecekti. Nezaret Memurları ve mezun öğrencilerden borç karşılığı faiz oranının % 9'u geçmemesi kararlaştırılmıştır. Bu sandığın adı ise borç verme sandığı olmuştur³¹⁹.

³¹⁸ Özalp, a.g.e., s. 62.

³¹⁹ Özalp, a.g.e., s. 56-58.

4.7. NÜMÜNE BAĞI VE AŞI AMELİYAT MEKTEBİ -1887

XIX. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa bağlarında ortaya çıkan filoksera hastalığı hızla yayılmaktaydı. Bu hastalığın Osmanlı topraklarını da sarmaya başlaması üzerine, hastalığın önlenmesi için tedbirler alınmaya başlanmıştır³²⁰. Bu amaçla alınan ilk tedbir ülkede bağcılığı yeniden kalkındırmak amacıyla 1887 yılında açılan Nümüne Bağı ve Aşı Ameliyatı Mektebi'dir³²¹.

Osmanlı Devletinde bu okul açılmadan önce Filoksera hastalığıyla ilgili bir nizamname yayınlanmıştı. Yayınlanan bu nizamnamede Üzüm bağlarında görülen filoksera hastalığının önlenmesi amaçlanmaktaydı. Nizamnamede ele alınan önlemler şu şekilde izah edilebilir: Asma ve asma ürünlerinin her çeşidine karşı ithalat yasağı getirilmiştir. Ayrıca ülke içinde Filoksera hastalığı görülen yerlerden elde edilen ürünler iç piyasaya da sürülmesi yasaklanmıştır. Filoksera hastalığı şüphesi olan yerlerde ise bu durum idari amirlere bildirilmektedir³²².

Bu okulun açılmasında, İngilizlerin doğrudan ve dolaylı etkisinin olduğu söylenebilir. Şöyle ki; Filoksera hastalığının Osmanlı Devlet'i sınırlarında görülmeye başlaması üzerine İngilizlerin bir heyet oluşturarak hastalığın etkili olduğu bölgeleri gezmek istemesi Padişah II. Abdülhamid'i kuşkulandırmıştır. İngilizlerin sömürgeci zihniyetinden endişe duyan padişah bu teklifi kabul etmemiştir. İngilizlerin bu müdahalesi karşısında hastalığın önlenmesi ve bağcılığın geliştirilmesi için mektebin açılması zaruri bir duruma gelmiştir. Bu gelişme değerlendirildiğinde mektebin açılmasına İngilizler dolaylı etki etmiştir diyebiliriz³²³. Hükümet, İngilizlerin yukarıdaki amaç için özellikle Anadolu ve Suriye'yi gezmek istemesi üzerine, aşağıdaki durum değerlendirmesini yapmıştır³²⁴:

“ Filoksera hastalığı hakkında tahkikat icra eylemek üzere Konya'ya bir hey'et fenniye gönderildiği mervi olmasından bu rivayet'in sihhat ve esbap ve keyfiyetinin tahkik ve arzı hakkında tebliğ olunan emir ve iradei seniyyei mülûkan e üzerine Kıbrıs Cezinesine civar bulunan ve cazire ile münasebeti ticariyesi olan vilayati şahane de filoksera illeti olup olmadığının tahkikile illeti mezburenin cezireye men'i sirayeti esbabının istihsalı zımmında orada teşekkül etmiş olan

³²⁰ Koçer, a.g.e., s. 161.

³²¹ Topdemir, a.g.e., s. 207.

³²² **Düster**, Zeyl(1), s. 74-75.

³²³ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 958.

³²⁴ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 958-959.

komisyon âzasından dört zatın berayı tahkika Suriye Vilâyetile Anadolu'nun bazı mahallerinde keştü gûzar edeceklerinden açık tavsicname itası İngiltere sefaretinden iltimas olunmasına mebni bunların esnayı keştü gûzarlarında calibi nazarı dikkat hal ve hareketleri görülür ise buraya malûmat verilmesinin tavsiyesile beraber olbabda hariciye nezareti celilesinden Suriye, Adana, Halep, Aydın ve Konya vilâyetlerine tahrirat tastir kılınmış olduğuna dair cevaben hame pirayı tevkir olan 16.S.1305 (1888) tarihli tezkerei hususiyei sadaretpenahileri Ladelarz manzuru de kayik mevfurı hazreti padişahi oldu:

Dahili memalik mahrusai şahane de icrayı tahkikat hususu hükûmeti seniyeeye aid bir hak ve vazife olmasile ve çünkü İngilizlerin ticaret bahanesile Hindistanı ne yolda zabtettikleri malûm olup Anadolu taraflarında böyle bir illet olmadığı derkâr iken bunların bu bahane ile oralara girmesi bir fesadı niyete müstenit olmak mülâhazadan gayrı baid bulunmasile bu suret asla caiz ve münasib görülemediğinden oralarda filoksera illeti olub olmadığı tahkiki zımmında tarafi devleti aliyeden münasip memurlar tayin ve izam kılınmak üzere İngiliz memurlarının geri aldırılması şeref müteallik buyurulan iradei seniyei cenabı cihan bani iktizayi âlisinden bulunmuş olmağla:"

Süreyya 17.S.1305 22.Teşrinievvel. 1203

İngilizlerin mektebin açılmasına doğrudan etkisi ise Duyun-i Umumiye İdaresi vasıtasıyla olmuştur. Duyun-i Umumiye İdaresi'nin kurulmasında etkin rol oynayan İngiltere, müskirat ve şarap vergisinin toplanmasını bu idarenin üzerine almıştı. Müskirat ve şarap vergisini artırmak isteyen Duyun-i Umumiye İdaresi, ülke genelinde hızla yayılan filoksera hastalığını önlemek amacıyla Nümüne Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebini açmıştır. Böylece İngiltere bu idarenin bir üyesi olarak okulun açılmasına doğrudan etki etmiş oluyordu³²⁵.

Ülke çapında önemli miktarda üzüm yetiştiriciliği yapılan başkent İstanbul, filoksera hastalığından en çok etkilenen şehir olmuştu. Hastalık ilk önce Moda'da Lorando Bağında daha sonra ise Fener Yolunda Gazi Ahmet Muhtar Paşa bağlarında görülmüştür³²⁶. Halkı ve hükümeti oldukça endişelendiren bu gelişme karşısında, Duyun-u Umumiye İdaresi Göztepe'den 40 dönümlük bir arsa alarak mektep

³²⁵ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 958.

³²⁶ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 959.

inşasına başladı. Avrupa'dan getirilen uzman Ekerlen tarafından inşa edilen okul 1887 yılında Nümüne Bağı ve Aşı Ameliyatı Mektebi adıyla açılmıştır. Okul binasının yakınında kiralan 11 dönümlük arsaya aynı yıl içerisinde Amerikan Asma Fidanlığı da kurulmuştur³²⁷. Okulun açılmasına müteakip Fransa'dan getirilen çeşitli asma fidanları okul bahçesinde üretilmeye başlandı³²⁸. Yeni açılan okula halkın ilgisinin yoğun olması aşılınmış fidan sıkıntısını da beraberinde getirmiştir. Bu sıkıntının giderilmesi için Erenköy'de 26 dönümlük bir arazi üzerinde bir fidanlık kurulmuştur³²⁹.

Okulda verilen eğitim genel olarak konferanslar şeklindeydi. Bağlarını hastalıklardan korumak isteyen vatandaşlara bağcılık hakkında bilgi verilmekteydi. Bağlarda yapılacak aşı, aşı bakımı, ilaçlama ve hastalıklardan korunma mevsimsel olarak anlatılırdı. Eğitim teorik ve pratik olarak iki aşamada yapılmaktaydı. İstanbul dışından gelen bağ işçileri ve çiftçi gençler de bu okulda eğitim almaktaydı. Okul da eğitim alan öğrenciler pratik bağcı ve fidan ustası olmaktadır³³⁰.

Okulda eğitim ve öğretim bağcılık alimleri tarafından verilirdi. Bu okulda görevlendirilen alimler, hem hastalığın önlenmesi hem de yeni çeşitler üzerinde araştırmalar yapmışlardır. Çalışmalar neticesinde yerli asma türlerine yakın ürünler elde edilmiştir. Yeni elde edilen asma türlerine, yerli asmalar aşılınarak geleneksel üzümler elde edilmeye çalışılmıştır³³¹.

Bağcılığın ve aşı tekniğinin tekrar geliştirilmesi amacıyla yapılan çalışmalar daha sonraki yıllarda devam etmiştir. 1895 yılında Avrupa'dan aşılı asma fidanları getirtilmiştir. 1900 yılında ise yoğun olarak üzüm yetiştiriciliği yapılan Gebze'de 14 dönüm üzerine nümüne bağı kurulmuştur³³². Yine 1900 yılı içerisinde İzmir'de Bağcılık ve Aşı Ameliyatı adıyla yeni bir okul kurulmuştur. İzmir ilimize bağlı Seydi Köyünde kurulan bu okulda eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Bu okuldan mezun olan öğrencilerle bölgede uzman bağcı sıkıntısının giderilmesine çalışılmıştır³³³. 1908 yılına gelindiğinde eskisinden daha iyi ürünler elde edilen

³²⁷ Aynı yer.

³²⁸ Koçer, **a.g.e.**, s. 161.

³²⁹ Ergin, **a.g.e.**, s. 959-960.

³³⁰ Koçer, **a.g.e.**, s. 161.

³³¹ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 959.

³³² Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 960.

³³³ Kodaman, **a.g.e.**, s. 488.

cinsler elde edilmeye başlanmıştır. Yeni elde edilen cinslerin eskisiyle değiştirilmesi yoluna gidilmiştir³³⁴.

4.8. AMELİ ZİRAAT MEKTEBİ -1887

Önce Selanik'te, sonra başka illerde açılan, Rüştüyelerden öğrenci alan okullardır. Öğrenim süresi üç yıldır. Sedes adında bir çiftlikte uygulamaya dönük bir eğitim ve öğretim yaptırılıyordu. Bu mektep II. Meşrutiyet döneminde (1910) Halkalı Ziraat Mektebi derecesine getirilmiştir³³⁵. Bursa'da, böyle bir Ziraat Mektebine bağlı İpekböcekçiliği Mektebi de açılmıştır³³⁶.

Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda, Avrupalı şirketlerin etkisiyle tarımsal alanda teknik aletlerle tanışmıştır. Bu durum tarımda makineleşmeye olumlu yönde etki etmiştir. Amerika'daki iç savaş yüzünden pamuk sıkıntısı çeken İngiliz fabrikatörleri, Türkiye'den pamuk getirtilmesini düşünmüşlerdir. Türkiye'de pamuk yetiştirmek ve pamuk cinsini ıslah etmek yolunda Osmanlı Devlet'ini tedbirler almaya zorlamışlardır. Kendileri de Türk gazetelerinde yayınlar yaptırmışlar, İstanbul'a gelen bir İngiliz temsilcisi, çiftçiye parasız tohum vererek, ucuz araç ve gereç sağlayarak, ekim usullerini öğreterek, pamuk tarımını geliştirmeye çalışmıştır. Almanlar pamuk tarımıyla daha çok ilgilenmişlerdir. Deutsche Bank, başka bir Alman bankasıyla birlikte "Alman Şark Pamukçuluk Şirketi"ni kurmuştur. Şirket, pamuk ekicilerine kredi vermekte, Amerikan tohumluğu ve makine sağlamakta, yetiştirilen pamuğu peşin parayla satın almaktadır. Dr. Jaeck'in yazdığına göre, Alman Şark Kumpanyası, Adana ovasında "pamuk ziraatini tesis etmiş ve istihdam ettiği Ermeni rençberlerle, az bir müddet zarfında bu ziraate büyük bir ehemmiyet ve vüs'at vermeye muvaffak olmuştur". Bununla birlikte, bu tarım sınırlıdır, bataklıklar, taşkınlar ve sıtma yüzünden ovanın pek az bir kısmında tarım yapılabilmektedir. Tarım metodları ilkeldir. Çifte kazanlar (buharlı nadas makineleri) 1881 yılında ilk kez Adana'ya gelmiştir. Harman makinesinin (batöz) gelişi 1890'dır. Dört ve altı öküzle çekilen nadas pullukları ile "Bergüzar" adı verilen (Mc Cormick) hafif olarak makinesinin getirilişi daha geç tarihlere rastlamaktadır. Fakat ihracata yönelmiş pamuk üretimiyle Adana'da işçi ihtiyacı ortaya çıkmış, civar illerden işçi akını başlamıştır. Böylece şimdiye kadar orakçılıkla işletilen çiftliklerde, kapitalizm

³³⁴ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 960.

³³⁵ Kodaman, a.g.e., s. 488.

³³⁶ Akyüz, a.g.e., s. 207.

yolunda ilk adımlar atılmıştır. Almanlar, bundan başka Eskişehir, Adapazarı gibi demiryoluna yakın bölgede arpa ve patates tarımını geliştirmeye çalışmışlardır. Karadeniz’de fındık ticaretinde de iki yabancı firma egemen olmuştur³³⁷.

1325 yılında Halkalı, Selanik ve Bursa Ziraat Okullarından alınan ücretler ve sarfiyatının dâhili müvazene edilmesine dair kanun çıkarılmıştır. Çıkarılan bu kanuna göre adı geçen mekteplerde devamlı ücretli öğrencilerden alınacak 41.041 Kuruş 1325 gelir bütçesinin sekizinci kısmının on birinci bölümüne dördüncü madde olarak eklenmiştir. Ayrıca aynı okullarda ücretli öğrencilerin yiyecek ve giyecek bedelinden 27.241 Kuruşun bilinen müvazenenin dördüncü bölümünün ikinci maddesine ve 7.388 Kuruşun dahi onuncu bölümünün ikinci maddesine ilaveten sarfına izin verilmiştir³³⁸.

Türkiye’de açılmış ve açılacak Mıntıka Ziraat Mektepleri’nin idaresi, 1922 yılında yayınlanan bir kanunla Ziraat Bankasına devredilmiştir. Bu kanunla Ziraat Bankasının Ziraat Mektepleri için yapması gereken görevler belirlenmiştir. Ziraat Bankası, mekteplerin sermayesini, ziraat için lazım olan alet ve edevatı, çeşitli hayvanları sağlar. Her mektebin toplam geliri, genel işletme masrafı ile bankanın ortaya koyduğu sermayenin ve arazi bedelinin % 8 faizi ve nakit sermaye ile makine ve hayvanların % 30 itfa bedeli ve hesap işlerini döndüren memurun maaş ve masrafı indirildikten sonra kalacak net gelirin % 35’i mektebin genişletilmesi ve olgunlaştırılmasına ve 15’i yedek sermayesine, % 35’i mektepten çıkacak talebenin şahsi ziraat teşebbüsünü kolaylaştırmak için ihtiyacı olan sermayeyi özel şartlara ve haifife ile tedarik edebilecekleri bir Tevaün Yardımlaşma Sandığı sermayesinin oluşturulmasına ayırma ve % 15’i mektep muallimlerine ikramiye olarak dağıtılır³³⁹.

4.9. MÜLKİYE BAYTAR MEKTEBİ -1889

Osmanlı Devleti’nde baytarlık dersleri, ilk olarak 1839 yılında Harbiye Mektebinde verilmeye başlanmıştır. Bu okulda, orduda mevcut bulunan binek ve yük hayvanlarının tedavisini yaptırmak için baytarlar yetiştirilmekteydi. Daha sonra ise Askeri Baytar Mektebi’nin açılması gerekli görülmüştür³⁴⁰. Ancak bu gelişmeler sırasında halkın büyük çoğunluğunda bulunan çeşitli amaçlar için kullanılan

³³⁷ Avcioğlu, **a.g.e.**, s. 170-171.

³³⁸ Özalp, **a.g.e.**, s. 69.

³³⁹ Özalp, **a.g.e.**, s. 69.

³⁴⁰ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 967.

hayvanların, bakımı ve ıslahı için veteriner yetiştirilmesine önem verilmediği görülmektedir³⁴¹.

Halkın elinde bulunan hayvanlardan büyük gelirlerin sağlanmakta olduğu bilinci II. Abdülhamit döneminde ortaya çıkmıştır. Bu bilinç içerisinde sivil alanda veteriner hekim ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır³⁴². Bu amaçla 1873 yılında Tıbbiyede, asker ve mülkiye veteriner sınıfları açılmıştır. Aynı yıl, 72 öğrencinin askerî sınıflara, 128 öğrencinin mülkiye sınıflarına kayıt edilmesine karar verilmiştir³⁴³. Osmanlı Devleti sınırları içerisinde 1888 yılı başlarında sadece sekiz sivil veteriner hekim bulunmaktaydı. Hekim sayısının bu kadar az olması, ülke içerisinde milyonlarca hayvanın, bakımsız olması manasına gelmekteydi. Dolayısıyla birçok hayvan hastalığı ortaya çıkmış, ülke en büyük servetini kaybetme tehlikesiyle karşılaşmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin topraklarının beşte biri büyüklüğünde olan Fransa'da dört bin mülkiye baytarı bulunmaktaydı. Bu karşılaştırma devletin sivil baytarlara olan ihtiyacını ortaya çıkarması bakımından önem arz etmektedir³⁴⁴.

Mülkiye Baytar Mektebi'nin açılmasına yukarıdaki sebep dışında Avrupa devletlerinin tutumu da etkili olmuştur. Avrupa devletleri, ülkelerinde yetiştirdikleri hayvanları hastalıklardan korumak amacıyla Osmanlı Devleti'nin hayvan ve hayvan ürünleri ihracatını engellemek istemişlerdir. Bu nedenle Türkiye'den gelen yün ve deri gibi hayvansal ürünleri satın almama konusunda birleşmişlerdir. Ancak, bir süre sonra Avrupa ülkelerine satılacak hayvansal ürünlerin gümrüklerde muayene edilmesi koşulu ile Türk mallarını satın alabileceklerinin belirtmişlerdir³⁴⁵. Hükümet bu gelişme karşısında bazı sivil öğrencileri askeri Baytar Mektebine kayıt ettirmiştir. Buradan yetişenler ise gümrük merkezlerinde hayvan muayenesi yapmak üzere görevlendirilmiştir³⁴⁶.

Askeri Baytar Mektebinde yetişen sivil baytarların sayısının yetersiz olması devleti başka çözüm yolları aramaya sevk etmiştir. Bu amaçla 1888 yılında idadi seviyesinde dört yıl eğitim veren Mülkiye Baytar Mektebi kurulmuştur. Mektep için

³⁴¹ Kodoman, **a.g.e.**, s. 482.

³⁴² Aynı yer.

³⁴³ **Düster**, Cild-i Salis, s. 533.

³⁴⁴ Ergin, **a.g.e.**, s. 967-968.

³⁴⁵ Koçer, **a.g.e.**, s. 139.

³⁴⁶ Ergin, **a.g.e.** C. 3, s. 968.

müstakil bir bina bulunmadığı için, eğitime Mülkiye Tıbbiyesinde başlanmıştır. Tıbbiyede de yeterli dersliğin olamaması üzerine ancak okulun ilk iki sınıf öğrencisi buraya yerleştirilmiştir. Son iki sınıf öğrencileri ise Halkalı'da Ziraat Mektebinde okuyacaklardı³⁴⁷.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyede, Mülkiye Baytar Mektebi için açılmasına karar verilen sınıflar için irade 1889 da yayınlanmıştır. Bu iradede açılacak sınıflarda ünlü Fransız doktoru Mösyö Pastör'ün bulaşıcı hayvan hastalıklarını önlemek için geliştirdiği aşı tekniğinin okutulmasına karar verildi³⁴⁸.

Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyede açılacak olan sınıfın iki senelik masrafı maarif bütçesinden ve Halkalı çiftliğinde bulunan Ziraat Mektebinde yatılı olarak kalacakların diğer iki sene içinde maaş ve masraflarının Ticaret ve Nafia bütçesinden ödenmesi kararlaştırılmıştır. Yeni açılacak sınıf için, birinci yıl kırk, ikinci seneden itibaren ise yirmi beşer öğrenci alınmasına karar verilmiştir. Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiyedeki eğitim için bir defaya mahsus olmak üzere birinci ve ikinci seneler için toplam 17.500 ve birinci senenin sürekli masrafı için 46.000 ve ondan sonra sürecek eğitim için, ikinci senesi için ilk sene masrafı da içinde olduğu halde 92.000 Kuruşun Maarif bütçesinden ödenmesinin lüzumuna dikkat çekilmiştir. İki sene sonra Halkalı Ziraat Mektebinde eğitim için ayrılması gereken bütçenin miktarının tespiti daha sonraya bırakılmıştır. Baytar sınıfı bu şekilde eğitime başlayacak duruma gelmiştir. Baytar sınıfında Tıbbiyenin nizamnamesi geçerli olacaktı. Bu usulün Avrupa'da da denenmiş olduğu bilinmektedir³⁴⁹.

Mülkiye Baytar Mektebi'nde Hikmet, Kimya, Nebatat, ve Hayvanat gibi dersler Tıbbiye öğrencileri ile görülmekteydi. Teşrih ve Fizyoloji gibi fen dersleri ise müstakil şekilde işlenmekteydi. Öğrenciler için bina sıkıntısı, birçok sorunu da beraberinde getirmekteydi.

Osmanlı Devletinin son yılları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarını bütün yoğunluğu ile yaşayan Dr. Rıza Nur, Tıbbiye öğrencisidir. Rıza Nur'un bu okulda okuduğu yıllarda, Baytar Mektebi öğrencileri ilk iki yılı Tıbbiyede okumaktadırlar. Aynı binada eğitim gören Tıbbiye ile Baytar Mektebi öğrencileri arasındaki problemleri Dr. Rıza Nur şu şekilde ifade etmektedir;

³⁴⁷ Kodoman, a.g.e., s. 482.

³⁴⁸ Özalp, a.g.e., s. 43.

³⁴⁹ Özalp, a.g.e., s. 44-45.

“ Bu mektepte bir tıp, bir de baytar talebesi vardı. Bunlar adeta iki düşman ordu gibi idiler. İki tarafın kabadayıları, ele başları vardı. Bunlar birbirleriyle yumruk yumruğa, usturpa, parmağa geçirilen ve muşta denilen demir, adi demir parçası ve emsali ile döğüşür, birbirlerinin kafalarını yararları. Usturpayı deriden yaparak bir ucuna kurşun diğer kısmına bükülmüş biz korduk. Otuz santimetre kadar bir değnek gibi idi. Bazen iki taraf otuz, kırk kişi kadar olup saf halinde muharebe ederdik. Ben epeyce insan döğdüm, beni de epeyce döğdüler. Bir defasında bir yumrukle burun kemiğimi kırıp ağızımdan burnumdan kan boşandırdılar. Böyle iki kişi döğüşürken diğerleri müdahale etmez sade seyrederdiler. Ta biri yıkılıncaya kadar. Adet böyle idi. Ben tıp talebesinin kumandanlarındandım. Sert, dik ve inatçıydım. Döğüldüğüm halde de yine biraz sonra kavgaya çıkardım, onları sevk ve idare ederdim. O vakit henüz on yedi yaşlarındaydım. Fakat baytarlarda birkaç kişi vardı ki, yirmi beş yaşlarından fazla ve vücutça da iri idiler. Bunların sayesinde ekseriya bize galebe ederlerdi.”³⁵⁰

Nitekim sorunların çözümü amacıyla, 1889 yılında Mülkiye Tıbbiyesi binasındaki Baytar Mektebine giren yirmi beş öğrencinin 19’u, 1891 yılında inşaatı yeni bitmiş olan Halkalı Ziraat Mektebine yatılı olarak alındılar. Ziraat eğitimi vermek amacıyla açılan Halkalı Ziraat Mektebi bir süre sonra isim değiştirerek Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi olmuştur. Bu okuldan birincisi 1893, ikincisi 1894 yıllarında iki baytar sınıfı mezun olmuştur. Bu gelişme üzerine Tıbbiyede yatısız okuyan Baytar Mektebi öğrencilerinin, yatılı okumalarını sağlamak için Halkalıya getirilmesi düşünülmüştür. Ancak binanın yetersiz kalacağı düşüncesi hükümeti yeni arayışlara yöneltmiştir. Nitekim Baytar Mektebi öğrencileri, Kadırgada Cinci Meydanında kiralanan bir binaya yerleştirilmişlerdir³⁵¹. Böylece Mülkiye Baytar Mektebi yatılı ve dört yıllık ayrı bir okul hüviyetine kazandı. Öğrencilerin diğer meslek okullarından ayrı binada olması birçok sorunu da ortadan kaldırmış oldu³⁵².

³⁵⁰ Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım, Rıza Nur Kendini Anlatıyor**,(Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak), İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s. 97-98.

³⁵¹ Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 968-969.

³⁵² Kodoman, **a.g.e.**, s. 482.

Tablo 14: Mülkiye Baytar Mekteb-i Alîsi'nde 1313/1897 senesinde mevcut talebenin milleti ve miktarı³⁵³

Sınûf	Yekun	İslam	Rum	Ermeni	Yahudi
Birinci Sınıf	12	11	-	-	1
İkinci Sınıf	16	15	-	-	1
Üçüncü Sınıf	21	19	2	-	-
Dördüncü Sınıf	11	6	3	2	-
YEKUN	60	51	5	2	2

1897 yılında Mülkiye Baytar Mektebi'nin ders programı: Kitabet-i Osmaniyye (Osmanlıca yazışma); ilm-i teşrih-i hayvanat-ı ehliye (hayvan anatomisi); ilm'ül-arz ve'l-maadın (jeoloji); hikmet-i tabiiyye (fizik); kimyay-ı uzvi ve gayri-uzvi (organik ve inorganik kimya); ilm-i nebatat (botanik); ilm-i hayvanat (zooloji); ilm-i ensac (doku bilimi); fizyoloji; Faransevi (Fransızca); ameliyyat-ı cerrahyye; emraz-ı (hastalıklar) dahiliyye ; hariciyye, umumiyye; fenn-i mevaşi (besicilik); hıfıssıha; fenn-i eşkal (şekiller); müfradat-ı tıp; ilm-i servet (iktisat) ve ziraat-ı umumiyye; teşrih-i mikrobi (mikrobiyoloji); fenn-i vilade (doğum); zabıta-i sıhhiye; muayene-i lohum (et); emraz-ı sariyye (bulaşıcı hastalıklar)³⁵⁴.

Mülkiye Baytar Mektebi bir süre sonra Sultanahmet civarında satın alınan, kendi binasına geçmiştir. II. Meşrutiyetten sonra, teknolojik laboratuvarlar kurularak okul geliştirilmiş ve eğitim güçlendirilmiştir. Avrupa teknolojisini yerinde tanımak amacıyla birçok öğrenci Avrupa'ya gönderilmiştir³⁵⁵. Okul 1910 yılında, "Ahaz-ı Asker Kanunu"nun 79. maddesi ile "yüksek okul" unvan'ını almıştır. Dolayısıyla okulda eğitimin aksamaması için, okul öğrencileri askerlikten muaf tutulmuştur. Yatılı eğitime devam edilen okula 16–20 yaşlarında idadi, sultani, Darüşşafaka ve özel okulların başarılı öğrencileri alınmaya başlanmıştır. Okuldan 1910 yılında 12, 1912 yılında ise 24 öğrenci mezun olmuştur. Balkan Savaşı sırasında eğitime ara

³⁵³ Güran, a.g.e., C. 5, s. 102.

³⁵⁴ Güran, a.g.e., C. 5, s. 97.

³⁵⁵ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 969.

veren okul, Birinci Dünya Savaşı sırasında kapatılmıştır³⁵⁶. Milli Hükümet döneminde askeri ve mülki baytar mektepleri birleştirilerek aynı çatı altında eğitim vermeye başlanmıştır. Bu birleşme sonucunda okulun adı 1921 yılında Baytar Mekteb-i Alisi olarak değiştirilmiştir³⁵⁷.

4.10. AŞI MEMURLARI MEKTEBİ -1892

Bu okul, çiçek aşısı yapabilen, sağlık memurları yetiştirmek için açılmıştır³⁵⁸. Çiçek aşısı önceleri hayvanlar için kullanılmaktaydı. Aşının halka da uygulanması düşünüldüğünde, insanlara aşı yapabilecek sağlık memurlarının yetersiz olduğu ortaya çıkmıştır³⁵⁹. Oysa, Osmanlı Devletinde Telkikhane denilen yerlerde çiçek aşısı imalatı yapılabilmekteydi. Bu aşığı uygulayabilen memurların yetersiz olması, Telkikhane binası içerisinde aşı uygulama derslerinin verilmesini zorunlu hale getirmiştir³⁶⁰.

Burada verilen eğitimin süresi bir yıl olarak belirlenmiştir. Derslere devam edenler daha çok vilayet ve belediye doktorlarının yanında aşı memuru olarak çalışmaktaydılar. II. Meşrutiyet'ten sonra özellikle 1910 yılında köylerde eğitim ve öğretim işiyle uğraşan muallimler ile ebeler Telkikhane binasında aşı uygulama derslerine katılmışlardır. Burada eğitim alanlara aşı uygulanmasının dışında hastalıklarla ilgili nazari derslerde verilmekteydi³⁶¹.

Aşı Memurları Mektebi'nin kurumsal olarak açılma teşebbüsü 1912 yılında olmuştur. Meclis-i Umur-ı Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumi tarafından Telkikhane binası içerisinde Sıhhiye Çavuşu Mektebi açılmıştır. Okul bu isimle bir yıl eğitim vermiştir. Okulun ismi daha sonra, Küçük Sıhhiye Memurları Mektebi'ne çevrilmiştir. Mekteb'in eğitim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir. Bu okulda yatisız eğitim verilmekteydi. Okulda öncelikle nazari derslere ağırlık verilmiştir. Mektebe kayıt yaptırmak isteyen öğrenciler, Türkçe okuma-yazma, Kesriadi, aşariye kadar matematikten ve muhtasar tarih ve coğrafyadan sınava girerdi. Bu sınavda başarılı olanlar mektebe kayıt yaptırabiliyordu. Bu şartlarda sınava giren 50 öğrenci okula kayıt yaptırmıştır. Okuldan mezun olanlar Küçük Sıhhiye memuru olarak İstanbul ve

³⁵⁶ Ergün, a.g.e., s. 292.

³⁵⁷ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 969.

³⁵⁸ Akyüz, a.g.e., s. 208.

³⁵⁹ Koçer, a.g.e., s. 162.

³⁶⁰ Ergin, a.g.e., C. 3, s. 985.

³⁶¹ Aynı yer.

diğer illerde doktorlar'ın yanında görevlendirilirdi. Okulda eğitim ve öğretim faaliyeti 1920 yılına kadar devam etmiş, aynı yıl okul kapatılmıştır³⁶².

4.11. ŞİMENDİFERCİLİK MEKTEBİ - 1914

Şimendifer Fransızca bir kelime olup demiryolu katarı, tren, tren yolu olarak tanımlanmaktadır. Osmanlı Devleti şimendifer teknolojisini, 1856 yılından itibaren kullanmaya başlamıştır. Ancak şimendifer teknolojiyle tanışma, birçok teknolojik gelişmede olduğu gibi gayr-i müslimler vasıtasıyla olmuştur. İngiltere Osmanlı topraklarında şimendifercilik işine başlayan ilk devlet olarak dikkati çekmektedir³⁶³. Daha sonra, Fransız ve Alman şirketlerinin çalışmaları bu teknolojinin Osmanlı topraklarında yaygınlaşmasını sağlamıştır³⁶⁴.

İngilizlerin şimendifercilik konusunda ilk teşebbüsü 1856 yılında olmuştur. Bu teşebbüs sonucunda İzmir ile Aydın arasında demiryolu yapılmıştır. Daha sonraki yıllarda Anadolu ve Bağdat hattını Almanlar, İzmir- Kasaba- Temdidi hattını Fransızlar yapıp işletmeye başlamışlardır. İstanbul ile Edirne arasındaki şimendifer hattı ise hükümete ait olmakla beraber işletme hakkı Avusturya asıllı bir şirketin elindeydi³⁶⁵.

Şimendiferciliğin Avrupa devletleri eliyle başlaması ve gelişmesi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nde ne şimendifer yapabilecek mühendis nede şimendiferi işletebilecek memur bulunmaktaydı. Bu durum sonucunda şimendifer teknolojisi, Avrupalı şirketlerin ve Osmanlı tebaası olan gayr-i müslimlerin tekelinde kalmıştır. Şimendiferciliğin gayr-i müslimlerin tekelinde bulunması iki sebebe dayandırılmaktadır: Birinci sebep, Osmanlı Devleti toprakları üzerinde kurulan, birçok yabancı şirketlerde olduğu gibi, şimendifercilik şirketlerinde de yabancı dil olarak Fransızcanın kullanılmasıdır. Bu durum Fransızca bilmeyen Türklerin, şimendifercilik şirketlerinde çalışmasına olanak vermemiştir. İkinci sebep ise şimendifercilik mesleği ile ilgilenenlerin başlarına şapka giymelerinin zorunlu olmasıdır. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nde başa şapka giyilmesinin Türklükten ve Müslümanlıktan çıkma olarak algılanması, Türklerin

³⁶² Ergin, **a.g.e.**, C. 3, s. 985.

³⁶³ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1300.

³⁶⁴ Koçer, **a.g.e.**, s. 68.

³⁶⁵ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1304.

şimendifercilik mesleğine olan ilgisini yok etmiştir³⁶⁶. Böylece şimendifercilikle ilgili mühendislikler, memurluklar, istasyon şeflikleri, ambarcılık, kalifiye işçilikler gayr-i müslimlerin elinde kalmıştır³⁶⁷. Osmanlı tebaası olan Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler, Türklerin meydana getirdiği bu boşluğu doldurmuşlardır³⁶⁸. Bütün bu olumsuz gelişmelere rağmen Türkler şimendifercilik işinde kendilerine yer bulabilmişlerdir. Bu işler ise ateşçilik, biletçilik, makasçılık³⁶⁹, bekçilik ve hamallık gibi ağır işlerdir. Türklerin yabancı dil bilmemeleri en zor işlerde çalıştırılmalarına sebep olmuştur. Ayrıca bu dönemde Türklerin şimendifercilik işini beceremeyecekleri düşüncesi çok yaygın bir hal almıştı³⁷⁰.

Osmanlı Devleti'nde şimendifercilik teknolojisinin millileştirilmesi II. Abdülhamit Dönemine rastlamaktadır. II. Abdülhamit, halifelüğün birleştirici rolünü Arap topraklarında uygulamak ve Şamlı İzzet Hülü Paşa'nın Suriye'yi kalkındırmak maksadı ile Hicaz Demiryolları Projesini faaliyete sokmuştur. Bu proje doğrultusunda Hayfa'dan Medine'ye kadar demiryolu yapılmasına başlanmıştır. Hicaz demiryolu yapımına, Alman asıllı Mayster isimli mühendis başkanlık etmiştir. Mayster ile birlikte çalışanlar ise tamamen Türk mühendislerden oluşmaktaydı. Projenin bitmesiyle bu işletmede Türk-İslam memurlar çalışmaya başlamıştır. Ayrıca bu çalışma sonucunda birçok şimendifer mühendisi, uzmanı ve müteahhit yetişmiştir³⁷¹.

İkinci Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde Osmanlı şimendiferciliği istenilen düzeyde değildi. Osmanlı toprakları üzerinde Hicaz Demiryolları hariç diğer bütün demiryolları işletmeciliği yabancıların elindeydi. 1914 yılına gelindiğinde demiryolları konusunda uzmanlar yetiştirmek amacıyla bir okul açılması gündeme gelmiştir. Dönemin Evkaf Nazırı Hayri Bey, kendi bakanlığına devredilmiş olan Hicaz Demiryolları işletmeciliğini daha iyi duruma getirmek maksadıyla “Şimendifercilik Mektebi”ni açmaya karar vermiştir. Bundan sonraki çalışmalar sonucunda okulun Uşak'ta açılmasına karar verilmiştir. Dört yıllık eğitim verecek okula her yıl elli öğrencinin alınmasına karar verilmiştir. Okulda verilen eğitim ise

³⁶⁶ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1301.

³⁶⁷ Sadiye Tutsak, **İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. 201.

³⁶⁸ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1302.

³⁶⁹ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s.1301.

³⁷⁰ Tutsak, **a.g.e.**, s. 202.

³⁷¹ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1303.

daha çok uygulamaya yönelik olacaktı. Okula kayıt yaptıracak öğrenciler demiryolları üzerinde seyahat ederek şimendifercilik eğitimi alacaklardı. Ancak Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine okulla ilgili yapılan çalışmalar durmuştur. Dolayısıyla okulun açılıp açılmadığı konusu belirsiz bir duruma dönüşmüştür³⁷².

Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkması Türk şimendiferciliği için bir dönüm noktası olmuştur. Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa karşısında savaşa girince bu iki devletin işlettiği demiryollarına el koymuştur. Bu sırada yukarıda da bahsettiğimiz gibi Osmanlı demiryolları, İngiltere, Fransa ve Almanların elinde bulunuyordu. İngiliz şirketleri, İzmir- Aydın hattını, Fransız şirketleri İzmir- Kasaba hattını, Alman şirketleri ise Anadolu- Bağdat hattını kendi hesaplarına işletmekteydiler. Hicaz Demiryolları işletmeciliğinin tamamı ile İstanbul- Edirne hattı Osmanlı Devletinin denetimi altındaydı. Ancak İstanbul- Edirne hattı'nın işletme hakkı Avusturyalı bir şirkete devredilmişti. Böylece Osmanlı Devleti savaş durumunda buldukları Fransa ve İngiltere şirketlerinin işlettiği demiryollarına el koyarak şimendifer işletmeciliğinde ülke genelinde tek söz sahibi olmuş oluyordu³⁷³. Osmanlı Devleti'nin çok geniş sahaya yayılan demiryollarını işletmek için yeterli teknik kadroya sahip olmayışı, hükümeti teknik kadro temini konusunda çalışmalar yapmaya zorlamıştır. Bu nedenle Şimendifercilik Mektebi açma girişimi başlamıştır. Şimendifer uzmanları yetiştirme konusunda ilk hareket, İttihat ve Terakki İzmir Mesul Katibi Mahmut Celaleddin (Bayar)'den gelmiştir. Mahmut Celaleddin Bey'in fikirlerini, Şimendifer Bölük Kumandanı İskender Efendi ve Cevherizade Hamdi Bey desteklemiştir. Nihayet 28 Haziran 1915 tarihinde Basmane'de Çayırılı Bahçe'de bulunan Amerikan Mektebi binasında, Şimendifercilik Mektebi açılmıştır. Okulun açılması aşamasında İzmirli işadamlarının yardımları da talep edilmiştir. Okula resmi bir kimlik verilmemesine rağmen, kurucu müdür olarak İskender Bey atandı. Daha sonra Mahmut Celalettin Bey, İskender Bey'i İstanbul'da Harbiye Nazırı Enver Bey'e gönderdi. Harbiye Nazırı ile yapılan görüşmeler neticesinde okulun ihtiyacı için 10.000 Lira para alındığı gibi, okula resmiyet verilmesi de sağlanmıştır. İzmir

³⁷² Ergün, a.g.e., s. 254.

³⁷³ Koçer, a.g.e., s. 216.

Şimendifer Mektebi daha sonraki yıllarda Milli Müdafaa Cemiyeti ve Evkaf İdaresi tarafından maddi ve manevi olarak desteklenmiştir³⁷⁴.

İzmir de açılan Şimendifer Mektebine Evkaf Nezareti'nin maddi destek vermesi, ülke geleceği için stratejik öneme sahip olan bu okulu bir nevi vakıf müessesesi durumuna sokmuştur. İzmir Şimendifer Mektebi idari olarak askeri demiryollar ve limanlar kurumuna bağlı olarak açılmıştır. Okulda verilen eğitim dört devreye ayrılmıştır. Mektebin ilk iki devresi bir kurs niteliğinde olup kısa sürede sona ermiştir. Bu iki devrede ilgili şahıslara ve bir kısım memurlara kurslar verilmiştir. Üçüncü devrede ise eğitim faaliyeti daha sistemli bir şekilde uygulanmıştır. Üçüncü devrede eğitim görmek isteyenler için bir imtihan düzenlenmiştir. Bu imtihana halkın ilgisi oldukça fazla olmuş ve açılan imtihana 1000 kadar öğrenci girmiştir. İmtihan sonucunda ise 100 öğrenci şimendifercilik eğitimi almaya hak kazanmıştır³⁷⁵.

Osmanlı Devleti'nde şimendifercilik okulu açma girişimini İzmir'den sonra İstanbul da görmekteyiz. İstanbul da ki bu okul Yeşilköy'de Cemal Paşa Köşkünde açılmıştır. Ancak okul kısa bir süre sonra kapatılmış, İzmir de ki mektebe ağırlık verilmiştir³⁷⁶.

İzmir Şimendifer Mektebi'nin daha sağlam temeller üzerine oturtulması amacıyla okuldan mezun olan öğrencilere beş yıl askerlik muafiyeti getirilmiştir. Bu gelişme okula olan ilgiyi artırmıştır³⁷⁷. Askerlik muafiyetinden Demiryolları Mektebinde ders veren hocalarda yararlandırılmıştır³⁷⁸. Nitekim askerliğin tecili ile ilgili kanun, 22 Mart 1917 yılında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun maddelerini şöyle sıralayabiliriz:

-Demiryolları Mekteplerinden mezun olan öğrenciler, mezun oldukları tarihten itibaren Demiryolları idarelerinde 5 yıl çalışmak zorundadır.

-Demiryolları Mekteplerinde öğretmenlik yapan öğretmenler, öğretmenlik yaptıkları 5 yıl içinde askerlik hizmetleri ertelenir.

³⁷⁴ Tutsak, **a.g.e.**, s. 202.

³⁷⁵ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1306.

³⁷⁶ Koçer, **a.g.e.**, s. 216-217.

³⁷⁷ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1306.

³⁷⁸ Özalp, **a.g.e.**, s. 114.

-Bu mekteplerden mezun olanlar Demiryolları idaresindeki boş olan yerlere tercihli olarak kabul edilir³⁷⁹.

-Sakatlık ve hastalık dışında eğitimlerini tamamlamadan okuldan ayrılanlar askerliğe sevk edilirler.

-Hizmetlerini 5 yıl yapmak istemeyenler ve hizmetlerini tam yerine getirmeyenler, hizmetlerini yerine getirmek üzere askerliğe sevk edilirler.

-Yedek fertler de ertelenen askerlik hizmetlerini yerine getirmek üzere askerliğe sevk edilirler.

-Bunların hepsinden eğitim masrafları geri alınır³⁸⁰.

Okul'dan 15 Haziran 1917 tarihinde mezun olanlar derecelerine göre demiryolları işletmelerinde görevlendirilmişlerdir. Buna göre; Okulu birinci derecede bitirenler Anadolu-Bağdat hattına, ikinci derecede bitirenler İzmir-Aydın hattına, üçüncü derecede bitirenler Hicaz hattına stajyer olarak gönderilmişlerdir. Ancak Anadolu- Bağdat hattında görevlendirilenler bir süre sonra Kafkasya'ya gönderilmiştir. Burada görevlendirilenler, Mondros Ateşkes Antlaşmasına kadar buradaki görevlerini yapmışlardır. Osmanlı Devleti'nin savaştan mağlup olarak ayrılması üzerine Kafkasya dışındaki hatlarda çalışan bütün Türk memurlar işlerinden çıkarılmışlardır. Bunların yerine Ermeni, Rum ve Yahudi memurlar görevlendirilmiştir³⁸¹.

4.12. ÇIRAKLIK MEKTEBİ -1894

1894 yılında vilayetlere gönderilen bir talimatname gereği bu okulların açılmasına karar verilmiştir. Talimatnamenin birinci maddesinde Çıraklık Mekteplerinin açılış sebebi belirtilmektedir. Bu maddeye göre okul, ticarethanelerde ve sanayi atölyelerinde çırak olarak çalışanlar'ın³⁸² eğitim faaliyetlerinden mahrum kalmamaları için açılmıştır³⁸³.

³⁷⁹ Özalp, a.g.e., s. 114.

³⁸⁰ Özalp, a.g.e., s. 114.

³⁸¹ Koçer, a.g.e., s. 216-217.

³⁸² Tutsak, a.g.e., s. 203.

³⁸³ Ergin, a.g.e., C. 4, s. 1280.

İstanbul Vilayeti Genel Meclisinin 1914 yılı bütçe görüşmelerinde aldığı bir karar, Çıraklık Mekteplerinin niçin açılması gerektiğiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmemizi sağlamaktadır³⁸⁴:

“ Çırak Mekteplerinden maksat erbabı sanat ve ticaret nezdinde hayatını kazanmağa mecbur olan ve henüz tahsil sinninde bulunan çocukların nimeti maarıftan mahrum kalmamaları için merkezi ticaret ve sanayi olan mahallâta civar yerlerde iptidaî tahsili temin eden giceye mahsus bir nevi mektepler olup bunlardan Avrupa da vaktiyle pek çok istifade edildiği görülmüştür. Bizde de tatbik edilirse esnaf yanında ve ticarethanelerde çalışan gençlerin istifadeleri temin edilmiş bulunacağından bu nevi mekteplerden şimdilik biri Üsküdar’da diğer ikisi de İstanbul’da olmak üzere üç mektep açılması temin edilmiş ve bunun için 1330 (1914) senesi bütçesine beher mektep için şehri üç bin kuruş vazedilmiştir.

Çırak Mektepleri Kadrosu:

Kuruş

800 Muallimi Evvel

600 Muallimi Sani

600 Muallimi Salis

500 Muid

250 Hademe

150 Hademe

3000 Yekûn

1894 yılında vilayetlere gönderilen Çıraklık Mektepleri ile ilgili talimatname ve 1914 yılı İstanbul Vilayeti Genel Meclisinin Çıraklık Mektepleri ile ilgili aldığı karar değerlendirildiğinde, mekteplerin açılış gayesinin aynı olduğu görülmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda taşrada açılan Çıraklık Mektepleri, İstanbul da açılan Çıraklık Mekteplerinden yirmi yıl önceye dayanmaktadır.

1914 yılında İstanbul da açılması öngörülen Çıraklık Mekteplerinin ne şekilde faaliyete başladıklarıyla ilgili bilgilere ulaşılammıştır³⁸⁵. Ancak taşrada açılan Çırak Mektepleri’nin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili bilgiler mevcuttur. 1894 yılı Çırak Mektepleri talimatnamesi gereği İzmir ve çevresinde birçok Çırak Okulu açılmıştır. Bu okulların açıldığı yerleri şu şekilde sıralamak mümkündür: “ Aydın

³⁸⁴ Ergin, a.g.e., C. 4, s. 1280.

³⁸⁵ Ergin, a.g.e., C. 4, s. 1280.

vilayetinde Menemen, Kuşadası, Bayındır, Ödemiş, Kula, Alaşehir, Kadıköy, Denizli, Kasaba, Salihli, Akhisar, Keçeciler’de birer, Manisa’da ikişer Çırak Mektebi açılmıştır³⁸⁶.”

Çırak Mekteplerinde verilen eğitim iptidai (ilkokul) seviyesindedir. Bu mekteplerde eğitim gece verilmektedir³⁸⁷. Çırak Mektepleri muavin-i evvel ve bir muavin tarafından idare edilmektedir. Bu okullara ilkokul çağındaki çıraklarla beraber kalfa ve ustalarda gelebilmektedir. Üç sınıftan teşekkül eden Çırak Mekteplerinde eğitim, ameli ve nazari dersler olarak iki kısma ayrılmaktadır³⁸⁸.

Tablo 15: Çırak Mektebinde verilen nazari derslerin programı³⁸⁹

Birinci Sınıf	İkinci Sınıf	Üçüncü Sınıf
Elifba-yı Osmanî	Kur’an-ı Kerim	Kur’an-ı Kerim
Ecza-yı Şerife	İlm-i Hal	İlm-i Hal
Hesap	Hatt	Muhtasar Tarihi Osmanî
Tecvid	İmla	Hatt-ı İmla
	Hesap	Kesr-i İnşa
		Muhtasar Coğrafya

İzmir’in tanınmış öğretmenlerinden olan Tilkizade Ahmet Said Efendi, 15 Nisan 1901 tarihinde Keçeciler semtinde bir Çırak Mektebi açmıştır. Mektep açıldığı ay, 7 öğrenci ile derslere başlamıştır. Ancak aynı yılın Mayıs ayında öğrenci sayısı 70’e çıkmıştır. Okula olan ilginin kısa sürede artması üzerine, Namazgah Mektebi’nin müdürlüğünü vekaleten yapan Hafız Şerif ile Öğretmen Okulundan yeni mezun olan Aydınli Hafız Ahmet okul’un öğretim kadrosuna seyyar olarak dâhil edilmiştir³⁹⁰.

Kaptan Ali Paşa Medresesi müderrisi Tilkizade Ahmet Said Efendi’nin açmış olduğu Çırak Mektebi üç sınıftan meydana gelmekteydi. Mektebe daha çok okulun açıldığı semt olan Keçeciler’de bulunan çırak, kalfa ve ustalar kayıt yaptırmıştır. Önceleri gündüzlü eğitim veren okul 1903 yılında gece eğitim vermeye başlamıştır. Mektep açıldığı dönemde paralı olarak eğitim vermekteydi. 1910 yılında ise öğrencilerden ücret talep edilmemeye başlanmıştır. Özellikleri itibarı ile özel

³⁸⁶ Tutsak, a.g.e., s. 203.

³⁸⁷ Ergin, a.g.e., C. 4, s. 1280.

³⁸⁸ Koçer, a.g.e., s. 217.

³⁸⁹ Tutsak, a.g.e., s. 203.

³⁹⁰ Aynı yer..

olarak açılan okul'un ders programı üç sınıf üzerinden belirlenmiştir. Bu programda her sınıfta verilen dersler şöyledir: Birinci Sınıfta; Elifba-yı Osmanî, Ecza-yı Şerife, Takrir-i Huruf ve Cemel, Hesab-ı Zihni, Tadad ve Terkim. İkinci Sınıfta; Kur'a-ı Kerim, Tecvid, İlm-i Hal, Kıraat, Türkiye, Hesaptan İmal-i Erbaa. Üçüncü Sınıfta; Tatbikat Tecvid-i Kur'an-ı Kerim, Akaid-i Diniye, İmla, Hesaptan Kesri Adi ve İşarı, Hüsn-i Hatt-ı Türkî, Tarih-i İslam, Coğrafya-yı Umumi³⁹¹.

Taşradaki Çırac Mektepleri faaliyetlerini yukarıdaki şekilde sürdürürken, İstanbul da açılan Çırac Mektepleri tanıtımsızlıktan yakınmaktaydı. Bu yakınma, Atı Gazetesi'nin 25 Kanunisanı 1334 (1918) tarihli sayısında yayınlanmıştır. Atı Gazetesinde yayınlanan yazıda okulun geçmiş yılları ile 1918 yılındaki hali değerlendirilmektedir. 1914 yılında İstanbul da, üç yerde açılan okul'un sayısı, 1918 yılında sekize çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği olumsuz şartlara rağmen Çırac Okulları eğitim ve öğretim faaliyetine devam etmiştir. Savaş yıllarında, gençlerin birçoğunun cepheye gitmiş olmasına rağmen, okulda ki öğrenci sayısı beş yüz'e yaklaşmıştır³⁹².

İstanbul'daki Çırac Mekteplerinden elde edilen tecrübeye rağmen, okulların yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde okulun teşkilat yapısı, tesisi, sınıfları ve ders programı yenilenmiştir. Neticede İstanbul'daki Çırac Mektepleri, taşradakilere benzer şekilde üç sınıfa ayrılmıştır. Bu sınıflar, kendi aralarında Ticaret, Sanat ve Meslek olarak adlandırılmıştır. Böylece Çırac Mekteplerinde branşlaşmaya gidildiği görülmektedir³⁹³. Okuldaki her sınıfın eğitim süresi dokuz ay olarak belirlenmiştir. Bu süre zarfında verilen eğitim iki aşama gerçekleştirilmektedir; Amelî eğitim ikinci aşamada ise nazarî eğitim. Ameli eğitim yapılacak sınıf için, çevre şartları, öğrencilerin ilgi ve maharetleri gözetilmektedir. Öğrenciler bu aşamada marangoz, demirci, nakkaş vd. atölyelerinde pratik yapma şansını yakalamışlardır. Eğitim'in ikinci aşaması olan nazari eğitim de ise, öğrencinin ustalaşmak istediği meslekle ilgili önemli bilgiler verilmekteydi. Bu kısımda verilen eğitimde, yüksek nazari bilgiler öğretmek amacı güdülmemiştir³⁹⁴.

³⁹¹ Tutsak, **a.g.e.**, s. 203-204.

³⁹² Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1280-1281.

³⁹³ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1281.

³⁹⁴ Ayn yer.

Osmanlı Devleti'ne sanat ve ticaret elemanı yetiştirme konusunda faydası olan, Çırak Mektepleri Birinci Dünya Savaşı sonrasında bütçe yetersizliğinden dolayı kapatılmıştır³⁹⁵.

İstanbul Vilayeti Genel Meclisinin kararıyla biri Üsküdar'da ikisi de İstanbul'da olmak üzere 1330 (1914) yılında açılmıştır. Amacı sanayi ve ticaret sektöründe hayatını kazanmağa mecbur olan ve henüz öğrenim çağında bulunan çocukların eğitimden yoksun kalmamalarıdır. Çıraklık Mektepleri, esas itibariyle 3 şubeye ayrılmıştır. Bu üç şubenin öğretim süresi birer yıl, yani dokuz aydır. Her şubede öğretim ameli ve nazari olmak üzere iki kısımdır. Ameli kısım, okulun bulunduğu çevreye ve öğrencinin özel kabiliyet ve arzusuna göre değişecektir. Doğramacılık, marangozluk, nakkaşlık, demircilik gibi dersler çevre şartlarına göre belirlenmektedir. Nazari kısmına gelince burada gaye yüksek ilmi nazariyelere girişilmemek şartıyla öğrenciye uzman olacağı sanat hakkında ilmi gerekli genel kurallar öğretmektir. Bu okul da harp sonunda ödeneksizlikten dolayı kapanmak zorunda kalmıştır³⁹⁶.

4.13. KONDÜKTÖR MEKTEBİ -1911

Okul 1874 yılında Darülfünun-ı Sultani bünyesinde eğitim hayatına başlamış 1881 yılında kapatılmıştır. Bu alanda şiddetle duyulan ihtiyaç üzerine 1911 yılında Nafia Nezaretine bağlı olmak üzere yeni bir Kondüktör Mektebi açılmıştır³⁹⁷. 22 Ağustos 1911 de öğretime başlayan okulun amacı mühendishanelere teknik eleman yetiştirmektir³⁹⁸. Kondüktör Mektebinin kurucu müdürü, aynı zamanda hesap ve cebir öğretmeni Hazım Bey'dir. Okulun öğretmen kadrosu bakanlığın fen memurları tarafından oluşturulmuştur³⁹⁹.

1911 yılı sonlarında okulda öğrenim gören öğrencilerin askerliğinin tecil edilmesini sağlamak amacıyla okula Şüray-ı Devlet'çe "yüksekokul" ünvanı verilmiştir. Okula yedi yıllık idadi ve o seviyede okul çıkışlılar alınmaktaydı. Okulun öğrenim süresi iki yıldır ve okulda gündüz eğitim veriliyordu. Bu okulun kuruluşu

³⁹⁵ Koçer, **a.g.e.**, s. 217.

³⁹⁶ Aynı yer.

³⁹⁷ Topdemir, **a.g.e.**, s. 203.

³⁹⁸ Koçer, **a.g.e.**, s. 214

³⁹⁹ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1259.

sırasında “ Amelebaşı yetiştiriliyor” diye okulun açılmasına karşı çıkanlar olmuştu. Ancak okulun kuruluşu için ödenek sağlanmış ve okul açılmıştır⁴⁰⁰.

Okula en az beş senelik idadi mezunları alınırdı. 1329 (1913) de okulun bulunduğu bina, hastane haline çevrildiğinden okul Sultanahmet'te İran Hastanesi olan binaya nakledildi. Birinci Cihan Savaşı patlak verince, okul bu binadan Çemberlitaş'ta Karababa Sokağında ahşap bir konağa taşındı. Oradan da Donanma Cemiyeti'nin dağılması üzerine Divanyolundaki Donanma Cemiyeti binasına nakledildi. Mütareke içinde bu binada İtilaf Devletleri askeri bir kulüp açmağa karar verdiklerinden, bu sefer okul Kadırgadaki Dişçi Mektebi binasına taşındı. Fakat bu bina yetersiz olduğundan eşyasının ve ders araçlarının bir kısmı Kadırga Meydanında açıkta kalmış bir kısmı da Nafia Nezareti binasına taşınarak, nezaretin iki odasında öğretime devam edilmiştir⁴⁰¹.

Kondüktör Mektebi, Paris'te “Ecole de Conducteur” ismiyle faaliyette bulunan kurumun ders programını biraz değiştirerek uygulamaktaydı. Okulun ders programı aşağıdaki şekildedir⁴⁰².

İnşaat-ı Miyahiye, Usul-ü Umumi-i İnşaat, Turuk-u Adiye ve Demiryolları, Topoğrafya, Hendese-i Tersimiye, Malzeme-i İnşaiye, Mimari ve Resim, Resm-i Hatti, Usul-u Masaha, Kitabet, Köprücülük, Mihanik, Hesap, Cebir, Müsellesat.

4.14. KADASTRO MEMURLARI MEKTEBİ- 1911

Osmanlı Devletinde 1911 yılında ülke sınırları içerisindeki taşınmaz malların tespit edilmesi, tespit edilen malların fen kurallarına göre haritalarının çizilmesi ve bu malların hukuki olarak sahiplerinin bulunması gündeme geldiğinde, bu işleri yapabilecek yetişmiş memur sıkıntısının olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı yıl içerisinde bu işleri yapabilecek kadastro memurlarının yetiştirilmesi amacıyla, Kadastro Memurları Mektebi açılmıştır⁴⁰³.

Defter-i Hakanî Nezaretine bağlı olarak açılan Kadastro Memurları Mektebinde tahsil süresi iki yıl olarak belirlenmiştir. Okula kayıt yaptırmak

⁴⁰⁰ Ergün, a.g.e., s. 296.

⁴⁰¹ Ergin, a.g.e., C. 4, s. 1259.

⁴⁰² Ergün, a.g.e., s. 296.

⁴⁰³ Ergin, a.g.e., C. 4, s. 1261.

isteyenlerden lise mezunu olma şartı aranmıştır. Okulda iki şubede meslekî eğitim verilmekteydi: Riyaziye ve Hukuk⁴⁰⁴.

Okulun Riyaziye Şubesinde öğretim süresi bir yıl olarak belirlenmiştir. Bu şubede şu dersler okutulmaktaydı: Mükemmel Coğrafyayı Osmani, Hesab-ı Tefazulî ve Tamamî, Malumat-ı Hendesesiye ve Usul-ü Masaha-i Arazi ve Topoğrafya, Mükemmel Usul-ü Defteri, Fenn-i Mimari, Fenn-i Tersimat-ı Riyaziye, Kitabet-i Resmîye ve Hususiye⁴⁰⁵.

Okulun Hukuk Şubesinde öğretim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir. Bu şubede şu dersler okutulmaktaydı: Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Usul-ü Muhakeme, İcra Kânûnu, Emval-i Gayrimenkuleye müteallik bilcümle kavanin ve nizamat, İlm-i Feraiz, Ahkam-ı Evkâf, Kitabet-i Resmîye ve Hususiye, Mükemmel Coğrafya-ı Osmanî, Mükemmel Usul-ü Defteri, İlm-i İktisat⁴⁰⁶.

Okulun her şubesine yılda 100 öğrenci kayıt yaptırabilmekteydi. Okula öncelikle Defter-i Hakanî Nezaretinde memur olarak çalışanlar kayıt yaptırabilmekteydi. Bu memurlar dışında dışarıdan kayıt yaptırmak isteyen kişiler ise sınava tabi tutulurdu. Kadastro Memurları Mektebini bitiren öğrenciler mezun oldukları şubelere göre devlet işlerinde maaş karşılığı görevlendirilmekteydiler. Buna göre: Riyaziye Şubesinden mezun olan öğrenciler mezuniyet derecesine göre 800 Kuruş maaş ile Defter-i Hakanî Nezareti müdürlüklerinde çalışmaya başlardı. Hukuk Şubesinden mezun olan öğrenciler ise 800 ile 1200 Kuruş maaş ile tahriri umumi muharrir ve mühendisliklerinde çalışmaya başlardı⁴⁰⁷.

Kadastro Memurları Mektebi'nin açılmasından kısa bir süre sonra, okulda yapılan eğitim ve öğretimin yetersizliğini düşünen Meclis-i Mebusan Bütçe Encümeni, okulun kapatılmasını bakanlığa önermiştir. Bütçe Encümeni okulun kapatılması için şu gerekçeleri ileri sürmekteydi: Bu okula beş veya yedi yıllık idadi mezunlarının yerine rüştiye ve ibtidaiye mezunları alınmaktadır. İki yıllık eğitim veren bu okuldan mezun olanlar mühendislik yeterliliğine sahip olamamaktadırlar. Bütçe Encümeni, bu okulun ancak küçük memur yetiştirebilecek kapasiteye sahip olduğuna inanmaktadır. Okulun kapatılması için yukarıdaki gerekçeleri sıralayan

⁴⁰⁴ Koçer, **a.g.e.**, s. 215.

⁴⁰⁵ Ergün, **a.g.e.**, s. 293.

⁴⁰⁶ Aynı yer.

⁴⁰⁷ Ergin, **a.g.e.**, C. 4, s. 1262.

Encümen'e göre bu okul kapatılmalıdır ve Riyaziye Şubesindeki öğrenciler Mühendis Mektebine, Hukuk Şubesindekiler ise Hukuk Mektebine yönlendirilmelidir⁴⁰⁸.

Bakanlık bu önerileri kabul etmemiş, okulun eğitim ve öğretime devam etmesini için çalışmalar yapmaya devam etmiştir. Bakanlık 1911 Ağustosunda Şurayı Devlet'e bir tasarı sunmuştur. Bu tasarıya göre taşrada görevli memurlar arasından yaşları uygun 20 kişi, her yıl İstanbul'da ki bu okula getirilmeli ve 350 Kuruş maaşla eğitilmelidir⁴⁰⁹. Şurayı Devlet'in 12 Ocak 1912 yılında aldığı bir karar bu okulun değerini artırmıştır. Bu karara göre okul yüksek okul kimliğini kazanarak "Kadastro Mekteb-i Âlisi" adını almıştır. Okulun, yüksek okul olarak eğitime devam etmesi üç gerekçeye dayandırılmıştır. Birinci gerekçe, bu yıllarda Âlî mektep öğrencilerinin askerlik yapmaması, bu okula ilgiyi artıracaktır⁴¹⁰. İkinci gerekçe okulda verilen derslerin Dârülfünûn Hukuk ve Riyaziye Şubelerinde okutulan derslerle aynı olması okulun eğitim seviyesini yükseltmektedir. Son olarak, okula bundan sonra yedi yıllık idadi mezunlarının alınacak olması okulun yüksek okul olmasını gerektirmektedir⁴¹¹.

Okulun Riyaziye Şubesi'nin adı 1912 yılında "Fen Şubesi" olarak değiştirilmiştir. Hukuk ve Fen Şubelerine her yıl 50 öğrenci alınmasına karar verilmiştir. Okula 1913 ve 1914 yıllarında kayıt yaptırmak isteyen öğrencilere, yüksek okul çıkışlı olunması ve sınav şartı getirildiği görülmektedir. Bu getirilen şartlar ile okuldaki eğitim kalitesinin yükseldiği ve seçkin öğrencilerin tercih edildiği ortaya çıkmaktadır. Kadastro Mekteb-i Âlisinden 1912, 1913 ve 1914 yıllarından farklı sayıda öğrenci mezun olmuştur. Buna göre Hukuk Şubesinden 1912'de 17, 1913'te 25, 1914'te 38 olmak üzere toplam 80 öğrenci mezun olmuştur. Riyaziye Şubesinden ise 1912'de 17, 1913'te 29, 1914'te 27 olmak üzere 73 öğrenci mezun olmuştur. Her iki şubeden bahsi geçen yıllarda toplam 153 öğrenci mezun olarak meslek hayatına atılmıştır⁴¹².

⁴⁰⁸ Ergün, a.g.e., s. 293.

⁴⁰⁹ Ergün, a.g.e., s. 293-294.

⁴¹⁰ Ergün, a.g.e., C 4, s. 1262.

⁴¹¹ Ergün, a.g.e., s. 294.

⁴¹² Aynı yer.

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu okulun öğrencileri askere alınmıştır. Ayrıca lise mezunlarının İhtiyat Zabit Mekteplerine alınması okulun kapatılmasını zorunlu kılmıştır⁴¹³.

4.15. KADINLARIN TEKNİK EĞİTİMDE YERİ

Özellikle Meşrutiyet Dönemi kadın faaliyetleri açısından oldukça renkli bir dönemdir. Bu faaliyetler, başta İstanbul olmak üzere belli büyük merkezlerde toplansa da, kadın hareketlerinin yaygınlaşması bakımından önemlidir. Bu gelişmelerde hiç şüphesiz Meşrutiyetin ilanı büyük rol oynamıştır. Türk kadını bu dönemde hükümetinde desteği ile “cemiyetçilik” faaliyetlerinde bulunma, basın ve ekonomi hayatına atılma gibi imkanlar ile çeşitli çalışma alanları bulmuştur⁴¹⁴.

Meşrutiyet döneminde hem yardım toplamak, hem de kadın haklarını savunmak, onların eğitimini sağlamak amacı ile bazı cemiyetler kurulmuştur⁴¹⁵. Bu dönemde kurulan cemiyetler içerisinde teknik eğitim faaliyetlerinde bulunan cemiyetler ve faaliyetleri teknik eğitim açısından dikkat çekicidir:

Esirgeme Derneği olarak 1909'da İstanbul da açılan kadın cemiyeti, İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebine para yardımında buldukları gibi bu okulda çeşitli dersleri ücretsiz olarak vermişlerdir. Ayrıca bir “Sanat Evi” açarak şehit ve muhacir çocuklarının ihtiyacını gidermeye çalışmışlardır. 1909 yılında Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye ismiyle açılan kadın derneği dikiş atölyesi, hastane, Nişantaşı'nda Milli İnas Mektebi ve çeşitli kurslar açmıştır. Osmanlı hanımlarını yüceltmek amacıyla Selanik'te kurulan Teal-i Vatan-ı Osmani Hanımlar Cemiyeti'nin (1909), faaliyetleri arasında kızlar için atölyeler açmakta vardı. Kuruluşu

⁴¹³ Ergin, **a.g.e.**, C 4, s. 1262.

⁴¹⁴ Şefika Kurnaz, “Osmanlı Kadın Cemiyetleri(1908- 1918)”, **Milli Eğitim**, MEB Yayınları, sayı: 86, Haziran, Ankara 1989, s. 68.

⁴¹⁵ Kurnaz, **a.g.m.** s. 68.

ile yerli malları sergisi ve bir terzihane açmış olan Mamulat-ı Dahiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi (1910), Hereke Fabrikası'nda kadınların çalışması ve sanat öğrenmesi için faaliyette bulunmuştur. Terzihanede 30-40, Hereke Fabrikası'nda da 400 kadın çalışmaktaydı. Ayrıca Cemiyetin faaliyete geçirdiği atölyeye başvuran tahsili az genç kızlar, kadın işlerine ait bilgiler öğrenmekteydi. 1912'de Balkan Savaşı sonrasında göç etmiş olan Balkan göçmenlerine yardım amacıyla ikinci defa aynı adla kurulan Esirgeme Derneği, Balkan Savaşının sonucunda dul ve yetim kalmış bulunanlara eski Türk sanatlarını ve dikiş öğretmek, onlara hayatlarını kazanabilecek iş sağlamak amacıyla bir okul açmıştır. Bu okulda bulunan 75 yetim kız öğrenci günlük ücret karşılığında çalışmakta sanat öğrenmektedirler. Bu öğrencilere sadece sanat eğitimi değil, ibtidai seviyesinde eğitim de sağlanmaktadır. Bu kadın derneği 1914 yılında Türk Ocağında bir sergi açmış, sergide bulunan eşyanın tamamı satılmıştır. Bu satış sonucunda dernek 1500 Lira kazanmıştır⁴¹⁶. Biçki Yurdu adı ile açılmış olan dernek, fakir Türk kızlarına biçki- dikiş kursu vermektedir. Yukarıda değinilen dernekler her ne kadar uzun ömürlü olmamışsa da Türk kadını'nın sosyalleşmesinde ve teknik eğitim alarak hayatını kazanmasına etki etmiştir. Bu sayede kadınlar hem kendilerini hem de kadının sosyalleşmesi ve tek başına hayatını kazanması konusunda endişeleri olan çevreleri ikna etmiştir⁴¹⁷.

⁴¹⁶ Kurnaz, a.g.m., s. 69.

⁴¹⁷ Kurnaz, a.g.m., s. 72.

SONUÇ

Osmanlı Devletinde asırlardır geleneksel olarak sürdürülen yaygın meslekî ve teknik eğitim, Avrupa tarzı meslekî-teknik eğitimin benimsenmesiyle, XIX. yüzyılda yerini örgün eğitim veren meslekî-teknik eğitim okullarına bıraktığı görülmektedir. Geleneksel olarak yaygın eğitim veren Ahi teşkilatlarında, meslekî-teknik eğitimin usta-çırak ilişkisi içerisinde yapıldığı görülmüştür. Çıraklar küçük yaşlarda atölyelere gelerek çalışmaya başlamaktadırlar. Atölyelerde bulunan eğitici ustalar, çıraklara uğraşılan mesleği en iyi şekilde öğretmeye çalışmaktadırlar. Ancak Osmanlı Devletinde, kuruluş döneminden itibaren faaliyet gösteren bu esnaf teşkilatında yapılan üretimin, hiçbir zaman ülkenin genel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olmadığı anlaşılmaktadır. Ahi zümrelerinin üretimi sadece kasaba, şehir, az da olsa bölgenin ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olduğu düşünülmektedir. Bu teşkilatın, hızla gelişen ve değişen dünya şartlarında üretim yapamaması üzerine, XVIII. yüzyıldan sonra yerini Lonca Teşkilatlarına bıraktığı görülmektedir. XIX. yüzyıl boyunca Lonca Teşkilatlarında yapılan üretimin ülke ihtiyaçlarına cevap veremeyecek durumda olması teşkilata ve Osmanlı Devletine telafisi zor zararlar verdiği anlaşılmaktadır. Neticede yetersiz iç üretimler sayesinde ihtiyaçlarını gideremeyen Osmanlı Devleti'nin dış alım yapmaya başladığı görülmektedir. XIX. yüzyıldan itibaren işlenmiş Avrupa mallarının Osmanlı pazarını ele geçirmesi, kapitülasyonların getirdiği ağır yükler ve Lonca Teşkilatlarında ticaretin ahlaken çökmesi sonucu Osmanlı Devleti, her konuda Avrupa devletlerine bağımlı hale geldiği anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nin, sanayide, endüstride, ticarete ve bunlardan daha önemli olan toplumunun eğitilerek kalkındırılmasında çağı yakalayamadığı görülmektedir.

XIX. yüzyılda, Osmanlı Devletini içinde bulunduğu olumsuz şartlardan kurtarmak amacıyla yapılan çalışmalarda Batı medeniyetinin örnek alındığını görmekteyiz. Devrin uzak görüşlü, aydın devlet adamları Batı'nın üstünlüğünün geçici olduğunu sanmıyorlardı. Bu düşüncelerin tam tersi olarak, Batının üstünlüğünü sürekli yenilenen ve gelişen bir üstünlük olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Osmanlı Hükümetleri bu öngörülerin etkisiyle, ilimde, fende ve teknolojiye kalkınan Batı medeniyetini örnek olmaya başlamıştır. Batı medeniyeti'nin en kısa yoldan ve kalıcı olarak yurda sokulması için ise Batı tarzı yaygın eğitim kurumlarının açılmaya başlandığı görülmektedir. Böylece XIX.

yüzyılın başlarından itibaren Batı tarzında eğitim veren eğitim kurumları açılmaya başlandığı anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Batı'yı örnek alarak açtığı yaygın eğitim kurumlarının başında meslekî-teknik eğitim kurumlarını görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği üzere, Batı teknik üstünlüğü sayesinde ilerlemektedir. Dünya siyasetinde, ekonomisinde söz sahibi olabilmek için, teknik eğitimde gösterilen üstünlük sonucu elde edilen zenginliğin gerektiği anlaşılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu nedenler sonucu XIX. yüzyıldan itibaren Batı tarzında meslekî ve teknik eğitim veren okullar açmaya başladığı görülmektedir. Özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra açılmaya başlanan meslekî-teknik eğitim kurumları II. Abdülhamid'in tahta geçmesiyle çeşit ve sayı bazında arttığı görülmektedir. Bu tarz okulların açılması'nın Cumhuriyet'in ilanına kadar devam ettiği görülmüştür.

Tanzimat'ın ilanından I. Meşrutiyete, I. Meşrutiyet'ten Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanına kadar geçen bu süreçte açılan meslekî-teknik okulları kısmen şu şekilde sıralayabiliriz: Ziraat'ın teknik kısımlarından olan, zirai araç ve gereçlerin kullanılması ve üretilmesi, tarımda tekniğin kullanılması amacıyla 1847 yılında Ameli Ziraat Okulu açılmıştır. Telgraf hatlarının yapılması, onarılması, bakımı ve millileştirilmesi için 1860 yılında Telgraf Mektebi açılmıştır. Korunmaya muhtaç ve kimsesiz kız çocuklarının ıslahı amacıyla 1867 yılında Kız İslahhaneleri açılmıştır. İslahhanelerde bulunan öğrenciler Osmanlı ordusunun her türlü kumaş, sargı bezi ve giysi ihtiyacını temin için terzi vb. meslekler öğrenmişlerdir. Yine demircilik, dökmecilik, marangozluk gibi çok çeşitli meslekî-teknik eğitimin verildiği Sanayi Mektepleri 1868 yılında açılmıştır. Sanayi Mekteplerinin kadınlar şubesi 1869 yılında Kız Sanayi Mektebi adı altında meslekî-teknik eğitime başlamıştır. Kadınların eğitimi konusunda hassasiyet gösteren Maarif Nezareti kız çocuklarına hitaben, biçki, dikiş, örgü, dokuma, aşçılık vb. eğitim veren Sanayi Nefise Mekteplerini 1882 yılında açmıştır. XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış güvenliğinde, ulaşım ve haberleşmede stratejik öneme sahip olmasından dolayı ve demiryollarının millileştirilmesi için, demiryollarına müslüman Türk teknik eleman yetiştiren Kondüktör (1874) ve Şimendifercilik Mektebi (1914) açılmıştır. Bu okulların dışında ticarethanelerde ve sanayi atölyelerinde çırak olarak çalışanların eğitim ve öğretim faaliyetlerinden mahrum kalmaması için 1914 yılında Çıraklık Mektepleri açılmıştır.

Bu okulların açılması aşamasında çok çeşitli sıkıntıların çekildiği görülmektedir. Bu dönemde yapılan savaşların başarısızlıkla sonuçlanması Osmanlı Devleti'nin ekonomik dar boğaza girmesine neden olduğu bilinmektedir. Okulların açılması amacıyla gerekli para zor şartlar altında temin edildiği görülmüştür. Meslekî-tekniik eğitim dersleri verebilecek öğretmenlerin yetersiz olması devleti farklı alternatiflere yönlendirmektedir. Bu nedenle Batı'dan ücretli öğretmenler getirildiği görülmüştür. Okullarda verilen meslekî ve teknik eğitim derslerinin daha çok Fransızca yazılmış kitaplardan verilmesi yeni açılan okullarda yabancı dil sorunu çıkardığı anlaşılmıştır. Bu okullara kayıt yaptıracak öğrencilerin bu konuda çekimser olması okuldaki öğrenci sayısının azalmasına neden olduğu görülmüştür. Okul binalarının temini ise başlı başına bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bina sorununu gidermekte çaresiz kalan devlet'in, okulları eski, yıkık, dökük üstelik kiralık binaları onararak açtığı anlaşılmıştır. Bazı okul binalarında iki okulun öğrencileri beraber okumak zorunda kalmaktadır. Bu durum okul disiplini açısından sorunlar çıkarmaktadır. Yüksek okul mahiyetinde açılan bu okullara öğrenci bulmak ise eğitim programlarının tutarsızlığı nedeniyle sorun oluşturmaktadır. Şöyle ki: Okullar yeterli sayıda öğrenci bulmadan faaliyetlerine başlamaktadır. Oysa bu okullarda okuyabilecek öğrenciler medreselerden, rüştiyelerden ve idadilerden yeterli sayıda mezun olmamaktadır. Bu okullara öğrenci bulmak amacıyla okuma yazma bilmeyen öğrenciler bile yatılı ve burslu olarak yeni açılan okullara kayıt edilmiştir. Dolayısıyla okullardan alınan verim düşük olmuştur. Okulların açılmasından önce ve sonra birçok konuda nizamnameler, iradeler, kanunlar, tüzükler, yönetmelikler bu okullarda meslekî-tekniik eğitimin gelişmesi için sürekli yayınlanmıştır. Ancak okulların büyük bir kısmının ya kısa sürede kapanmakta olduğu veya çeşitli belirsizliklerle eğitim öğretime devam ettiği görülmektedir.

XIX. yüzyılda açılan meslekî-tekniik eğitim kurumları zorunluluk gereği ardi ardına faaliyetlerine başlamıştır. Dolayısıyla okullardan istenilen düzeyde verim alınmamıştır. Oysa bu okulların açılması doğal bir süreç halinde gerçekleşseydi okullardan daha fazla verim alınabilirdi. Her şeye rağmen XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde açılan meslekî-tekniik eğitim kurumları, Türk Milli Eğitim tarihinde örgün meslekî-tekniik eğitimin başlatılması adına atılan önemli bir adım olarak kabul edilmelidir. İstenilen başarı sağlanamamış olmasına rağmen bu okullar, Cumhuriyet Türkiye'sinin ihtiyaç duyduğu yetişmiş iş gücünün temellerini oluşturmuştur.

Cumhuriyet Türkiyesinin, XIX. yüzyılda açılan meslekî-teknik eğitim kurumlarının birçoğunun Cumhuriyet Türkiyesine devredilmiş olması, okulların kuruluş aşamasındaki ve işleyiş tarzındaki problemleri geri plana itmektedir. Günümüzde faaliyette bulunan birçok meslekî ve teknik eğitim kurumu, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nce açılmış meslekî ve teknik eğitim veren kurumların, Atatürk İlke ve İnkılâplarının gösterdiği doğrultuda yapılandırılmış halidir. Bu okullar XX. yüzyılda modern Türkiye'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır.

BİBLİYOGRAFYA

A- ARŞİV BELGELERİ

BOA, İD, NO. 40618.

BOA, DH, 946/40.

BOA, MKT-3, 946/40, 379/70

BOA, İD, NO. 6-58, 139/15.

BOA, İD, 1332, NO. 6-79, 139/15.

BOA, İD, 82/II, 1330, B 17.

B- SÜRELİ YAYINLAR:

Düstur, Cüz-i Sani, Matbaa-i Amire 1289; Düstur, Cild-i Salis; Düstur, Zeyl, (1).

1316 ve 1321 Tarihli Maarif Salnameleri, Dersaadet.

1308 Tarihli Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, 46. Sene, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1308.

1325 Tarihli Salname-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye, (Hazırlayan: Ahmet İhsan), 63. Sene, Dersaadet Matbaası, İstanbul 1325.

Sicilli Kavanin (1856–1917), Cilt 11, (Hazırlayan: Karakoç Sarkis), Sühulet Matbaası, İstanbul 1935.

1330 Senesi İstanbul Beldesi (İstatistik İhsaiyat Mecmuası), Matbaa-i Arsak Garoyan, İstanbul 1331.

C- YAZMALAR KRONİKLER VE GENEL MAHİYETTEKİ ESERLER

ŞEYH NAFİ, Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilatı ve İcraatı, Matbaa-i Amire, Dersaadet 1338.

AKER, Elçin Z., **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayileşme Sorunları ve Kapitülasyonlar**, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.

AKŞİN, Sina (Editör), **Türkiye Tarihi 3** Cem Yayınları, İstanbul 1997.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1993'e)**, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul 1994.

ALTUN, Ara, **Dipnot ve Bibliyografya Esasları**, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1986.

ANTEL, Sadrettin Celal, "Tanzimat Maarifi", **Tazimat 1**, MEB Yayınları, İstanbul 1999.

AVCIOĞLU, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi 1 - 1838'den 1995'e**, Tekin Yayınevi, İstanbul 1979.

BAŞAR, Erdoğan, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960)**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.

BAŞGÖZ, İlhan, **Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1995.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.

BOZDAĞ, İsmet, **Osmanlı Devlet ve Toplum Yapısı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990.

ÇAĞATAY, Neşet, **Bir Türk Kurumu Olan Ahilik**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, Konya 1981.

ÇAKIR, Semra, **Ahi Teşkilatının Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundaki Rolü**, (Yayınlanmamış Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü).

DOĞAN, Hıfzı, **Ülkemizde Endüstrileşme ve Teknik Eğitim**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları 64, Ankara 1977.

DOĞAN, İsmail, **Bizde Kadın**, MEB Yayınları, İstanbul 2003.

DUMAN, Tayip, “Meslekî ve Teknik Eğitimin Gelişimi”, **Türkler**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

EKEN, Veysi, **Bir Sivil Örgütlenme Modeli Ahilik**, Berikan Yayıncılık, Ankara 2002.

EKİNCİ, Necdet, **Sanayileşme Ve Uluslaşma Sürecinde Toprak Reformunda Köy Enstitülerine**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997

EKİNCİ, Yusuf, **Ahilik ve Meslek Eğitimi**, MEB Yayınları, İstanbul 1989.

ERGİN, Osman, **Türkiye Maarif Tarihi**, C.1-5, Osmanbey Matbaası, İstanbul 1939.

ERGÜN, Mustafa, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)**, Ocak Yayınları, Ankara 1996, s. 296.

GÖKBERK, Macit, **Teknik Üzerine Düşünceler**, Antalya Üniversitesi 22-27 Kasım 1954'ten ayrı basım, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1957.

GÜLLÜLÜ, Sabahattin, **Sosyoloji Açısından Ahi Birlikleri**, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977.

GÜLVAHABOĞLU, Adil, **Sosyal Güvenlik Öncüsü Ahi Evran Veli ve Ahilik**, Memleket Yayınları, Ankara 1991.

GÜNDÜZ, İrfan, **Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat, İstanbul 1989.

GÜNDÜZ, İrfan, **Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri**, Seha Neşriyat, İstanbul 1989.

GÜNGÖR, Nevin, **Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri ile Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

GÜRSEL, Musa, **Okul Yönetimi**, Çizgi Kitabevi, Konya 1997.

HAFIZ HAKKI PAŞA, **Bozgun**, Tercüman Yayınları (1001 Temel Eser 6).

HALİS, İsa, **Tanzimat Dönemi Eğitim Sistemi**, Serhat Kitabevi, Konya 2005.

İHSANOĞLU, Ekmelettin (Editör), **Osmanlı Medeniyeti Tarihi**, Feza Gazetecilik Yay., Cilt 1, İstanbul 1999.

KAZICI, Zeki-ŞEKER, Mehmet, **İslam-Türk Medeniyeti Tarihi**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1982.

KIVANÇ, Cemil, “Öğretmenlik Mesleği ve öğretmen Yetiştirme Politikası”, **Milli Eğitim**, Sayı 72, Nisan-Mayıs-Haziran, Ankara 1987.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923)**, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, **Kazım Karabekir Ve Eğitim, Savaş ve Ermeni Terörünün Geride Bıraktığı Bir Dıramın Hikayesi**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya, Ocak 2004.

KURNAZ, Şefika, “Osmanlı Kadın Cemiyetleri(1908- 1918)”, **Milli Eğitim**, MEB Yayınları, sayı: 86, Haziran, Ankara 1989.

KURNAZ, Şefika, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839–1923)**, MEB Yayınları, İstanbul 1997.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Tarih Araştırmalarında Usûl**, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2001.

Mahmut Cevat İbnü’ş Şeyh Nafi (Hazırlayan: Taceddin Kayaoğlu), **Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i ve İcraatı, XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

MEMİŞOĞLU, Hüseyin, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan’da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

Milli Eğitimle İlgili Mevzuat (1857–1923), (Derleyen: Reşat Özalp) Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, İstanbul 1982.

OKAN, Kenan, **Eğitim Teknolojisi (Eğitim Araçlarından Faydalanma)**, Gül Yayınevi, Ankara 1979.

OKAY, Orhan, **Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi**, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

ORANSAY, Bekir Sıtkı, **İlimde, İdeolojide ve Sosyal Dirimde Teknik ve Endüstri**, Ayyıldız Yayınevi, Ankara 1965.

ORTAYLI, İlber, **Son İmparatorluk Osmanlı**, Timaş Yayınları, İstanbul 2006.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897, (Hazırlayan: Tevfik Güran) DİE Tarih İstatistikleri Dizisi, Cilt 5, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1997.

PETRESYAN, İ. YE., **XIX. Asır Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform Hareketi: Gelenekler ve Yenilikler**, Türk Tarih Kurumu (ayrı basım), Ankara 1994, s.21,22.

Rıza NUR, **Hayat ve Hatıratım, Rıza Nur Kendini Anlatıyor**,(Yayına Hazırlayan: Abdurrahman Dilipak), İşaret Yayınları, İstanbul 1992.

SEYİDOĞLU, Halil, **Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı**, Güzem Yayınları, İstanbul 2000.

SOYKUT, Refik, **Orta Yol Ahilik**, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu Eğitim Yayınları, Ankara 1971.

ŞİMŞEK, Muhittin, **Ahilik: TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması**, Hayat Yayınları, İstanbul 2002.

TABAKOĞLU, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yayınları, İstanbul, Ekim 2003.

TANİLLİ, Server, **Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?**, Amaç Yayıncılık, 5. Basım, İstanbul 1989.

Tanzimat 1, Komisyon, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999.

TOPDEMİR, Hüseyin Gazi (Editör), **Türk Düşünce Tarihi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2001.

TOZLU, Necmettin, **İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma**, MEB. Yayınları, İstanbul 1989.

TURAN, Kemal, **Mesleki Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Mehmet Rüştü Uzel**, MEB Yayınları, İstanbul 1992.

TURAN, Şerafettin, **Türk Kùltür Tarihi**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2000.

TURHAN, Mümtaz, **Kùltür Değişmeleri-Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**, Çamlıca Yayınları, İstanbul Kasım 2002.

TUTSAK, Sadiye, **İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)**, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

UBICINI, M.A., **Türkiye 1850, Tanzimat, Ulema Basın**, (Çeviren: Cemal Karaağaçlı), Cilt.1- 2, Tercüman 1001 Eser Serisi 64..

YILDIZ, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Cilt 12, Çağ Yayınları, İstanbul 1993.

<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>	<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>
<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>	<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>
<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>	<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>
<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>	<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>
<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>	<p>تجارتی و غیره در تمام اینها که در این مکتب در تمام اینها که در این مکتب</p>

التسهیری ماده اولی بیخی ماده اولی و ذللی و جهه بر سه درها زیاده سهه جس جزئه مقابلیه کوزرینا
 والی بیخی والی سبخی و التبی ماده اولی در حکم داره اصلاحیه قومی لازم کلاسه ساکرانه بالغ اولی اولی جزا قانونانه
 لها یونی حکم بقدر مدف جس اولی لازم کلاسه ایسه او قدر مدف طرفه مکتبه طره میفرمود و مکتب طره سازه سنگ
 امتازنه مستقا طومعه اوزره البسه مخصوصه عدالت فارق قویله با اصلاح داخ سزه ضایع مخصوصه ایله اشغال اولی بقدر
 و بمقصد طره ساقه قایم برید بقدر

التسهیری ماده ضایع اوسته لرزه و معامد ربه برید ساکرانه مستحقه اولی طرفی حاله تحسبه بیخی و بریدی اول کوبه
 قات اولی ایسه زیاده و بریدی هر بیت ایچونه برکونک اجرفی قطع ایله

التسهیری ماده مکتب ملوزیه و خدمتیه و معتمد اولی قدره و مکتب طافه اموال و اسبکی بر امانتیه تودیع اولی
 اید و کوزی بوزره بری مکتب کون ارزانه و اسبانه و کون محمول و غیر محمول اموالنه از حیثه بری سرت اید
 و کون اید و الخاص جزا و کلی هر نفس ارتقا بقدر ایسه حق لازم کلاسه معتمد قانونیه اجلا قلمه اوزره
 طر ایسه ضایع به تقیم اولی

التسهیری ماده مکتب ملوزیه و خدمتیه اصول و قواعد موضوع اوزره ایضای خدمت ایمانندن معتبری کوزره
 اقادن درجه کوزه سه و ده ایسه سه بوزره اید درجه سی کجامل سرتیه بر مقدار ضم اولی بودجه بدو ضایع
 نام اید بر سه ایضای خدمت ایمانندن معتبرید دیگر سه خدمت ایدند کتابه معتبریه و دیگر سه خدمت بوزره
 نام معتبریه تقاعد ایله

خاتمه

اسیونف نام نیک ایدور و قوعولمه قریه کوره اجرای تقدیلاتی سوزای دولتک داینه محولور

(۴۸۵/۳۸۵) (۵۰/۳۸۵)

دینار نظامی

صنایع مینوریتی
نور مکتب
نور مکتب ۶۷

دینار نظامی
صنایع مینوریتی
نور مکتب
نور مکتب ۶۷

دینار نظامی
صنایع مینوریتی
نور مکتب
نور مکتب ۶۷

دینار نظامی

رولہو انجمن صناعی
 سہیوت صنایع میں طلبہ کے لئے اہل مدارس میں درجہ اول سے ترقی تک
 سہیلہ از صنایع مکتبہ فہرستوں کے ساتھ ہونے کے لئے درجہ اول سے ترقی تک
 مکتبہ فہرستوں کے ساتھ ہونے کے لئے درجہ اول سے ترقی تک
 مکتبہ فہرستوں کے ساتھ ہونے کے لئے درجہ اول سے ترقی تک

رولہو انجمن صناعی

صنایع مکتبہ فہرستوں کے ساتھ ہونے کے لئے درجہ اول سے ترقی تک

Ek-5: Öksüzler İçin Açılması Planlanan Sanayi Mektebinin Planı

